

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 13 grudnia 2016 r.

Poz. 3941

UCHWAŁA NR XXVIII/183/2016 RADY GMINY W BAŁTOWIE

z dnia 28 listopada 2016 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016-2020”

Na podstawie art. 6 ust.1, art. 7 ust.1 pkt 9, art. 18 ust.2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 poz.446 z późn. zm.) i art. 87 ust.1,2,3,4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz.U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach z dnia 01 lipca 2016 r. (Nr: IN- UR.5120.1.2016), Rada Gminy w Bałtowie uchwala, co następuje:

§ 1. 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016-2020” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

2. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016-2020” obejmuje obszar administracyjny Gminy Bałtów.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Bałtów.

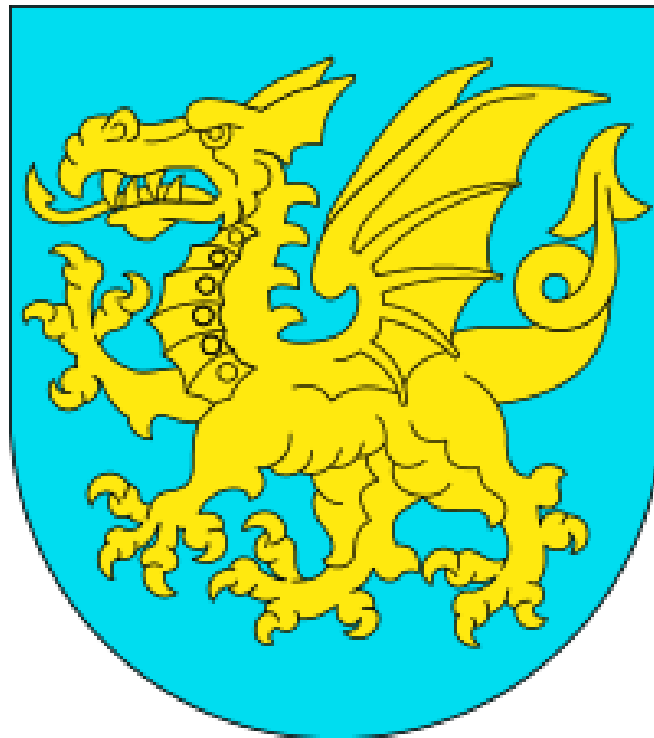
§ 3. Traci moc Uchwała Nr XVI/116/2011 Rady Gminy w Bałtowie z dnia 30 grudnia 2011r. w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2011-2015”.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Leszek Smoliński

Załącznik do Uchwały Nr XXVIII/183/2016
Rady Gminy w Bałtowie
z dnia 28 listopada 2016r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY BAŁTÓW**

**zaktualizowany
NA LATA 2016 -2020**

Bałtów 2016 rok

SPIS TREŚCI

l.p.	Treść rozdziałów	Str.
I.	Zasadnicze podstawy prawne	3
II.	Wstęp	4
III.	Zarys historii Miasta i Gminy Bałtów	6
IV.	Podstawy formalno – prawne opracowania „ <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016 -2020</i> ”.	10
V.	Zewnętrzne umocowania formalne ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.	11
5 a.	Cele opracowania „ <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016 - 2020</i> ”	11
5 b.	Zasady wynikające z Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad zabytkami	12
5 c.	Narodowa Strategia Rozwoju Kultury	13
5 d.	Cele wynikające z narodowego Programu Kultury „ <i>Ochrony Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego</i> ”	14
5 e.	Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku	14
5 f.	Strategia Rozwoju Turystycznego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2006 -2014 (zaktualizowana w 2015 r.)	14
5 g.	Plan Zagospodarowania Województwa Świętokrzyskiego.	15
VI.	Organizacja służby ochrony zabytków i jej kompetencje.	15
VII.	Strategia Rozwoju Gminy Bałtów	16
VIII.	Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Bałtów	20
8 a.	Zabytki nieruchome rejestrowe i ewidencyjne uznane przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach.	20
8 b.	Charakterystyka zabytków rejestrowych i ewidencyjnych	27
8 c.	Zabytki archeologiczne i ich ochrona.	37
8 d.	Charakterystyka krajobrazu kulturowego, rezerваты przyrodnicze.	48
IX.	Pomniki i miejsca pamięci narodowej	51
X.	Szlaki turystyczne	53
XI.	Zabytki ruchome	54
XII.	Kultura ludowa – relikty materialne i niematerialne.	57
XIII.	Główne cele związane z opieką nad zabytkami Gminy Bałtów	60
XIV.	Spółeczni opiekunowie nad zabytkami	61
XV.	Instrumenty finansowania programu opieki nad zabytkami.	62
XVI.	Podsumowanie i wnioski.	67

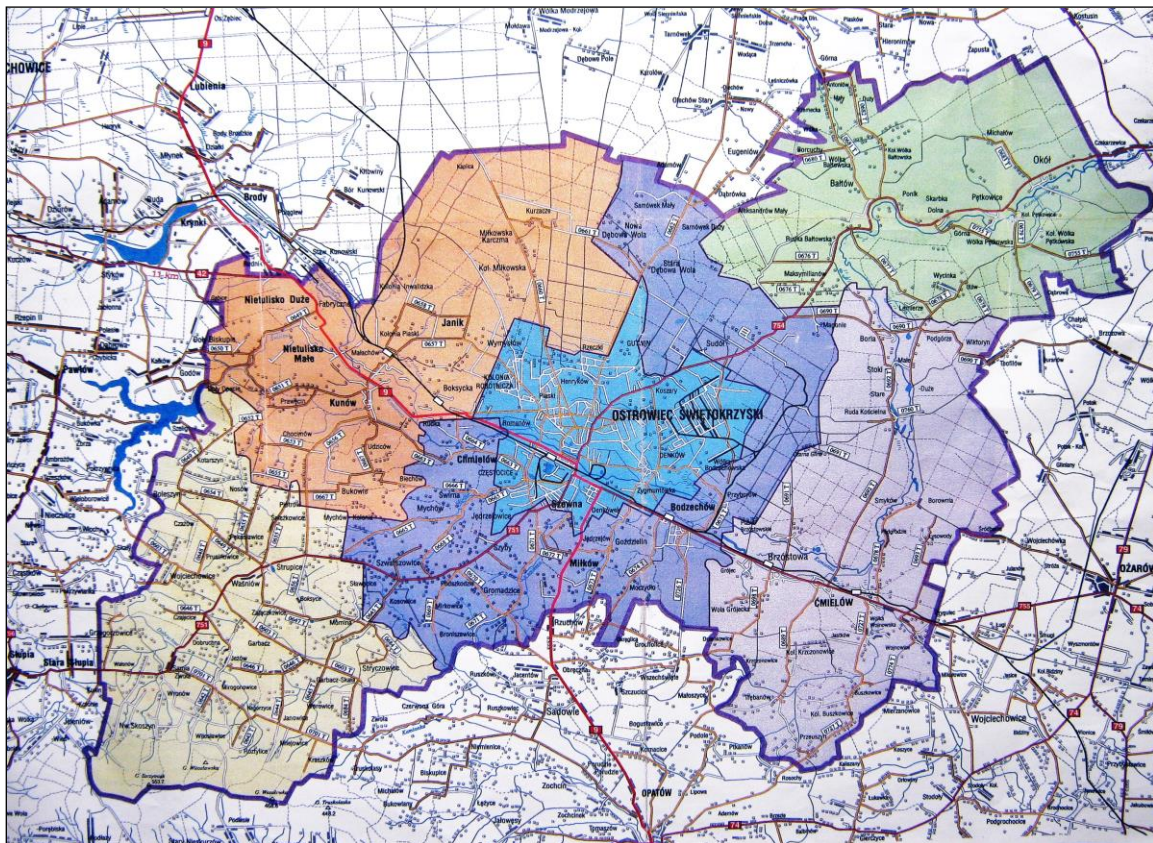
I. Zasadnicze podstawy prawne

Wykonanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Na szczeblu wojewódzkim reguluje to ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 z późniejszymi zmianami). Uregulowania prawne dotyczące opieki nad zabytkami znajdują się w ustawach:

1. z dnia 8 marca 1990 r. **o samorządzie gminnym** (Dz. Ust. Nr 16 poz.95, tekst jednolity Dz. Ust. z 1996 r. Nr 13 poz. 74 i następne zmiany. Ostatnie: Obwieszczenie Marszałka Sejmu R.P. z dnia 17 marca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym (Dz. Ust. z 4.kwietnia 2016 r. poz. 446)
2. z dnia 23 lipca 2003 r. **o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. Ust. Nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami) Jej rozwinięcie w Rozdz. IV str.10.
3. z dnia 27 marca 2003 r. **o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. Ust. z 2012 r., poz. 647 z późniejszymi zmianami.)
4. z dnia 27 sierpnia 2009 r. **o finansach publicznych** (Dz. U. Nr 157, poz. 1240 z późniejszymi. zmianami.)
5. z dnia 7 lipca 1994 r. – **Prawo budowlane** (Dz. Ust. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623 z późniejszymi zmianami)
6. z dnia 27 kwietnia 2001 r. - **Prawo ochrony środowiska** (Dz. Ust. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 (z późniejszymi zmianami)
7. z dnia 16 kwietnia 2004 r. **o ochronie przyrody** (Dz. Ust. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220 z późniejszymi zmianami.)
8. z dnia 21 sierpnia 1997 r. **o gospodarce nieruchomościami** (Dz. Ust. z 2010 r. Nr 102, poz. 651 z późniejszymi zmianami.)
9. z dnia 25 października 1991 r. **o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. Ust. 2012 r., poz. 406)
10. z dnia 24 kwietnia 2003 r. **o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. Ust. 2010 r., Nr 234, poz. 1536 z późniejszymi zmianami.)
11. z dnia 21 listopada 1996 r. **o muzeach** (Dz. Ust. z 2012 r., poz. 987)
12. z dnia 27 czerwca 1997 r. **o bibliotekach** (Dz. Ust. z 2012 r., poz. 642 z późniejszymi. zmianami.)
13. z dnia 14 lipca 1983 r. **o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz. Ust. z 2011 r. Nr 123, poz. 698 z późniejszymi zmianami.)
14. z dnia 28 marca 1933 r. **o grobach i cmentarzach wojennych** (Dz. Ust. Nr 39, poz. . 311 z późniejszymi zmianami).
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 roku **w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. Ust. Nr 212, poz. 2153 z 2004 roku).

II. Wstęp.

Gmina Bałtów jest jednostką samorządu terytorialnego wchodzącą w skład Powiatu Ostrowieckiego utworzonego z mocy ustawy o samorządzie terytorialnym¹. Położona jest w północno – wschodniej części powiatu. Od północy graniczy z Gminą Siemno (woj. Mazowieckie), od wschodu z gminą Tarłów, od południa z gminami; Tarłów i Ćmielów, a od zachodu z gminą Bodzechów. Powierzchnia Gminy wynosi 10.492 ha. Przez jej terytorium przepływa rzeka Kamienna tworząc w rejonie miejscowości Rudka Bałtowska, Bałtów i Skarbka przełom w jurajskich utworach głęboki do 50 m, stanowiący główny element malowniczego krajobrazu. Dalej rzeka płynie ku wschodowi przez wsie Pętkowice i Okół do granic Gminy. Rzeka Kamienna stanowi lewy dopływ Wisły. W obrębie przełomu w miejscowości Bałtów rzeka zasilana jest od zachodu strumieniem Wolanki zaczynającym bieg okolicy Wólki Trzemeckiej. W końcowej fazie miejscowo zanika w krasowym podłożu. Główną osią komunikacyjną Gminy jest 15 km odcinek drogi wojewódzkiej nr 754, biegnący wzdłuż koryta rzeki Kamiennej. Sieć uzupełniają 39,2 km dróg powiatowych i 30 km dróg gminnych.

Mapa administracyjna Powiatu Ostrowieckiego (kolorem zielonym oznaczona Gmina Bałtów)

¹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. Ust. Nr 91 poz. 578 z późniejszymi zmianami. Ostatnie: Obwieszczenie Marszałka Sejmu R.P. z dnia 17 marca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym (Dz. Ust. z 4.kwietnia 2016 r. poz. 446)

Gmina położona jest w makroregionie Wyżyny Kielecko – Sandomierskiej, w obrębie mezoregionu Przedgórze Łżeczkiego zbudowanego z jurajskich wapieni, miejscami pokrytymi utworami okresu kredy, które tworzą niewysokie monoklinalne wzniesienia o układzie z północnego – zachodu w kierunku południowo – wschodnim. Na terytorium Gminy wyróżniają się dwie jednostki geomorfologiczne:

- wysoczyzna polodowcowa zbudowana z piasków, żwirów, piasków eolitycznych, płatów lessu oraz glin zwałowych zalegających kilkumetrową warstwą na utworach jurajskich, do której należy głównie północna część Gminy,
- dolina rzeki Kamiennej, jako produkt glacjału środkowopolskiego, zbudowana jest z osadów aluwialnych (torfy, namuły, mady, piaski) o kilkumetrowej miąższości zalegające na opoche dolnej jury.

Warunki naturalne powodują, że pod uprawami rolnymi znajduje się około 48,4 % gruntów, co stanowi około 5.250 ha, z czego w klasie II – III 1.121 ha a w klasie IV-VI 4.123 ha. Lasy zajmują 41,9 % areалу (4.286 ha) i obejmują niemal połowę terytorium Gminy².

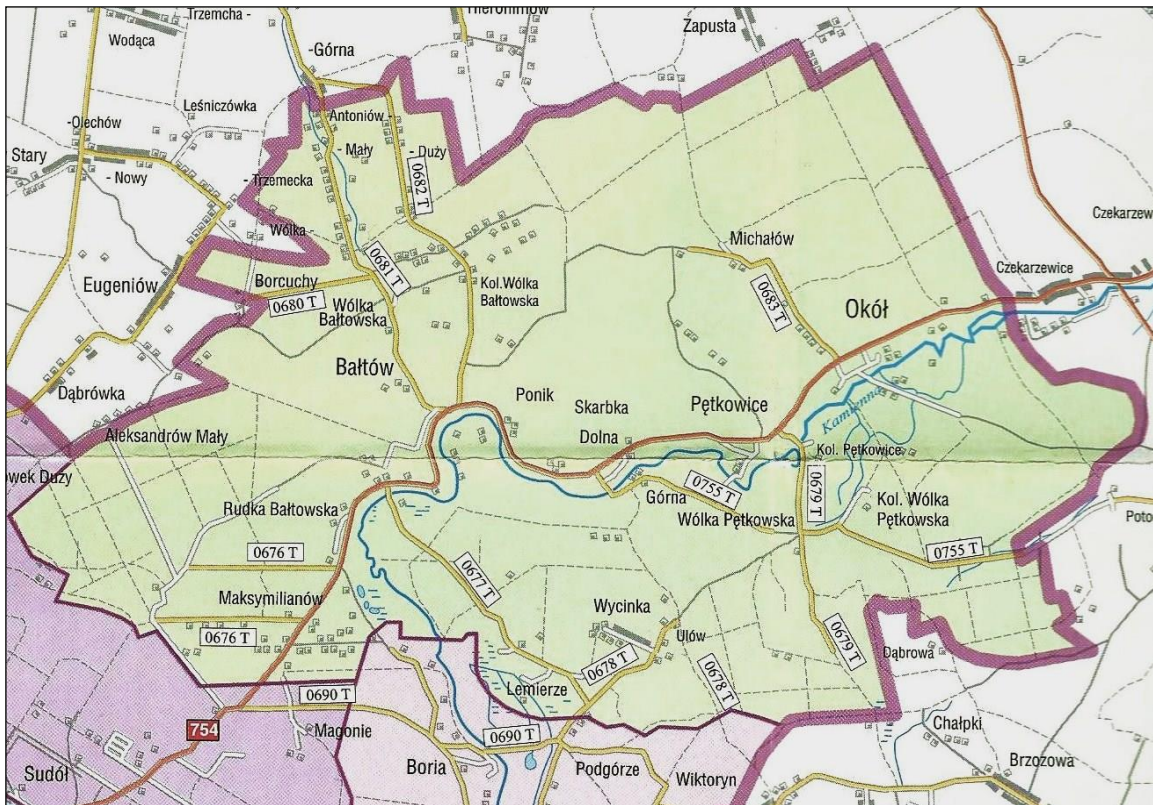
Administracyjnie w skład Gminy Bałtów wchodzi 16 sołectw: w których łącznie zamieszkuje ponad 4.050 osób³. Osadnictwo skupia się w zasadzie wzdłuż doliny rzeki Kamiennej i jej dopływu, krasowego strumienia Wolanki. Gmina ma ekonomiczny profil typowo rolniczy, które stanowi główny środek utrzymania jego mieszkańców. Sfera usług jest uzupełnieniem związanym z obsługą produkcji rolnej. Nowym rynkiem pracy, który zaistniał w 2004 r. jest obsługa infrastruktury turystycznej związanej z „Parkiem Jurajskim”. Ten nowy element rozbudowywanej permanentnie dziedziny turystycznej stał się realną szansą rozwoju Gminy i przeformatowaniem priorytetów rozwojowych w stronę usług. Dotyczy to zwłaszcza agroturystyki, gastronomii, hotelarstwa itp. z której w głównej mierze korzystają mieszkańcy Bałtowa i najbliższych miejscowości. Pozostałe segmenty terytorialne Gminy pozostają nadal typowo rolnicze. W tym kontekście rozszerzenie oferty turystycznej na terytorium całej Gminy może akcentować inne walory zwłaszcza poprzez ekspozycję dziedzictwa kulturowego w szerokim sensie jego definiowania. (architektura, relikty budownictwa gospodarcze, pozostałości dawnych rzemiosł (pozyskiwanie i wypalanie wapna) folklor – zwłaszcza lokalna obrzędowość⁴ itp. Na terenie Gminy poza nadzwyczajnymi walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi znajduje się ponad 60 zabytkowych obiektów architektury w tym relikty ruralistyczne, które ulegają ewolucji urbanizacyjnej. Proces ten postępuje bardzo dynamicznie, stąd „**Gminny Program Opieki nad Zabytkami**” uwzględnia jego walory przynajmniej w części reprezentatywnej. Utrwalanie większości owych obiektów, ze względów własnościowych, pozostaje poza formalnymi możliwościami ochrony przez Gminę. Nie mniej ich wskazanie, zawarte jest „Kartach Adresowych Zabytków” prowadzonych przez Gminę. w celu ochrony i promocji. Podobnie problem dotyczy pielęgnacji etnograficznych wartości duchowych w sferze tradycji, zwłaszcza obrzędów, stroju, gwary a także zanikających rzemiosł jak garncarstwo, wapiennikarstwo itp.. Znakomitym przyczynkiem utrwalenia miejscowych obyczajów ułożonym według kalendarza świąt kościelnych i świeckich jest praca Jana Chodzińskiego „Kultura Ludowa Regionu Bałtowskiego”⁵

² Program Ochrony Środowiska Gminy Bałtów, Kielce 2004 r. Opracowanie zespołowe: mgr inż. Joanna Lasak, mgr Wiesław Mróz, inż. Stanisław Gul. Struktura nie uległa zasadniczej zmianie do 2016 r.

³ Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Bałtów str. 4 (mężczyzn 2.074, kobiet 1.976; stan z 2003 r.)

⁴ Jan Chodziński – „Kultura Ludowa Regionu Bałtowskiego” Wydawnictwo Stowarzyszenie „Bałt” (maszynopis)

⁵ ibidem

Mapa administracyjna Gminy Bałtów z zaznaczeniem ważniejszych sołectw.

Do turystycznego i edukacyjnego pakietu Gminy należy bogata jej historia, głównie związana z działalnością książąt rodziny Druckich – Lubeckich, którzy od 1828 roku pozostawili tu trwały ślad swojej kreatywnej działalności gospodarczej i kulturowej.

III. Zarys historii Gminy Bałtów.

Nazwa Bałtów, dawniej Baluchow (1325 – 1327 r.), lub Balutow (1578 r.)⁶ pochodzi jakoby od imienia pierwotnego właściciela Baluta, o którym źródła nie podają żadnej pewnej wiadomości. Inna hipoteza powiada, że nazwa wywodzi się od pojęcia „beł”, czyli wir w wodzie, który miejscami tworzy rzeka Kamienna w biegu swojego przełomu właśnie w tej okolicy. Natomiast lokalna legenda wywodzi nazwę od przebywających tu jakoby u schyłku średniowiecza jeńców litewskich, którzy od występujących w okolicy białych wapiennych skał urobili nazwę Bałtas, oznaczającą w ich języku „biały”⁷. Według historycznego przekazu (nie potwierzonego źródłowo) początki Bałtowa sięgają XI wieku⁸. Natomiast pierwszą pewną informacją jest zapis Jana Długosza⁹ wspominający o wsi Bałtów mającej drewniany kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Apostoła, wzniesiony prawdopodobnie w 1326 roku. Jego kolatorem (fundatorem) był Warsz herbu Rawa. Przypisuje się, że świątynia zlokalizowana była na wzgórzu, w miejscu XVIII wiecznej kaplicy położonej w pobliżu obecnego pałacu Druckich Lubeckich. Kościół ów znajdował się w obrębie archidiakonatu zawichojskiego. Przy okazji kronikarz nadmienia, że „w tej wsi jest 20 garncarzy”, Wiadomość ta nie jest bez znaczenia dla późniejszych dziejów miejscowości, której mieszkańcy zajmujący się garncarstwem zbywali swoje wyroby wiślanym sławem aż do Gdańska, korzystając przy tym z przywileju królewskiego¹⁰. Być może w tym czasie Bałtów posiadał prawa miejskie, ale poza nie sprawdzonym przekazem z XVIII w.

⁶ Zbigniew Tyczyński – „Dzieje nazw miejscowych Powiatu Ostrowieckiego” Agencja Inf. TeZ 2011 r. str. 71

⁷ Ks. Jan Wiśniewski – „Dekanat Iłżecki” Radom 1911 r.

⁸ Ibidem str. 8

⁹ Jan Długosz – „Liber beneficiorum” tom II str. 509

¹⁰ Prawdopodobnie chodzi tu o przywilej króla Zygmunta Augusta dla garncarzy w Denkowie, którego jurysdykcja mogła dotyczyć także dóbr bałtowskich

nie ma w źródłach historycznych potwierdzenia tej wiadomości¹¹. Po Warszawie właścicielem bałtowskich dóbr ziemskich był Jan z Kaliszan, następnie rodzina Ossolińskich. Wiadomo, że w 1563 roku dziedzicem Bałtowa, Okołu i Borii był Andrzej Ossoliński. W latach 1597 -1599 dobra bałtowskie sąsiadowały z posiadłościami Pawła Chocimowskiego, wówczas podśędka sandomierskiego, który niebawem stał się ich właścicielem. Po nim na krótko majątek bałtowski odziedziczył Krzysztof Krzyżanowski. W roku 1697 dziedzicem Bałtowa został Marcin Chomętowski (Chomentowski ?) łowczy sandomierski, kasztelan żarnowski ożeniony z Anną Wierzbowską, wojewodzianką sieradzką. Ich syn Stanisław Chomętowski – wojewoda mazowiecki i hetman polny koronny ożeniony z Dorotą Tarłówną został spadkobiercą Bałtowa i dzierżawcą posiadłości książąt Lubomirskich i Sanguszków (m.in. Ćmielowa i Denkowa)¹². Założył w Bałtowie, nad rzeką Kamienną „wielki piec” (prawdopodobnie chodzi o kuźnicę), do którego rudę kopano w lasach bodzechowskich w miejscu zwanym Sowią Górą. Stanisławowi Chomętowskiemu przypisuje się wybudowanie w początkach XVIII wieku murowanego dworu na wzgórzu, obok wspomnianego kościoła p.w. św. Andrzeja Apostoła. Według nie sprawdzonych źródeł budowlę tę poprzedzał obronny dwór datowany na I połowę XVII w, lecz brak jest bardziej precyzyjniejszych danych dotyczących fundatora. Gdy w 1717 roku Bałtów był w posiadaniu Stanisława Chomętowskiego, jednocześnie sąsiednia wieś Okół, należąca do bałtowskiej parafii, była w posiadaniu Stanisława Dönhoffa – wojewody połockiego, hetmana polnego litewskiego. Tak więc zbiegiem okoliczności, parafia bałtowska miała w tym samym czasie dwóch wojewodów i hetmanów. Obaj zmarli w jednym roku 1728. Stanisław Chomętowski zmarł bezpotomnie, a jego dobra podzielono pomiędzy sukcesorów. Bałtów, Wólka Bałtowska, Rudka, Boria i Ponik przeszły w ręce Pieniążków herbu Odrowąż. W roku 1729 spłonął kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła, w związku z czym nabożeństwa przeniesiono do kaplicy garncarskiej (!) p.w. Matki Boskiej Śnieżnej, wybudowanej w 1620 roku u podnóża wzniesienia, na którym stał dwór. Wiadomo, że kaplica była w XVII w. dwukrotnie rozbudowywana przez Aleksandra Zasławskiego i Samuela Ossolińskiego¹³.

Dominik Odrowąż Pieniążek sprawnie gospodarował bałtowskimi dobrami. Między innymi gruntownie odnowił kościół, (wspomnianą kaplicę garncarzy) który w 1743 roku konsekrował bp. Mikołaj Kunicki nadając mu wezwanie Matki Boskiej Bolesnej. Kolator umieścił w nim rodową tablicę herbową Odrowążów¹⁴. Wyremontował też dawny dwór Chomętowskich, jednak nie zachował się opis zakresu tej przebudowy. Jedynie mapa Karola de Perthes'a z 1788 roku potwierdza lokalizację dworu w miejscu obecnie istniejącego pałacu Druckich Lubeckich¹⁵. W 1778 roku miała miejsce kolejna regulacja bałtowskiej schedy, którą podzielono pomiędzy sukcesorów: rodzin Tarłów (po kądzieli) i Chomętowskich (po mieczu). Dokument sygnował Dominik Odrowąż Pieniążek - łowczy bydgoski,¹⁶ który swoich synów Antoniego i Ludwika Pieniążków, oraz Ignacego Odrowąża Pieniążka uczynił spadkobiercami dóbr bałtowskich. Po śmierci Dominika w 1797 r. dług hipoteczny na dobrach bałtowskich wyniósł 73.090 zł. p. Być może było to powodem zatrzymania miejscowej fabryki żelaza („wielkiego pieca”), w której produkcji już nigdy nie wznowiono. Sporządzony w tym czasie przez ks. Franciszka Siarczyńskiego (1798 r.) opis wsi Bałtów powiada: ...” *Wieś dziedziczna, domów 115, ozdobna kościołem farnym i pałacem od Chomętowskiego hetmana zmurowanym. Grunta pszenne, górzyste, lasy znaczne i łąki. Góry tej wsi mają glinki zdatne do farfury, nie zbywa też i na marmurze, kamieniach wapiennych i rudzie żelaznej. Leży nad rzeką Kamienną, na której młynów 5 i tartaków 2”* ...¹⁷

Po Dominiku majątek bałtowski odziedziczył Ludwik Pieniążek, który w dniu 5 czerwca 1798 r. sprzedał go Jackowi Hiacyntowi hr. Małachowskiemu – kanclerzowi wielkiemu koronnemu, dziedzicowi Ćmielowa, Bodzechowa, Denkowa, Radoszyc i innych posiadłości. Hr. Małachowski ożeniony był z Antoniną z Rzewuskich (zm. W 1806 r.) z którą miał dwoje dzieci: Franciszkę i Jana z Dukli. Transakcja przeciągnęła się aż do roku 1802. Ostatecznie gospodarzem „na Bałtowie” został Jan z Dukli hr. Małachowski, który w kontrakcie miał zapewnić posag dla dwu siostr Ludwika Pieniążka w wysokości 70.000 zł. p każdej. W skład nabytych dóbr bałtowskich wchodziły

¹¹ Ks. Franciszek Siarczyński - „Opis powiatu radomskiego” (wyd. St. Lipińskiego z 1847 r.)

¹² Lidia Święcka – „Pałac w Bałtowie” (praca magisterska PWSSP w Poznaniu 1988 r., nie publikowana)

¹³ Zbigniew. Tyczyński – „Katalog zabytków Bałtowa i okolic” Wyd. „Bałt” 2006 r.

¹⁴ Herb przedstawia na czerwonym polu białą strzałę z końcami zakrzywionymi na obie strony; w hełmie pawi ogon i takąż strzałą na bok zwrócona.

¹⁵ Mapa woj. sandomierskiego z 1788 r. w skali 1:225.000, zbiory kartograficzne AGAD sygn. AK 100

¹⁶ Lidia Święcka – ibidem str.9

¹⁷ Ks. Jan Wiśniewski – „Dekanat Iłżecki” Radom 1911 str. 3

„zabudowania dworskie i gromadzkie, tartaki, młyny, karczmy, pola, łąki i lasy wraz z przypisanymi im daninami i roboczną ze wsi Boria, Rudka Bałtowska, Wola Bałtowska, Zamoście, Ponik, Dunale, Wymysłów (?), z tym wszystkim cokolwiek w okręgu tych dóbr w ziemi lub na ziemi znajdować się mogło”¹⁸. Przy tej okazji natrafiamy na informację, że w miejscu spalonego kościoła p.w. św. Andrzeja stała murowana kaplica, zwana odtąd „pałacową”. Jan z Dukli uprosił biskupa Burzyńskiego aby ten pozwolił w niektóre dni odprawiać w niej mszę świętą. Jan z Dukli ożeniony i rozwiedziony z Barbarą Sołtykówną zmarł w 1821 roku, w tym samym roku co Jacek hr. Małachowski. Spadkobierczynią dóbr bałtowskich została jedyna córka hr. Jacka Małachowskiego - Franciszka z Małachowskich Karwicka, zamężna z Krzysztofem Dunin Karwickim - generał majorem Wojsk Polskich. Po jej śmierci w 1828 r. majątek odziedziczyły dzieci: Kazimierz i Anna Dunin Karwiccy. W 1830 roku dobra bałtowskie, w skład których wchodziły między innymi wsie: Bałtów, Rudka, Wola Bałtowska, Skarbka, Dunale, Ulów, Zamoście i Ponik, kontraktem kupna sprzedaży nabyli Wojciech hr. Pusłowski i hr. Scipio del Campo jako naturalni sukcesorzy Kazimierza Dunin Karwickiego. W tym samym roku dziedziczką została Teresa z ks. Druckich Lubeckich hr. Scipio del Campo wdowa, oraz Wojciech Pusłowski prawnie w dobrach zamieszkały. Obydwoje zaciągnęli pożyczkę w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim w wysokości 138 tys. zł. na inwestycje w dobrach, w tym na remont kościoła. W 1833 roku zmarł Wojciech Pusłowski, a w dwa lata później (1835 r.) na żądanie Kazimierza Dunin Karwickiego dobra bałtowskie zostały zajęte „na sprzedaż sądową”. W sporządzonym w dniu 5/17 września 1835 roku dokumencie znajduje się opis bałtowskiego dworu. „... pałac murowany, piętrowy dachówką pokryty. W sobie dwa wchody na piętra, ma dwie sale wielkie i 7 pokoi. Piwnice pod pałacem... Dziedziniec w kwadrat, wkoło murem opasany, do którego wjazdem jest brama z basztą piętrową, dalej poboczne są dwie bramy, w słupach murowanych... z tyłu pierwszą wychód jest do ogrodu fruktowego i spacerowego, drugą do kościoła murowanego pod tytułem św. Anny”¹⁹.

Do roku 1840 Teresa z Druckich Lubeckich i synowie Wojciecha Pusłowskiego: Franciszek, Władysław, Tytus Ksawery i Wandalin (zamieszkali w Warszawie) utrzymali własność majątku Bałtów a nawet wzięli kolejną pożyczkę w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim na kwotę 51.200 zł. p. W tym samym roku dobra przeszły w ręce ministra Franciszka Ksawerego Druckiego Lubeckiego, szwagra Wojciecha Pusłowskiego. Ten z kolei w 1854 r. przekazał je synom Józefowi i Aleksandrowi. Aleksander spłacił bratu jego udziały w bałtowskim majątku kwotą 282.000 rubli i przyjął na siebie połowę długów obciążających dobra. Reforma włościańska z 1864 roku spowodowała, że część majątku ks. Aleksandra w ilości 466 mórg i 285 przętów została rozparcelowana. Z tego tytułu Komisja Likwidacyjna w Radomiu wypłaciła właścicielowi sumę odszkodowawczą w wysokości 7.006 rubli. W roku 1866 zadłużenie hipoteczne na majątku wynosiło 187.076 rubli. W sierpniu ks. Aleksander, przebywający wówczas w Paryżu, uczynił swoim plenipotentem Piotra Kuczewskiego, który przez wiele lat zarządzał bałtowskim majątkiem. W roku 1896 na mocy aktu działowego ks. Aleksander przepisał dobra na swego syna Aleksandra ks. Druckiego Lubeckiego ożenionego z Marią z Żurawskich, którzy mieli dwóch synów: Bogdana i Ksawerego oraz trzy córki: Marię Julię i Jadwigę. Aleksander junior rozpoczął w Bałtowie w 1898 r. budowę nowego pałacu na osnowie dworu Chomętowskich, który ukończono w 1903 r. Nowy pałac wzniesiony w stylu francuskiego baroku został poświęcony przez biskupa Stefana Zwierowicza. W tym też czasie ksiądz wybudował zespół młynów na rzece Kamiennej i rozbudował folwark, czyniąc z dóbr nowoczesne na owe czasy przedsiębiorstwo rolniczo – przetwórcze. Jednocześnie staraniem proboszcza Teofila Banaszkiewicza postanowiono generalnie przebudować kościół parafialny p. w. Matki Boskiej Bolesnej. Środki zostały zebrane wśród parafian i przy wydatnym wsparciu ze strony ks. Aleksandra. Projekt nowej świątyni w stylu neobarokowym wykonał arch. Konstanty Wojciechowski. Budowniczy zrezygnował z orientowania kościoła, odwracając jego bryłę o 180°, przez co prezbiterium znalazło się po stronie zachodniej, zaś fasada od wschodu została ozdobiona dwom bliźniaczymi wieżami. Kościół został zaprojektowany jako jednonawowy na planie krzyża łacińskiego. Budowę rozpoczęto 16 czerwca 1904 roku.²⁰ Konsekracji kościoła dokonał w 1920 roku ks. biskup Paweł Kubicki.

W roku 1924 spłonął nowy pałac bałtowski. Rodzina księcia musiała przenieść się do Warszawy. Niezwłocznie podjęto się jego odbudowy przez rezygnację z II pietra mansardowego, nadając bryle formę neobarokowego pałacu²¹ Wykończenia odbudowy nie doczekał ks. Aleksander. Po jego śmierci,

¹⁸ Księga Hipoteczna nr 1191 t. II dóbr Bałtów (Biuro Notarialne w Ostrowcu Św.)

¹⁹ Księga Hipoteczna do dóbr Bałtów nr 1191 t. I (Biuro Notarialne w Ostrowcu Św.)

²⁰ Ks. Jan Wiśniewski – „Dekanat Iłżecki” Radom 1911 r. str. 6

²¹ Kształt bryły nawiązuje do barokowego pałacu w Nieborowie

w latach 1928, 1929 i 1930 majątek po raz kolejny wystawiono na licytację z powodu zaciągniętych wcześniej długów. Ostatecznie przejął go syn Franciszek, Ksawery, Józef, Stanisław ks. Drucki Lubecki, zwykle używający jednego imienia Ksawery, ożeniony z Jadwigą Opesdorf²² któremu całość dóbr jeszcze w 1918 ojciec powierzył testamentem. Ksaweremu udało się utrzymać w ręku całość dóbr aż do 1945 roku. W latach 30-tych dobra bałtowskie składały się z 4 folwarków: Bałtów – 282 ha 2913 m², Wólka Bałtowska – 225 ha 2682 m², Skarbka – 10 ha 4509 m², kopalnia wapienia, młyn i karczma Ponik oraz nadleśnictwo w Maksymilianowie, w którym rezydował zarządca książęcych lasów. Ponadto majątek posiadał własne ujęcie wody, zasilany był elektrownią dobudowaną przy młynie, tartak oraz gorzelnię. Po wojnie na podstawie art. 2 Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 roku Skarb Państwa przejął dobra Ksawerego Druckiego Lubeckiego z przeznaczeniem na reformę rolną. Grunta rolne rozparcelowano w 1945 roku, lasy pozostały we władaniu państwa. Książę z rodziną wyjechał do Belgii, gdzie urodziła się czwarta córka Teresa. Tam też zmarli książę i jego żona. W pałacu w roku 1950 roku urządzono szkołę rolniczą. W roku 1972 zespół pałacowy wpisano do rejestru zabytków.

Pośród bardziej znaczących miejscowości położonych w Gminie Bałtów należy wymienić wieś Okół założoną w XV wieku przez Zaklikę Tarło ze Szczekarzewic (pierwotna pisownia). W XIX w. było tu 116 domów (Bałtów liczył wówczas 52 domów i 399 mieszkańców) 758 mieszkańców, młyn, tartak i 2.672 mórg włościąńskich²³

Bałtów wraz sąsiednimi miejscowościami w XIX wieku oraz w II Rzeczypospolitej należał administracyjnie do gminy Pętkowice w pow. iłżeckim²⁴. Gminę w Pętkowicach zlikwidowano w 1954 roku. Z dniem 1 stycznia 1956 roku w ich miejsce wprowadzono podział na „Gromady”, których na terytorium obecnej Gminy powstały trzy: Bałtów, Pętkowice i Okół, przypisane do powołanego w tym czasie Powiatu Lipskiego. Z kolei na mocy ustawy z dnia 28 maja 1975 roku zniesiono trzystopniowy podział administracyjny zastępując go dwustopniowym – gmina i województwo.

Z dniem 1 czerwca 1975 r. powołano Gminę Bałtów w składzie Województwa Kieleckiego. Organem zarządzającym była wówczas Gminna Rada Narodowa. Ustawą z dnia 8 marca 1990 roku zlikwidowano GRN i reaktywowano samorząd terytorialny w formie Rady Gminy. Gmina Bałtów z dniem 1 stycznia 1999 roku weszła w skład nowoutworzonego Powiatu Ostrowieckiego w Województwie Świętokrzyskim. Obecnie dzięki społecznym inicjatywom i harmonijnej współpracy z lokalnym samorządem Gmina stała się liderem na rynku turystycznym Regionu Świętokrzyskiego. Utworzony w 2004 roku „Park Jurajski” z całą towarzyszącą mu infrastrukturą turystyczną zmienił charakter gospodarczych preferencji Bałtowa i okolic.

Przedstawiona w zarysie historia terenów stanowiących dziś jednostkę administracyjną Gminy Bałtów dokumentowana jest w obrębie dziedzictwa kulturowego licznymi materialnymi relikami, zwłaszcza zespołem pałacowo – parkowym Druckich Lubeckich, związanymi z nim obiektami gospodarczymi, dwoma zabytkowymi świątyniami, przykładami budownictwem ruralistycznego, Miejscami Pamięci Narodowej a także pełnym katalogiem stanowisk archeologicznych występujących tu w znacznej obfitości, świadczących o ciągłości osadniczej od paleolitu po wczesne średniowiecze. Zagadnieniem uzupełniającym jest ochrona substancji przyrodniczej skupionej w dwu rezerwatach „Ulów” i „Modrzewie” a także naturalnych ostoi skalnych i rzeźby terenu. Poza naturalną substancją zabytkową ochronie podlega również kultura ludowa w jej materialnym i duchowym, a zwłaszcza folklorystycznym wymiarze.

Wszystkie te czynniki: tradycje kulturowe, atrakcyjne położenie oraz zabytki tworzą niepowtarzalny produkt turystyczny promujący dziedzictwo kulturowe Gminy. W tym sensie „Program...” jest dokumentem podejmującym próbę usystematyzowania priorytetów i kierunków działania w dziedzinie opieki i ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego jako wartości niezbędnej w procesie kreowania modelu nowoczesnego społeczeństwa odnoszącego się z troską do swojej historii.

²² Jej matka pochodziła z rodziny Radziwiłłów, ojciec z niemieckiej rodziny ze Śląska

²³ B.Chlebowski, W. Walewski – „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich Warszawa 1880 r. t. I.

²⁴ ibidem

IV. Podstawy formalno-prawne opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016 -2020”

Podstawą prawną opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów” jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**” (tekst jednolity Dz. Ust. Z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) ustanawiająca pojęcie zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, ogólne formy finansowania opieki nad zabytkami oraz sposoby ich ewidencjonowania. Niniejsze przepisy nakładają obowiązek sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez wszystkie szczeble samorządów.

Art. 87 ustawy określa, że Zarząd Województwa, Powiatu, Burmistrz lub Wójt są zobligowani do sporządzenia na okres 4 lat odpowiednio: wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami. Określa jednocześnie jakie cele program winien spełniać, a w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z warunkami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wychodząc z podstawowej definicji że: **„za zabytek uznaje się nieruchomość, lub rzecz ruchomą, ich część lub zespół będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”**

W szczególności art. 6 ustawy określa zabytki w sposób następujący.

1. Zabytki nieruchome, za które uznaje się przede wszystkim krajobraz kulturowy, układ urbanistyczny (planowanie i projektowanie miast i osiedli) oraz układy ruralistyczne (projektowanie i kształtowanie terenów otwartych – terenów wiejskich, przedmieść i terenów rekreacyjnych) a także zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, w tym budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty i inne zakłady przemysłowe, **cmentarze**, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
2. Zabytki ruchome, za które uznaje się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale, ordery, wytwory techniki, w tym urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (Dz. Ust. z 1997 r. Nr 85, poz. 539), instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości i instytucji.
3. Zabytki archeologiczne, za które uznaje się pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

4. Ustawowej ochronie mogą również podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 ustanawia formy ochrony zabytków:

1. Przez wpis zabytków do rejestru, który na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków

2. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków **z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy**. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna, lub tradycyjna tego zabytku (art.9 ustawy).

3. Do rejestru wpisuje się **zabytek ruchomy** na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. (art.10 ustawy).

4. Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. Ust. Z 2004 r. Nr 124 poz. 1305)

5. Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

6. Utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej itp. **Park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały Rada Gminy po zaciągnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.**

7. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, dotyczące w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, ich otoczenia i innych zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

V. Zewnętrzne umocowania formalno – prawne ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5 a. Cele opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016 - 2020

Opracowanie „Gminnego Programu ...” ma na celu poprawę stanu zachowania zabytków znajdujących się na terytorium Gminy i trwałe zabezpieczenie ich istnienia przez wykorzystanie prawnego i organizacyjnego instrumentarium określonego w ustawie oraz innych miejscowych dokumentach związanych ze strategią gospodarczą i społeczną Gminy. Środkiem prowadzącym do jego realizacji jest ustanowienie uwarunkowań dotyczących działań ochronnych wobec środowiska kulturowego oraz edukacyjnych i wychowawczych wobec społeczności lokalnej a także dotyczących form pozyskiwania środków finansowych na realizację zadań ochrony zabytków. Konsekwencją tych działań jest stworzenie produktu turystycznego a przez to wpłynięcie na uwrażliwienie społeczności gminnej na potrzeby związane z utrzymaniem i ochroną środowiska kulturowego a pośrednio na rozwój przedsiębiorczości w różnych jego formach usługowych, n.p. agroturystykę.

Art. 85 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, że w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami określone zostały w szczególności cele i kierunki działań w zakresie ochrony zabytków, warunki i sposób finansowania, a także harmonogram ich realizacji. W tym znaczeniu Program nawiązuje do z założeń określonych w dokumentach strategicznych Województwa Świętokrzyskiego jak i opracowań wyższego rzędu, a w szczególności do:

- do też Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,

- Narodowej Strategii Kultury na lata 2004 -2013, (z późniejszą aktualizacją z w 2014 r.)
- Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004 – 2013, (z późniejszą aktualizacją z 2014 r.)
- Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego,
- Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego,
- Strategii Rozwoju Turystyki w Woj. Świętokrzyskim na lata 2006 -2014, (aktualizacja z 2014 r.)
- programu Opieki na Zabytkami w Województwie Świętokrzyskim na lata 2007/2011 (ostatnie uaktualnienie: Uchwała nr XXIX/527/13 z 25 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Programu Opieki Nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013 -2016”)

5 b. Zasady wynikające z Krajowego Programu Ochrony Zabytków I Opieki nad Zabytkami.

W myśl art. 5 i 6 Konstytucji RP, obowiązkiem państwa jest ochrona dziedzictwa kulturowego. Zabytki i ich wartość niematerialna są dobrem wspólnym, które wspomagają procesy edukacyjne społeczeństwa i mają mu służyć w różnych formach, jako produkt turystyczny a także przez użytkowanie zgodne z wykładnią ustawową. Z tych powodów zadaniem głównym państwa w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami jest stworzenie warunków pozwalających na dostosowywanie tej sfery do potrzeb gospodarki rynkowej. Krajowy „Program” zakłada odpowiednie inicjatywy legislacyjne polegające na koniecznym rozszerzeniu zakresu działań i kompetencji podmiotów odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wprowadzenie zmian w strategii i organizacji systemu ochrony dóbr kultury. **Dotyczy to zwłaszcza jednostek samorządu terytorialnego, na których spoczywa bezpośredni obowiązek dbałości o dziedzictwo kulturowe i odpowiednie reagowanie na zjawiska negatywne w tej sferze.**

Program porządkuje działania wynikające z zadań ustawowych przez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich.

- a/ Zasada *Primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić)
- b/ Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych)
- c/ Zasada minimalnej i niezbędnej ingerencji, czyli powstrzymanie się od działań niekoniecznych.
- d/ Zasada, zgodnie z którą usuwać należy to, i tylko to, co na oryginał działa niszcząco.
- e/ Zasada czytelności i rozróżnialności ingerencji.
- f/ Zasada odwracalności metod i materiałów (to znaczy stosowanie w konserwacji, odbudowie i remoncie tradycyjnych materiałów i technologii wykonawczych)
- g/ Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie technicznym.

Wymienione zasady dotyczą postępowania służb konserwatorskich, zwłaszcza restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów a także właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych. Tym nie mniej ich sens powinien być również znany służbom jednostek samorządu terytorialnego, które mają wgląd w stan zachowania i użytkowania obiektów zabytkowych.

W związku z tym w tezach *Krajowego Programu...* wyznaczone zostały następujące cele działań:

- a. W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:
  - pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych;
  - określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- b. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych.
- c. Pełna ocena stanu zasobu dziedzictwa archeologicznego; określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
- d. Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.

- e. Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa kulturowego.
  - f. Ocena stanu służb i możliwości wypełnienia całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
  - g. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
  - h. Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.
2. W zakresie działań o charakterze systemowym:
- a. Powiązanie ochrony zabytków z ochroną przyrody, ale także z ochroną architektoniczną i przestrzenną oraz polityką bezpieczeństwa państwa i celną.
  - b. Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego przez wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.
3. W zakresie systemu finansowania:
- a. Tworzenie systemu stale aktualizowanych elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac przy wszystkich grupach i typach obiektów. **Wykorzystanie ich przy opracowywaniu wniosków pomocowych związanych z konserwacją, ochroną i opieką nad zabytkami.**
  - b. Dostosowanie wszystkich dostępnych programów pomocowych i osi priorytetowych do udokumentowanych potrzeb z zakresu konserwacji, ochrony i opieki nad zabytkami, dostępnych na wszystkich szczeblach zarządzania substancją zabytkową, zwłaszcza dla poziomu samorządowego.
4. W zakresie kształcenia i edukacji:
- a. Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza na poziomie samorządowym.
  - b. Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego wielokulturowego dziedzictwa.
Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
  - c. Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej.
  - d. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

5 c. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 -2013

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 roku jest dokumentem, który uznaje kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów, zawierający następujące priorytety: **(brak aktualizacji)**

- a. Wzrost efektywności zarządzania kulturą.
- b. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i upowszechnianiu kultury.
- c. Wzrost uczestnictwa i wyrównania szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury.

d. Poprawa działalności artystycznej.

e. **Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.**

5 d. Cele wynikające z Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego

Celem „Narodowego Programu Kultury...” w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- Tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków.
- Kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne.
- Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.
- Promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą.
- Wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków.
- Podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego.
- Zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

5 e. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku.

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku przyjęta **Uchwałą Nr XLII/508/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26. X. 2006 r.** za podstawowy cel polityki samorządu w perspektywie 14 lat uznaje kwestię wzrostu atrakcyjności Województwa Świętokrzyskiego jako podstawy zintegrowanego rozwoju w sferach: społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Jednym z priorytetów wiodących do osiągnięcia celu generalnego, dokument akcentuje ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury.

W tym obszarze dokument wskazuje następujące kierunki działań:

- Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków.
- Modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.
- Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości.
- Poprawę funkcjonowania instytucji artystycznych.
- Poprawę warunków działania bibliotek, w szczególności naukowych, oraz zwiększenie dostępności do nowoczesnych usług bibliotecznych.
- Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i systemach upowszechniania kultury.
- Poprawę dostępności mieszkańców do propozycji kulturalnych poprzez wspieranie instytucji poszerzających ofertę programową, umożliwiającą aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym.
- Tworzenie nowych miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnieniem dziedzictwa kulturowego.

5 f. Strategia Rozwoju Turystycznego Województwa Świętokrzyskiego w latach 2006 – 2014.

Przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego Nr XXV/404/06 z dnia 6 lutego 2006 Strategia Rozwoju Turystycznego w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 -2014 - w analizie walorów turystycznych regionu zwraca szczególną uwagę na walory antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka. Dotyczy to obiektów dziedzictwa kulturowego istniejących na terenie województwa, a także tych zgromadzonych w muzeach, przypisując im rolę wspomagającą naturalne walory w procesie wzrostu atrakcyjności turystycznej. **Właściwe propagowanie osobliwości turystycznych winno odbywać się poprzez zintegrowaną współpracę jednostek samorządu terytorialnego, na terenie których zlokalizowane są szczególnie wartościowe poznawczo obiekty i zespoły zabytkowe.** Współpraca ma promować słabiej rozwinięte i mniej znane lokalne regiony w ten sposób aby likwidować „białe plamy” na mapie turystycznej województwa.

5 g. Plan Zagospodarowania Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego Uchwałą Nr XXIX/399/02 z dnia 26 kwietnia 2002 roku. Głównym założeniem regionalnej polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest skuteczniejsza ochrona i rewaloryzacja tych zasobów oraz racjonalne ich udostępnienie z myślą o poszerzeniu wiedzy zwłaszcza młodego pokolenia, świadomości historycznej obywateli, a także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie pobudzania i utrwalania tożsamości regionalnej ogółu mieszkańców przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu rozwoju gospodarczego i promocji. **Główny akcent winien być położony na racjonalne planowanie przestrzenne łączące nowoczesne potrzeby gospodarcze z ochroną krajobrazu kulturowego i jego eksponowanie w sposób nie naruszający zastanej substancji kulturowej.**

VI. Organizacja służby ochrony zabytków i jej kompetencje.

Zgodnie z **Art. 89** ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, organami ochrony są:

A. Minister Kultury do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków

B. Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Art. 90 cytowanej ustawy stanowi, że do zadań Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:

1. Opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju.
3. Podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami.
4. Prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
5. Wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych.
6. Organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
7. Sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków.
8. Promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków.
9. Organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich.
10. Organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych.
11. Opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „*Za opiekę nad zabytkami*”.
12. Współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony nad zabytkami.
13. Organizowanie publicznych szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
14. Podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 91 ustawy określa zadania wykonywane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w szczególności:

1. Sporządzanie w ramach przyznawanych środków budżetowych, planów finansowych ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie.
3. Wydawanie zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w

- sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych.
4. Sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych.
  5. Organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
  6. Opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów.
  7. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach.
  8. Współpraca z innymi organami administracji państwowej i samorządowej w sprawach ochrony zabytków.
  9. Przy Ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa Narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotwórczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
  10. Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniotwórczy do spraw działań Konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach.
  11. Przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotwórczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie województwa.

VII. Strategia Rozwoju Gminy Bałtów²⁵

Dokumentami dotyczącymi problematyki rozwojowej Gminy Bałtów, które zostały wykorzystane do opracowania „Programu Opieki nad Zabytkami...” są: „Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Bałtów na lata 2004 -2013”²⁶ Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2009-2015 dla Lokalnej Grupy Działania „Krzemienny Krąg”²⁷, „Program Ochrony Środowiska dla Gminy Bałtów” opracowany w marcu 2004 r.²⁸, oraz „Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do 2020 roku” w części dotyczącej Gminy Bałtów - opracowana przez liderów społecznych w 2005 roku.

Dokumenty te zawierają kompleksowe opisy dotyczące stanu Gminy w terminach ich tworzenia, zatem w niektórych segmentach nie odpowiadają aktualnym parametrom, które w miarę rozwoju społeczno – gospodarczego zostały zrealizowane lub uległy dezaktualizacji. Stąd dla potrzeb niniejszego „Programu...” wybrano zagadnienia mające bezpośredni związek z przedmiotem niniejszego opracowania.

Gmina Bałtów jest typowo rolnicza o charakterze drobnotowarowym bowiem średnia wielkość gospodarstw rolnych wynosi 3,88 ha. Zatrudnienie w rolnictwie 35 osób na 100 ha areалу. Z rolnictwa utrzymuje się 37 % mieszkańców. Pod uprawami (w tym sady, łąki i pastwiska) znajduje się 5.640 ha. Lasy i grunty leśne obejmują 4.286 ha. Pozostały areal o powierzchni 566 ha zajmują wody, nieużytki oraz tereny zabudowane. W zakresie infrastrukturalnym Gmina posiada zmodernizowaną lokalną sieć drogową. Długość sieci wodociągowej wynosi 53 km, zasilanej z dwu ujęć wodnych w Bałtowie (2 studnie głębinowe o wydajności 200 m³/h) i Wólce Bałtowskiej (2 studnie głębinowe o wydajności 190 m³/h) Liczba przyłączonych gospodarstw domowych wynosi ponad tysiąc. Ukończono budowę oczyszczalni ścieków, skanalizowano miejscowości: Bałtów, Skarbka, Pętkowice i Kolonia Pętkowska. Dalsza rozbudowa przyłączeń postępuje sukcesywnie. System telekomunikacji przewodowej obsługiwany jest przez TP SA, która zapewnia dostęp do Internetu, (Gminna Biblioteka korzysta z bezpłatnego systemu „IKONKA”) Telefonię osobistą zapewnia w głównej mierze telefonia komórkowa dzięki dwóm przekaznikom ERY i ORANGE.

Liczba mieszkańców według danych z 2015r. roku wynosiła około 3689 osób

²⁵Plan Odnowy Miejscowości Bałtów na lata 2014 -2021 [Uchwała nr 1/2014 Zebrania Wiejskiego w Bałtowie z dnia 16.06.2014 r.]
Tekst ze strony internetowej Urzędu Gminy Bałtów (anonimowy)

²⁶ Strona internetowa Gmina Bałtów [plan opracowany w 2003 r.]

²⁷ Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Bałtów na lata 2009-2015 dla Lokalnej Grupy Działania „Krzemienny Krąg” Bałtów 2008 r.

W skład Gminy wchodzi 16 sołectw według rozkładu demograficznego:

Sołectwo Bałtów	702 mieszkańców
-,- Antoniów	113 mieszkańców
-,- Borcuchy	57 mieszkańców
-,- Lemierze	153 mieszkańców
-,- Maksymilianów	263 mieszkańców
-,- Michałów	114 mieszkańców
-,- Pętkowice Pętkowice Kolonia	358 mieszkańców
-,- Okół I i Okół II	768 mieszkańców
-,- Rudka Bałtowska	146 mieszkańców
-,- Skarbka Dolna Skarbka Górna Bidzińszczyzna	284 mieszkańców
-,- Wólka Bałtowska	211 mieszkańców
-,- Wólka Bałtowska Kolonia	182 mieszkańców
-,- Wólka Pętkowska Wólka Pętkowska Kolonia	173 mieszkańców
-,- Wólka Trzemecka	84 mieszkańców
-,- Wycinka – Ulów	81 mieszkańców
R a z e m	3689 mieszkańców

Największymi skupiskami osadniczymi są miejscowości: Okół i Bałtów. Okół ma układ przestrzenny typowo ulicowy usytuowany wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 754. Natomiast Bałtów został historycznie ukształtowany także ulicowo wzdłuż w/w drogi wojewódzkiej, ale posiada przysiółkową sieć osadniczą oraz wyraźnie zaakcentowane centrum u zbiegu dróg: wojewódzkiej nr 754 i dwu dróg gminnych: 0681 T oraz 0682 T. W miejscu tym zlokalizowana jest większość instytucji publicznych (Urząd Gminny, przychodnie lekarskie, Zbiorcza Szkoła Gminna (gimnazjum i szkoła podstawowa), Biblioteka, Bank Spółdzielczy, młyn, placówki handlowe, gastronomiczne itp.) oraz kompleks turystyczno – edukacyjny dalej określany - „Park Jurajski”, obejmujący bardzo szeroki pakiet ofert turystycznych:

- a. Bałtowski Park Jurajski
- b. Muzeum Jurajskie
- c. Stacje narciarska „Szwajcaria Bałtowska”
- d. „Zwierzyniec Bałtowski” (typu safari)
- e. Ośrodek Jazdy Konnej „Kraina koni”
- f. Żydowski Jar
- g. Prehistoryczne oceanarium
- h. Park rozrywki
- i. Rollercoaster
- j. Galeria „Stary młyn”
- k. Kino 5D
- l. Sabatówka (świat wiedźmy)

... „Gmina Bałtów planuje w latach 2014-2021 kontynuowanie procesu odnowy miejscowości Bałtów W związku z czym opracowany został wspomniany „Plan Odnowy Miejscowości Bałtów”. Plan ma formę dokumentu strategicznego i jest zgodny ze Strategią Rozwoju Gminy oraz Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego. Rozwój miejscowości Bałtów wiązany jest z rozwojem całej gminy, której jest częścią, ale także wynika z szerszego kontekstu, jakim jest rozwój całego regionu. Dlatego też wszystkie przemiany, jakie następują w samym sołectwie muszą bezpośrednio wynikać z szerszych planów rozwoju i uwzględniać panujące w tym zakresie

gminne, oraz regionalne tendencje. Plan jest dokumentem operacyjnym, który powstał w celu nakreślenia i utrwalenia kierunków zmian gospodarczych i społecznych ze szczególnym uwzględnieniem „mocnych” i „słabych” stron miejscowości oraz potrzeb inwestycyjnych w latach 2014 –2021. Ma on posłużyć pełnemu wykorzystaniu istniejącego potencjału, uwzględniając zarówno szanse, jak i zagrożenia mogące wystąpić w najbliższych latach. Zawiera wykaz planowanych inwestycji w tym dystansie czasowym na terenie sołectwa oraz analizę techniczno-finansową projektu. Jak każdy dokument strategiczny, mający spełnić należycie swoje zadanie, będzie na bieżąco aktualizowany i modyfikowany w miarę zaspokajania potrzeb mieszkańców sołectwa oraz zmieniających się warunków społeczno – gospodarczych. Umożliwi to między innymi wyznaczenie i utrzymanie prawidłowych kierunków rozwoju, a następnie pozwoli sformułować trafną ocenę stopnia przygotowania i ewentualnych przeszkód mogących wystąpić w realizacji przyjętych założeń. (Obszary strategiczne i kierunki przyszłych działań rozwojowych miejscowości Bałtów zostały sprecyzowane w rozdziale 5 Planu). W ramach poszczególnych obszarów scharakteryzowane zostały zadania inwestycyjne planowane do realizacji w latach 2014/ 2021 mające się przyczynić do osiągnięcia zamierzonych celów w poszczególnych kierunkach rozwoju.(...) Umieszczone przedsięwzięcia będą realizowane w ramach zadań własnych gminy. Inwestycje będą finansowane przez: środki pochodzące z budżetu Gminy Bałtów, środki z Unii Europejskiej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, 2014-2020, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020 oraz innych dostępnych funduszy pozabudżetowych”...²⁹.

W sektorze gospodarczym działa 128 podmiotów³⁰ według następujących branż :

Placówki handlowe i gastronomiczne	27
Produkcja wyrobów spożywczych	2
Budownictwo	20
Usługi transportowe	12
Zakłady produkcyjno – usługowe	22
Inne	45
R a z e m	128

W skali branżowej od 2004 roku zaszły zmiany dostosowane do wygenerowanego rynku zapotrzebowania turystycznego. Istotnym faktem jest brak sektora produkcji przemysłowej, zazwyczaj najbardziej uciążliwego dla środowiska naturalnego, Brak branży przemysłowej w kontekście strategii rozwojowej Gminy ukierunkowanej na rekreację i turystykę jest jej najmocniejszą stroną.

Skutkiem położenia nacisku na rozwój turystyki i rekreacji jest pojawienie się nowej branży w dziedzinie usług – agroturystyki. Obecnie na terenie Gminy **działa 31 gospodarstw agroturystycznych.**

Równie mocną stroną strategii rozwoju Gminy jest oświata, której podmioty zapewniają system nauczania od przedszkola do poziomu gimnazjalnego Stan zasobów oświatowych Gminy przedstawia tabela..

L p	Miejscowość	Przedszkola	Poziom Podstawowy	Poziom gimnazjalny
1.	Bałtów	Punkt Przedszkolny	Zespół Szkół Publicznych	Gimnazjum
2.	Okół	Punkt Przedszkolny	Publiczna Szkoła Podstawowa Im. Legionów Polskich	-

²⁹ Plan Odnowy Miejscowości Bałtów na lata 2014 -2020 [strona internetowa Gminy Bałtów]

Gminna Biblioteka Publiczna w Bałtowie posiada księgozbiór w ilości około 24.000 woluminów, z której regularnie korzysta około 600 mieszkańców Gminy.

Według założeń „Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Bałtów” podstawowymi działaniami strategicznymi jest:

- stworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju turystyki i wypoczynku,
- sprzyjanie rozwojowi rolnictwa ekologicznego,
- stworzenie warunków dla rozwoju drobnej przedsiębiorczości ,
- polepszenie warunków komunikacyjnych,
- poprawa stanu środowiska naturalnego,
- rozbudowa systemu kanalizacji sanitarnej na całym obszarze Gminy,
- poprawa zdrowotności mieszkańców gminy,
- wzrost mobilności zawodowej mieszkańców Gminy,
- wzrost kreatywności w zakresie poszukiwania pozarolniczych źródeł utrzymania ludności Gminy,
- **ochrona dziedzictwa kulturowego.**

Kreatywna rola stowarzyszeń działających na terenie gminy

Na rzecz rozwoju Gminy działają: Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt”, Stowarzyszenie Wspierania Aktywności Lokalnej „Motyw”, Stowarzyszenie „Delta”, Przedsiębiorstwo Społeczne „Allozaur” sp. z o.o. „Baltus” sp. c. D. Kiljan i J. Gierczak.

Dzięki tym Stowarzyszeniom uległ radykalnej zmianie profil infrastruktury Gminy, a wraz z nim głębokie przemiany miejscowej społeczności skutkujące przeprofilowaniem struktury usług w kierunku obsługi ruchu turystycznego osiągającego w skali rocznej pułap około 400 tys. turystów odwiedzających Gminę Bałtów.

Stowarzyszenia statutowo wkomponowują się w strategiczne założenia miejscowej samorządu terytorialnego. M.in. Statut Stowarzyszenie **Na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt”** zakłada:

1. promocję turystycznych walorów Gminy Bałtów,
2. wspieranie wszelkich inicjatyw mających na celu rozwój gminy,
3. promocje zatrudnienia i aktywizację zawodową osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy, podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,
5. działalność wspomagającą rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości,
6. działalność wspomagającą rozwój wspólnot i społeczności lokalnych,
7. ochrona i promocja zdrowia,
- 8 nauka, oświata i wychowanie,
9. krajoznawstwo oraz wypoczynek dzieci i młodzieży,
10. **kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i tradycji,**
11. upowszechnianie kultury fizycznej i sportu,
12. ekologia i ochrona zwierząt oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczego,
13. porządek i bezpieczeństwo publiczne oraz przeciwdziałanie patologiom społecznym,
14. upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji,
15. rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich.

W ramach tak szeroko zakrojonej działalności Stowarzyszenie „Bałt”. między innymi uczestnicząc w programie PHARE 2003 zrealizowało projekt „Centrum Wspierania Turystyki Wiejskiej”. Następnie korzystając z pilotażowego programu „LEADER +” powołano wspomnianą Lokalną Grupę Działania „Krzemienny Krąg” obejmującą zasięgiem 9 gmin leżących na terenie trzech powiatów i dwóch województw. Kolejny program „Inicjatywa Wspólnotowa EQAL” włączyła Stowarzyszenie „Bałt” do ogólnopolskiego projektu „Gospodarka Społeczna Na Bursztynowym Szlaku”.

Celem **Stowarzyszenia „Delta”** jest wszechstronne działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz innowacyjności, organizowanie i wspieranie działań na rzecz poprawy jakości życia lokalnych społeczności w zakresie:

1. przeciwdziałania skutkom bezrobocia,
2. ochrony zdrowia oraz pomocy społecznej i charytatywnej,
3. ochrony środowiska naturalnego,
4. rozwoju kultury, oświaty, turystyki, kultury fizycznej i sportu,
5. wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży.

Ze **Stowarzyszeniem „Delta”** związane jest Przedsiębiorstwo Społeczne „Allozaur”³¹ wspierane przez osobę prywatną i Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt”, które świadczy usługi w zakresie obsługi ruchu turystycznego, prowadzenia gastronomii, organizacji imprez towarzyszących, pielęgnacji zieleni itp. Firma „Allozaur” prowadzi również działania społeczne na rzecz integracji mieszkańców Bałtowa, organizując wydarzenia kulturalne i wsparcie dla osób starszych oraz młodzieży³².

Strategiczne działania tych stowarzyszeń są zintegrowane założeniami programowymi Gminy, tym samym stanowią ich uzupełnienie usprawniające funkcjonowanie samorządu lokalnego. Rozwiązanie takie jest modelowe dla innych jednostek samorządu terytorialnego.

VIII. Zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Bałtów.

8a. Zabytki nieruchome rejestrowe i ewidencyjne uznane przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach.

Obiekty zabytkowe o istotnym znaczeniu dla regionu zostały wpisane do rejestru zabytków, który na terenie Województwa Świętokrzyskiego prowadzi zgodnie z kompetencjami Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków. **Wpisanie zabytku do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.**

Inne obiekty zabytkowe nie wpisane do rejestru ujęte są w **ewidencji zabytków** prowadzonej przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Po zweryfikowaniu przez WKZ w Kielcach, w Gminie Bałtów w **rejestrze pozostało 8 obiektów, w tym jeden zespół. Natomiast w ewidencji figuruje 42 obiekty.**

Wpis do ewidencji nie nakłada na właściciela lub wieczystego użytkownika ścisłych rygorów konserwatorskich, nie **mniej wszelkie prace remontowe, adaptacyjne a zwłaszcza rozbiórkowe muszą być uzgadniane ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.**

Przeprowadzona terenowa kwerenda stwierdziła, że **jeden obiekt rejestrowy oraz 7 obiektów ewidencyjnych zostało rozebranych.**

A. Zabytki rejestrowe w Gminie Bałtów.

Lp	Miejscowość Adres	Nazwa obiektu	Wiek	Właściciel	Nr rejestru Data wpisu
1.	Bałtów	zespół pałacowo – parkowy	XVIII/XIX w.	Rodzina Druckich – Lubeckich	793 09.04.1972r. A.591/1-3
2.	„-“	pałac	1895/ 1899 r.	„-“	„-“
3.	„-“	kaplica pałacowa	XVIII w. 1876 r.	„-“	213 02.10. 1956 r. A.591/1-3
4.	Bałtów	park	XVIII - XIX w.	„-“	743 20.12. 1957 r. A.591/1-3
5.	„-“	młyn wodny na prawym brzegu	1905 r.	Gmina Bałtów	4/13 27.01. 2004 r.

³¹ Nazwa „Allozaur” pochodzi od odkrytego przez polskiego paleontologa dr Gerarda Gierlińskiego w Bałtowie tropu drapieżnika z okresu jury – allozaura.

³² Strona internetowa http://www.szlakbursztynowy.pl_Spoleczne_Allozaur

		rzeki Kamiennej wraz z komorą napędu turbiny			A.4/1-3
6.	-,-	koryto prawe doprowadzające wodę do w/w turbiny	-,-	-,-	4/13 27.01. 2004 r. A.4/1-3
7.	-,-	grunt w granicach zewnętrznych powyższego koryta	-,-	-,-	4/13 27.01. 2004 r. A.4/1-3
8.	Pętkowice Kolonia	dawny zbór ariański (obecnie kościół parafialny)	poł. XVII w. przebudowa 1973 r.	Parafia p.w. św. Teresy	829 29.01.1959 r. 734 09.04.1972 A.592

Głównym obiektem rejestrowym jest zespół parkowo – pałacowy w Bałtowie odzyskany decyzją Wojewody Świętokrzyskiego ze Skarbu Państwa na rzecz spadkobierców rodziny Druckich Lubeckich. Stan zespołu pałacowego, jako całości wymaga niezwłocznej interwencji konserwatorskiej wykonanej według zaleceń Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach. Decyzja w tej sprawie leży w gestii właścicieli.

Pałac, kaplica oraz park posiadają dokumentację konserwatorską (inventaryzację) która może być wykorzystana przy sporządzaniu kompleksowego projektu rewaloryzacji. Działania w tym zakresie właściciel obiektu powinien uzgodnić z odpowiedzialnymi za gospodarkę przestrzenną strukturami Urzędu Gminy w Bałtowie.

B. Zabytki w ewidencyjne w Gminie Bałtów:

L.p.	Miejscowość Adres	Obiekty	Wiek	Własność
1.	Bałtów	Zespół kościoła parafialnego p.w. Matki Bożej Bolesnej	1904- 1909 r. na relikwach kościoła z 1697 r.	27-423 Bałtów nr 73/74 Parafia p.w. Matki Boskiej Bolesnej
2.	-,-	ogrodzenie kościoła murowano-żelazne	Około 1900 r.	-,-
3.	-,-	Plebania	1926 r.	-,-
4.	-,-	budynek gospodarczy	1926 r.	-,-
5.	-,-	wikarówka	1900 r.	27-423 Bałtów nr 77a Parafia p.w. Matki Bożej Bolesnej
6.	-,-	kaplica cmentarna	1914 r.	-,-
7.	-,-	Cmentarz parafialny „górnny” (23 zabytkowe pomniki)	koniec XIX w.	-,-
8.	-,-	Cmentarz parafialny „dolny” (38 zabytkowe pomniki)	pocz. XX w.	-,-
9.	-,-	Kaplica św. Jana Nepomucena	I poł. XIX w.	W pasie drogi wojewódzkiej nr 754
10.	-,-	dom robotników rolnych I nr 85	1900 r.	Skarb Państwa (Starostwo Powiatowe)

				w Ostrowcu Św.).
11.	-,-	dom robotników rolnych II nr 86	1900 r.	-,-
12.	-,-	budynek inwentarski	1926-1927 r.	-,-
13.	-,-	stacja transformatorowa	1925 r.	-,-
14.	-,-	budynek studni (nie używanej)	1925 r.	-,-
15.	-,-	pyłony bramne do parku pałacowego	koniec XIX w.	-,-
16.	-,-	młyn „północny”	ok. 1900 r.	DLF Inwest sp. z o. o
17.	-,-	jaz na rzece Kamiennej	około 1900 r.	Gmina Bałtów
18.	-,-	budynek administracji dóbr (obecnie kawiarnia) nr 7	ok. 1905 r.	DLF Inwest sp. z o. o
19.	-,-	budynek Zespołu Szkół nr 43	1931 r.	Gmina Bałtów
20.	-,-	dom mieszkalny nr 60	ok. 1900 r.	Własność prywatna
21.	-,-	dom mieszkalny nr 18	ok. 1910 r.	-,-
22.	-,-	dom mieszkalny nr 56	ok. 1924 r.	-,-
23.	-,-	kapliczka z Chrystusem Frasobliwym (przy szkole)	1811 r.	Gmina Bałtów
24.	Bałtów Zamoście	Gorzelnia podworska (obecnie gajówka)	II poł. XIX w..	Nadleśnictwo Ostrowiec Św.
25.	Maksymilianów	leśniczówka	około 1910 r.	-,-
26.	Skarbka Górna	dom mieszkalny nr 4	około 1920 r.	Barbara Bajor
27.	-,-	Dom mieszkalny nr 15	około 1925 r.	Alicja Koniszaniec
28.	Skarbka Dolna	piec wapiennikarski I (dz. nr .815)	II poł. XIX w.	n.n.
29.	-,-	piec wapiennikarski II (zrekonstruowany dz. 398/2)	II poł. XIX w.	D. Mróz
30.	-,-	piec wapiennikarski III (dz. nr 898/2)	pocz. XX w.	n.n.
31.	-,-	kapliczka wotywna Szczerbińskich	1902 r.	działka. 150/2
32.	Okół	dom mieszkalny nr 41	pocz. XX w.	Własność prywatna
33.	-,-	kościół polsko-katolicki	1929 r.	27-423 Okół nr 46 Parafia polsko – katolicka p.w. św. Franciszka z Asyżu
34.	-,-	cmentarz parafii polsko-katolickiej (dz.222)	-,-	-,-
35.	Pętkowice Kolonia	cmentarz parafii rzymsko-katolickiej (dz. nr 913)	1936 r.	Parafia rzymsko-katolicka p.w. św. Teresy 27-42 Pętkowice- Kolonia 4
36.	Rudka Bałtowska	kapliczka z Chrystusem Frasobliwym	I poł. XIX w.	Gmina Bałtów dz. nr 262
37.	Wólka Bałtowska	dom mieszkalny nr 34	około 1920 r.	Własność prywatna
38.	-,-	kapliczka z Chrystusem Frasobliwym	I poł. XIX w.	W pasie drogi 0691T Gmina Bałtów

				dz. nr 882
39.	Wólka Trzemecka	dom mieszalny nr 22	koniec XIX w.	Własność prywatna
40.	Borcuchy	budynek gospodarczy (dz. nr 61)	około 1936 r.	-,,-
41.	Lemierze	cmentarz wojenny	1944/45 r.	Gmina Bałtów
42.	-,,-	kapliczka w formie krucyfiks	1899 r.	W pasie drogi 0677T Gmina Bałtów dz. nr 36

Powyższy katalog uzupełniono o dwa cmentarze rzymsko – katolickie w Bałtowie datowane pierwszymi pochówkami pochodzącymi z połowy XIX wieku, jeden w Pętkowicach Kolonii założony w 1932 roku oraz jeden cmentarz wyznaniowy polsko – katolicki w Okole a także jeden cmentarz z II wojny światowej w obrębie wsi Lemierze, otoczony kamiennym murem z ujednoczonymi kwaterami pochówków żołnierzy radzieckich i polskich partyzantów oraz kilkoma współczesnymi pochówkami świeckimi.

W czasie przeprowadzonej kwerendy terenowej stwierdzono, że na obszarze Gminy Bałtów znajduje się 30 obiektów, w tym: budownictwa wiejskiego, przydrożne figury wotywnie, najstarsze pomniki na wspomnianych cmentarzach, oraz utrwalone odpowiednimi tablicami Miejsca Pamięci Narodowej, które nie zostały ujęte w katalogu „*Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*”³³ Powodem ich pominięcia były następujące kryteria:

Odnosnie obiektów budownictwa wiejskiego brano wówczas pod uwagę ich wiek, konstrukcję, stan zachowania oraz cechy charakterystyczne dla tradycji miejscowego budownictwa. Jak wyżej wykazano, część obiektów ujętych w ewidencji została rozebrana.

Obecna kwerenda wykazała, że na terenie Gminy istnieje jeszcze znaczna ilość obiektów o historycznej wartości, które postuluje się wziąć pod ochronę przez wpisanie do ewidencji. Propozycja sprowadza się do ujęcia jedynie wybranych budowli jako typowych, n.p. niektóre obiekty gospodarskie i mieszkalne zbudowane z miejscowego surowca (kamień wapienny), drewniane stodoły o ryglowej konstrukcji na kamiennych przyciesiach. Niektóre z nich najczęściej pochodzą z początków XX w, lub są charakterystyczne dla Bałtowa. Dotyczy „budowli na stoku” (na wysokich fundamentach z suterrenami). Poza tym wpływ czasu ma tu istotne znaczenie, więc należy uzupełnić chronioną substancję, która jeszcze istnieje a przy tym zachowuje cechy regionalnej odrębności.

Kamienne figury wotywnie oraz wybrane pomniki cmentarne nie były w ewidencji z racji urzędowej ich kwalifikacji jako zabytki ruchome (tzn. mające możliwość ich przenoszenia z różnych powodów) Nie mniej większość z nich posiada wartość historyczną a nawet artystyczną. Stąd zasadnym jest aby, zostały objęte ochroną i otoczone opieką właścicieli terenu na których pomniki te są zlokalizowane.

Miejsca Pamięci Narodowej podlegają przepisom prawa innego rzędu¹, zatem nie są przedmiotem formalnej ochrony konserwatorskiej, chociaż z cytowanej na str. 12 definicji obowiązek taki istnieje. Stanowią bowiem pamiątki historycznych zdarzeń, nad którymi Gmina roztacza opiekę.

C. Zabytki pozostające poza ewidencją i miejsca historyczne na terenie Gminy Bałtów postulowanych o wpis do ewidencji.

Lp.	Adres	Obiekt	Własność	Stan zachowania
1	Bałtów 106	Stodoła drewniana konstrukcji ryglowej. około 1948 r.	Zofia Sajecka	Stan dobry, użytkowana
2	Bałtów 108	Stodoła drewniana konstrukcji ryglowej	Radosław Chuchała	Stan dobry, użytkowana

³³ „Zabytki architektury i budownictwa w Polsce” Województwo Kieleckie tom 15 Wyd. Ośrodka Dokumentacji Zabytków Warszawa 1995 r. poz. Gmina Bałtów

		pierwotnie kryta strzechą. 1948r.		
3	Okół 257	Dom mieszkalny, murowany z kamienia wapiennego początek XX w.	Własność prywatna, nie ustalona	Stan dostateczny
4	Okół 266	Chałupa drewniana konstrukcji wieńcowej, koniec XIX w.	-,-	Stan zły, nie zamieszkała.
5	Skarbka Górna nr 2	Dom mieszkalny konstr. wieńcowej, szalowany z gankiem na osi. 1924 r.	Teodora Kosiak (Zwolińska ?)	Stan dostateczny, (pierwotnie gont)
6	Skarbka Górna	Remiza OSP, murowana z kamienia wapiennego. 1958	OSP w Skarbce	Stan bardzo Dobry
7	Antoniów Mały	Budynek gospodarczy murowany z kamienia wapiennego, (od wschodu późniejsza dobudowa 1949	Jan Pikus	Stan dostateczny, użytkowany
8	Bałtów	Cmentarz „górnny” Nagrobek Tekli z Kozaneckich Garszczyńskiej zm. 28.XII.1896 r.	W administracji parafii p.w. Matki Bożej Bolesnej	Stan zachowania dobry.(piaskowiec)
9.	Bałtów	Cmentarz „górnny” Nagrobek ks. Tomasza Wrońskiego zm. 30.II.1862 r.	-,-	Stan zachowania dostateczny (piaskowiec)
10	Bałtów	Cmentarz „górnny” Nagrobek z ceramiczną aplikacją Walentego i Franciszki z Pietruszków Nowakowskich II poł XIX w	-,-	Stan zachowania dobry
11	Bałtów	Cmentarz „górnny” Nagrobek z figurą Matki Bożej Bolesnej Marianny z Bidzińskich Kotur zm.16.IV.1902r.	-,-	Stan zachowania dobry(piaskowiec)
12	Bałtów	Cmentarz „górnny” Nagrobek obeliskowy w stylu neogotyckim, Marianny Rokity zm. 27.II.1934 r.	-,-	Stan zachowania dobry(piaskowiec)
13	Bałtów	Cmentarz „górnny” Nagrobek zwieńczony rzeźbą Matki Boskiej. Jana i Tekli z Ostrowskich Walczyków. Bez daty, (około 1930 r).	-,-	Stan zachowania dobry(piaskowiec)
14	Bałtów	Cmentarz „dolny” Nagrobek zwieńczony neogotyckim obeliskiem	-,-	Stan zachowania dostateczny, (strącony krzyż)

		Konstantego Niewadzi zm. 30.XI.1915 r.		
15	Bałów	Cmentarz „dolny” Nagrobek, zwieńczony pełno postaciową rzeźbą Chrystusa z krzyżem Jana zm. 21.IX. 1917 r. i Józefy z Budzeniów zm. 2.IX.1917 r.	-,-	Stan zachowania dobry(piaszkowiec)
16	Bałów	Cmentarz „dolny” Nagrobek z kolumną, i figurą Matki Boskiej Konstancja z Chebów Budzeniowa9.VIII.1885	-,-	Stan zachowania dobry.
17	Pętkowice Kolonia	Cmentarz parafialny Nagrobek Marianny Walczyk zm. 16.VI.1932 i Katarzyny Walczyk zm. 5.II 1934	Administruje parafia p.w. św. Teresy w Pętkowicach	Stan zachowania dobry (Najstarszy zachowany Nagrobek).
18	Okół nr 268	Figura wotywna, krucyfiks na kamiennym cokole, w stylu neogotyckim Bez inskrypcji Koniec XIX w.	W pasie drogowym drogi woj. nr 754	Stan zachowania zły erozja kamienia licznych malowań.
19	Skarbka Górna	Figura Matki Boskiej Królowej, na kamiennym cokole zwieńczonym profilowaną piaskowcową płytą. Inskrypcja w polu uszakowym nie czytelna Okolo 1867 r.	Na prywatnej działce	Stan zachowania dostateczny. Cokół pomalowany farbą olejną.
20	Skarbka	Tablica pamiątkowa na granitowym głazie: „Miejsce męczeńskiej śmierci mieszkańców wsi Skarbka Dolna 21.X.1943 r. godz. 19 (6 nazwisk) Cześć ich pamięci. Wójt Gminy Bałów Bogusław Mąka Rada Gminy Bałów 2006 r.	Gmina Bałów	Stan zachowania bardzo dobry
21	Pętkowice Kolonia (Wólka)	Tablica pamiątkowa na granitowym głazie „Miejsce męczeńskiej śmierci Mieszkańców wsi Wólka Pętkowska dnia 13 lipca 1943 r. z rąk okupanta hitlerowskiego zginęli (7 nazwisk) Cześć	Gmina Bałów	Stan zachowania bardzo dobry.

		<i>ich pamięci. Mieszkańcy wsi Wólka Pętkowska, Wójt i Rada Gminy Bałtów 2009 r.”</i>		
22	Pętkowice	Pomnik granitowy „ <i>Miejsce uświęcone męczeńską krwią zamordowanych przez okupanta hitlerowskiego w latach 1939 -1945 członków polskiego ruchu oporu wraz z rodzinami. Cześć ich pamięci</i> ”	Gmina Bałtów	Stan zachowania bardzo dobry
23	Okół nr 246	Figura wotywna (krucyfiks na kamiennym cokole)Tekst wotywy: <i>Na Cześć i Chwałę Bogu Wszechmogącemu Włościanie Wsi Okoła pamiątkę tę postawili d. 4 maja 1896 r.</i>	Na prywatnej parceli	Stan dostateczny, Pomalowana farbą olejną (figura przykładowa)

D. Zabytki rejestrowe, ewidencyjne i nie ujęte w ewidencji według własności.

Lp.	Zabytki wg własności	W rejestrze	W ewidencji	Poza ewidencją	Razem
1.	Gmina Bałtów	3	8	3	14
2.	Kościóły i związki wyznaniowe	1	11	10	22
3.	Prywatne	4	10	6	20
4.	Starostwo Powiatowe Skarb Państwa	-	6	1	7
5.	Instytucje państwowe i organizacje pożytku publicznego	-	5	1	6
6.	Własność nie ustalona	-	2	2	4
R a z e m		8	42	23	73

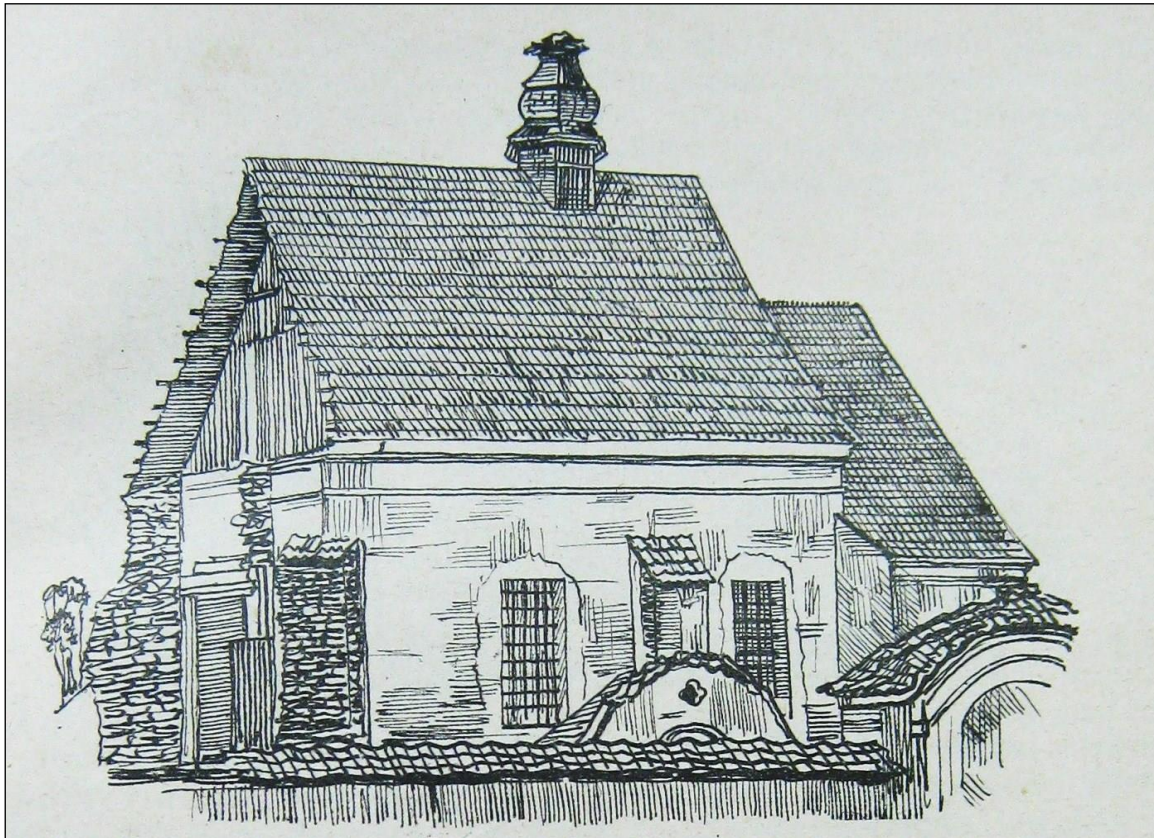
E. Zabytki rejestrowe, ewidencyjne i poza ewidencją według typów:

Lp.	Zabytki według typów	Zabytki rejestrowe	Zabytki w ewidencji	Zabytki Poza ewidencją	Razem typy
1.	Kościóły i zabudowania przykościelne	1	3	-	4
2.	Domy mieszkalne i użyteczności publicznej	1	16	4	21
3.	Budowle gospodarcze	-	4	3	7
4.	Budowle fabryczne i urządzenia techniczne	3	7	-	10
5.	Parki i ogrody	1	-	-	1
6.	Kaplice	1	7	3	11
7.	Cmentarze	-	5	-	5
8.	Układy przestrzenne	1	-	-	1
9.	Pomniki (na cmentarzach)	-	-	13	13
R a z e m:		8	42	23	73

8b. Charakterystyka zabytków rejestrowych i ewidencyjnych

1. Kościół parafialny p.w. Matki Bożej Bolesnej (ujęty w ewidencji) wybudowany w początkach XX w. według projektu Konstantego Wojciechowskiego, który nadał budowli styl neobarokowy, typowy dla architektury epoki eklektyzmu. Przebudowa oparta była na osnowie świątyni pochodzącej z XVII w. Architekt zmienił jej orientację, przenosząc prezbiterium na stronę zachodnią. Tym sposobem osiągnął istotny cel ekspozycji kościoła w krajobrazie, wyposażając go w dwie bliźniacze wieże w frontowej elewacji zwróconej do traktu komunikacyjnego, a szerzej do wnętrza doliny przełomu rzeki Kamiennej. Poza tym na uwagę zasługuje krzyżowe sklepienia nawy i prezbiterium oraz dwie boczne kaplice nadające świątyni plan krzyża łacińskiego. Wyposażenie świątyni, w której dwa boczne późnobarokowe ołtarze pochodzą ze starego kościoła, w nich obrazy „Św. Anna samotrzeć” i „Adoracja Najświętszej Panny Marii” malowane przez Jana Grota. Natomiast ołtarz główny, stylowo nawiązujący do bocznych, został wykonany w 1908 r. w radomskiej firmie „Morawski-Krzywicki”³⁴ Rzeźba w ołtarzy głównym przedstawia Pietę (Matkę Boską Bolesną) dłuta S. Polkowskiego, po bokach dwie rzeźby św. Wojciecha i św. Stanisława. Podobnie w stylistyce barokowej wykonano ambonę na wzór poprzedniej, do której rzeźbiarz Maciej Sadkowski użył część oryginalnych elementów. Ponadto wewnątrz świątyni zdobią pełno postaciowe polichromie 12 apostołów umieszczone na pilastrach, wykonane w 1909 roku przez Franciszka Woronia (ucznia Jana Matejki)

³⁴ ks. Jan Wiśniewski – „Dekanat Iłżecki” Radom 1911 r. str.5.

Rysunek kościoła przed przebudową, widok od południa³⁵

2. Drugim obiektem jest **młyn wodny** (ujęty w ewidencji) wybudowany po północnej stronie jazu na rzece Kamiennej. Jest to budowla starsza od młyna „południowego” położonego naprzeciw, który został wpisany do rejestru zabytków głównie z powodu zachowania kompletnego wyposażenia w maszyny i urządzenia młynarskie. Młyn „północny” jest architektonicznie spójny ze swoim „bliźniakiem” i należy sądzić, że zainspirował ówczesnego właściciela do powiększenia tego sektora gospodarczego. Obecnie młyn „północny” wykorzystywany jest jako magazyn i działający w nim agregat prądowórczy zasilany turbiną wodną. Według zebranych informacji Stowarzyszenie „Delta”, występujące o dzierżawę, planuje zaadaptować obiekt na cele muzealne związane tematycznie z sąsiadującym „Parkiem Jurajskim”.

3. Podobnie należy potraktować **budynek dawnej administracji** dóbr Druckich Lubeckich usytuowany w sąsiedztwie obydwu młynów, po północnej stronie drogi nr 754. Wówczas cały zespół stanowiłby jedność kompozycyjną w sensie architektonicznym i historycznym. Obiektem zainteresowane jest Stowarzyszenie „Delta”, które planuje zaadoptować budynek na cele administracyjne i usługowe (w parterze cukiernia)

4. Szczęólnego wyróżnienia wymaga dom mieszkalny w **Wólce Trzemeckiej**, własność Michaliny Łajcy, stanowiący najcenniejszy obiekt miejscowego budownictwa wiejskiego. Drewniany, o konstrukcji sumikowo- łątkowej z narożami „na obłap”, stropem belkowym z „ostatkami”, dachem czterosпадowym z rozsuniętą kalenicą. Poszycie dachu stanowiła strzecha, lecz na skutek zarządzenia administracyjnego z lat 60-tych, właściciel wymienił na płytki eternitowe ułożone w romb. Propozycja wpisania obiektu do rejestru zabytków wiąże się jednak z planem jego zagospodarowania, np. jako „izby etnograficznej”, co w koncepcji rozszerzenia pakietu oferty turystycznej Gminy byłoby cenną

³⁵ Rysunek według ks. Jana Wiśniewskiego w wydawnictwie „Dekanat iłżecki” Radom 1911 r.

inicjatywą wpisującą się choćby do statutowych założeń miejscowych stowarzyszeń pożytku publicznego.

5. Budynek dawnej gorzelnii dóbr Druckich Lubeckich w Bałtowie – Zamościu, wybudowany w II poł. XIX w. w stylu klasycystycznym, parterowy, murowany, dwutraktowy z portykiem wspartym na tokańskich kolumnach, jest administrowany przez Nadleśnictwo w Ostrowcu Św. Wartość historyczna obiektu, jego dawne przeznaczenie, a zwłaszcza forma architektoniczna, argumentują za wpisem do rejestru zabytków. Inicjatywa taka może uchronić zabytek przed dalszą dewastacją, albowiem stan techniczny budzi poważne zastrzeżenia dotyczące sposobu obecnej jego eksploatacji. (leśniczówka)

Wszczęcie procedury wpisania zabytku do rejestru należy z urzędu do Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub na wniosek właściciela albo wieczystego użytkownika gruntu, na którym zlokalizowany jest zabytek.

Do wniosku załącza się:

1. wyciąg z rejestru gruntów poświadczający tytuł własności,
2. wyciąg z planów geodezyjnych z naznaczeniem działki, na której leży przedmiotowy zabytek,
3. dokumentację pomiarową obiektu (rzuty, przekroje, sytuacje i orientację),
4. dokładny opis obiektu (w tym: materiał, konstrukcję, wnętrza, wyposażenie, instalacje, powierzchnia użytkowa i kubatura),
5. dokumentację fotograficzną,
6. historię obiektu, autora projektu, pierwotne przeznaczenie itp.
7. stan zachowania,
8. opis przeprowadzonych remontów, przebudów, napraw itp. zdarzeń,
9. bibliografię i ikonografię.

W celu podniesienia atrakcyjności zasobów kulturowego dziedzictwa Gminy można rozważyć możliwość wykreowania procedur wpisania wymienionych wyżej zabytków do rejestru przez przekonanie właścicieli lub użytkowników do podejmowania stosownych działań a zwłaszcza pomoc przy sporządzaniu stosownych wniosków i niezbędnej dokumentacji. Wpis do rejestru zabezpiecza zabytki przed nie kontrolowaną przebudową, uszkodzaniem, niewłaściwym eksponowaniem czy użytkowaniem. Poza tym otwiera możliwości do korzystania w programów pomocowych w zakresie współfinansowania planowanych napraw, remontów a także profesjonalnej promocji.

Oddzielnym zagadnieniem jest kwestia **wpisanego do rejestru zabytków** zespołu pałacowo – parkowego dawnej własności Druckich Lubeckich w Bałtowie, obecnie w całości przekazanej spadkobiercom ³⁶ Dotyczy to parku, pałacu i kaplicy. Zabudowania folwarczne zostały wykreślone z rejestru zabytków i przeniesione do ewidencji zabytków. Całość zespołu położona jest na 15 działkach o łącznej pow. 14,3087 ha (nr działek: 1888, 1910/6, 1911/1, 1912, 1913, 1914, 1915/1, 1918, 1919, 1920, 1921, 2-1921, 1922/3, 1922/4 i 1927/23). Według informacji Wydziału Mienia Starostwa Powiatowego w Ostrowcu dokonano podziału terenu, wyodrębniając działki stanowiące park, drogi oraz działkę nr 2-121 pod budynkiem zabytkowego pałacu. Niedostateczny stan techniczny wymienionych obiektów spowodowany jest wycofaniem się z eksploatacji użytkownika (zlikwidowanej szkoły rolniczej) Zatem jedynym sposobem ochrony zespołu zabytkowego przed dalszą dewastacją jest jego niezwłoczny remont. Proponowana operacja nie dotyczy zabudowań folwarcznych, dwu budynków mieszkalnych oraz dwu zagrożonych ruiną obiektów technicznych (studni i stacji transformatora), które pozostają w formalnym zarządzie Starostwa Powiatowego w Ostrowcu Św. Z tego tytułu z mocy ustawy na zarządcy spoczywa obowiązek utrzymania ich w dobrym stanie technicznym. Budynki obecnie wymagają niezwłocznego remontu, w celu uchronienia przed dalszą dewastacją.

F. Budownictwo wiejskie

Istotnym segmentem ochrony konserwatorskiej jest budownictwo wiejskie, które na terenie Gminy Bałtów skupione jest w zasadzie we wsiach o ulicowym układzie zabudowy ukształtowanym w

³⁶ Wypis z rejestru gruntów Starostwa Powiatowego w Ostrowcu Św. Wydz. Geodezji Kartografii i Katastru 260702, obręb 2 Bałtów)

(j. ewidencyjna . nr

procesie historycznym wzdłuż dróg zwyczajowych, przekształconych obecnie w publiczne szlaki komunikacyjne o utwardzonej nawierzchni. Zachodzące dynamicznie procesy urbanizacyjne powodują wypieranie tradycyjnej zabudowy na rzecz nowoczesnego budownictwa ze wszystkimi udogodnieniami technicznymi. Sprzyja temu budowa infrastruktury komunalnej nie odbiegającej od warunków miejskich. Biorąc pod uwagę te oczywiste okoliczności, w ochronie zabytków przyjęto z konieczności **zasadę reprezentatywnego chronienia obiektów** miejscowego budownictwa wiejskiego, które zawiera cechy szczególnie charakterystyczne dla danego regionu etnograficznego. Taka klasyfikacja nie przeszkodzi w nieuniknionych procesach modernizacji wiosek, bowiem nałożenie rygorów konserwatorskich w wielu przypadkach byłoby konfliktogenne wobec zamierzeń inwestycyjnych właścicieli nieruchomości. Stąd w katalogu obiektów **postulowanych do wpisu do ewidencji** ujęto jedynie kilka typowych budynków.

1. Należą do nich między innymi dwie drewniane stodoły o konstrukcji ryglowej w Bałtowie Górnym:

Bałtów nr 106 własność Zofii Gajeckiej

Bałtów nr 108 własność Radosława Chuchały

Typ ten jest jeszcze zachowany w innych miejscowościach n.p. w Pętkowicach, Skarbce, Okole, Michałowie, Rudce Bałtowskiej, Lemierzach. Przedstawione przykłady pochodzą z pierwszych lat powojennych i pierwotnie były poszyte strzechą, zastąpioną blachą lub dachówką cementową. Przy współczesnej technologii zbiorów zwłaszcza zbóż, stodoła jest w swej funkcji reliktem etnograficznym zasługującym na zachowanie w dotychczasowej formie.

2. Drugim rodzajem jest charakterystyczne dla okolicy budownictwo gospodarcze. Są nim obiekty inwentarskie wznoszone z miejscowego surowca: łamanego kamienia wapiennego, licowanego na zewnątrz, spjanego zaprawą wapienną, często wzmacniane narożnymi pilastrami. Budynki te wykazują duże podobieństwo ze sobą w sensie formy i konstrukcji. Jednotraktowe, pokryte dachem dwuspadowym na drewnianej więźbie, z oddzielną dostępnością do każdego pomieszczenia. Otwory wejściowe są zazwyczaj sklepiane odcinkowo cegłą paloną. Spośród wielu obiektów tego segmentu budownictwa do ochrony konserwatorskiej zaproponowano dwa najbardziej charakterystyczne.

Borcuchy – budynek gospodarski

Antoniów Mały – budynek gospodarski

3. Warunki fizjograficzne przełomu rzeki Kamiennej w obrębie Bałtowa charakteryzujące się głęboko wciętą doliną, narzuciły miejscowemu budownictwu konieczność korzystania z działek o znacznym nachyleniu stoku. Spowodowało to potrzebę wykreowania budownictwa mieszkalnego dostosowanego do warunków terenowych, albo przez wcięcie budowli w stok, albo „wypoziomowanie” budynków przez fundamenty zazwyczaj wznoszone przy niewielkim wcięciu w spadek terenu. Do budowy części fundamentowych używano kamienia wapiennego, zaś uzyskaną wewnętrzną przestrzeń wykorzystywano jako podpiwniczenie lub rodzaj suterenu. Na fundamentach wznoszono drewniane domy w konstrukcji ryglowej, od zewnątrz oszalowane deskami, często wyposażano w podwieszane, lub wsparte murem wykusze. Wysokie podmurówki miały ponadto chronić przed powodzią rzeki Kamiennej. Spośród kilkunastu obiektów postuluje się umieścić w ewidencji dwa najbardziej charakterystyczne budynki, w tym jeden z drewnianym wykuszem.

Bałtów dom nr 15 na murowanej suterenie

Bałtów nr 60 dom na murowanej suterenie (z podwieszonym wykuszem)

4. Ponadto w ewidencji zabytków należałoby uwzględnić cztery charakterystyczne budynki mieszkalne dwa w Okole i dwa w Skarbce Górnej.

Okół dom murowany nr 271 – dz. nr 643

Skarbka Górna dom murowany nr 15 dz. Nr 603

Są to domy murowane z miejscowego łamanego kamienia wapiennego datowane na początek XX wieku, niegdyś pokryte strzechą. Cechują się prostotą konstrukcji oraz wewnętrznego rozkładu przestrzennego składającego się z trzech pomieszczeń: sieni, kuchni i izby mieszkalnej. Nie posiadają podpiwniczenia ani poddasza. Stropy drewniane belkowane, więźba drewniana, krokwiowo kleszczowa na słupach z mieczami. Dom w Okole posiada szczyty murowane, natomiast w Skarbce Górnej szczyty opierzone są deskami. Ta różnica sprawia, że obydwa warianty budynków zasługują na wyróżnienie,

bowiem reprezentują lokalny typ domostwa niegdyś powszechnie stosowany w tej okolicy. Niewątpliwym problemem jest ich stan techniczny zwłaszcza w strefie konstrukcji więźby dachowej obciążonej poszyciem z dachówki cementowej. Ponadto dom w Okole wykazuje pęknięcia w ścianie szczytowej. Obecnie obydwie domostwa są zamieszkałe, co w jakiś sposób zabezpiecza je przed bezpośrednią degradacją. Włączając je do ewidencji obiektów chronionych należy wziąć pod uwagę, że z czasem ich użytkownicy mogą je rozebrać. **W takim przypadku niezbędnym będzie sporządzenie ich dokumentacji inwentaryzacyjnej** (rysunki pomiarowe, dokumentacja fotograficzna) i przekazanie egzemplarza do Biura Dokumentacji Zabytków w Kielcach.

Okól dom drewniany nr 266 dz. nr 6429

Skarbka Górna dom drewniany nr 2 dz. nr 600

W znacznie gorszym stanie technicznym są dwa budynki, w Okole i w Skarbce Górnej, reprezentujące tradycyjną technologię budownictwa drewnianego konstrukcji wieńcowej łączonej na „jaskółczy ogon”. Dyspozycja wewnątrz jest zbliżona do wymienionych wcześniej budynków murowanych. Budynek w Skarbce Górnej wyróżniony dostawionym zamkniętym gankiem. Są nie podpiwniczone, przyciesi oparte na luźno ułożonych kamieniach, stropy belkowe, więźba dachowa drewniana krokwiowa w stanie zawansowanej destrukcji, wtórne poszycie dachów blachą. Obydwie obiekty pozostają poza ewidencją, dlatego **wskazane jest wykonanie dokumentacji inwentaryzacyjnej dla celów zarchiwizowania faktu ich istnienia, bowiem trwale ich zachowanie w obecnych warunkach nie wchodzi w rachubę**. Pozostałe obiekty budownictwa wiejskiego figurujące w ewidencji są w stanie technicznym stosunkowo dobrym i z tej przyczyny zasługują na wyróżnienie w pakiecie oferty turystycznej. Dotyczy budynków:

Wólka Trzemecka nr 22

Wólka Bałtowska nr 34

Okół nr 41

Rudka Bałtowska nr 16

Skarbka Górna nr 4

Maksymilianów - leśniczówka

Spośród wytypowanych obiektów na uwagę zasługuje budynek dawnego nadleśnictwa dóbr Druckich Lubeckich w Maksymilianowie, w zasadzie pozostający poza kategorią budownictwa wiejskiego, lecz ze względu, położenia śródlęsnego, formy i przeznaczenia jako domu mieszkalnego leśniczego, jest zasadnym ujęcie go w ewidencji zabytków katalogu Gminy Bałtów³⁷.

G. Obiekty użyteczności publicznej.

Na terenie Gminy Bałtów do ewidencji wpisano istotne dla lokalnej historii obiekty związane ze społeczną inicjatywą:

1. Budynek Zespołu Szkół Publicznych w Bałtowie, murowany z cegły i kamienia wapiennego, otynkowany, parterowy, nie podpiwniczony, siedmio osiowy z piętrową nadstawą na osi, w układzie dwutraktowym z korytarzem i zagospodarowanym poddaszem w nadstawie (3 osie) i pod dwuspadowym dachem. (obecnie kryty blachą, pierwotnie dachówką ceramiczną).

Inicjatywę budowy szkoły podjął w 1931 roku miejscowy nauczyciel Edward Hupałowski, który dzięki opodatkowaniu się społeczności Bałtowa (wówczas Gmina Pętkowice) „cegiełkami” o nominale 10 zł oraz wsparciu księcia Drucko Lubeckiego, w 1933 roku szkoła została otwarta. Obecnie rozbudowana o dodatkowe skrzydło, zachowała jednak swoją pierwotną nie naruszoną formę oraz charakterystyczne podziały okienne (sześciopolewe). Stan techniczny nie budzi żadnych zastrzeżeń.

³⁷ Leśniczówka została pominięta w czasie sporządzania spisu obiektów chronionych w 1995 roku.

Budynek Zespołu Szkół Podstawowych w Bałtowie

Remiza OSP w Skarbce

2. Remiza Ochotniczej Straży Pożarnej w Skarbce istniała w okresie międzywojennym w formie zbliżonej do obecnej. W latach 70 –tych została poddana gruntownej przebudowie, lecz nie zatraciła pierwotnego układu przestrzennego. Zachował się schodkowy gzyms podokapowy zestawiony z płasko obrobionych kamieni wapiennych oraz wykonane z tego samego materiału sklepienia nadokienne oraz narożne lizeny spojone zaprawą wapienną. Remiza powstała dzięki społecznej aktywności mieszkańców miejscowości i służy do dziś jako miejsce publicznych zgromadzeń i imprez. Jest więc swojego rodzaju ośrodkiem kulturowym a także przykładem lokalnej tradycji budowlanej.

3. Kościół parafialny gminy polsko – katolickiej pod wezwaniem św. Franciszka z Asyżu w Okole, nie uwzględniony w dotychczasowej ewidencji. Jak ustalono powstał jako kaplica w 1929 roku³⁸, a następnie w latach 70 –tych ubiegłego wieku gruntownie ją przebudowano, nadając kaplicy formę jednonawowej świątyni, założonej na planie krzyża łacińskiego. Uwagę zwraca materiał z jakiego wzniesiono mury kościoła – kamień wapienny z lizenami z cegły silikatowej³⁹. Kościół nie jest zabytkiem w rozumieniu ustawy o ochronie zabytków, nie mniej jest dokumentem historycznym związanym z częścią miejscowej społeczności wyznaniowej i jako taki należy do obiektów związanych z kultem religijnym.

4. Obiektem związanym z parafią polsko-katolicką w Okole jest cmentarz grzebalny, usytuowany na wyniosłości terenu na pow. 71,8 arów, według najstarszych pochówków założony około 1931 roku. Otoczony murem z łamanego kamienia wapiennego nie posiada skryształizowanej wewnętrznej struktury przestrzennej, lecz z powodu swej funkcji są podstawy aby nekropolia została objęta ochroną z racji lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Kościół polsko-katolicki p.w. św. Franciszka w Okole

Cmentarz parafii polsko-katolickiej w Okole

³⁸ Według przeprowadzonego wywiadu wśród miejscowej ludności

³⁹ Cegłę silikatową, jako najtańszy materiał budowlany produkowała z od 1937 do 1991 roku Huta Ostrowiec z fuzla wapiennego odpadu procesu wielkopieczowego.

H. Kaplice, pomniki cmentarne i figury wotywne.

Kategorię obiektów zabytkowych świadczących o historii i kulturze społeczności Gminy Bałtów są kaplice przydrożne i cmentarne, wotywne figury oraz pomniki grobowe na cmentarzach. Kaplice zostały ujęte w spisie ewidencyjnym i są pod ochroną konserwatorską. Dotyczy to dwu obiektów: Kaplicy św. Jana Nepomucena w Bałtowie położonej w pasie drogi wojewódzkiej nr 754, oraz kaplicy grobowej rodziny Druckich Lubeckich w na terenie „górnego” cmentarza w Bałtowie

Kaplica św. Jana Nepomucena

Kaplica Druckich Lubeckich

Zabytkowa kaplica św. Jana Nepomucena datowana na I poł. XIX w. należy do najcenniejszych obiektów tej klasy na terenie Gminy. Poza oryginalną konstrukcją wciętą w stok wzgórza murem oporowym, jest przykryta dachem namiotowym poszytym gontem. Wartością jest rzeźba świętego, powtarzająca typ ikonograficzny charakterystyczny dla szerszego tła regionalnego (n. p. w Borii, Ostrowcu-Denkowie itp.). Jej stan zachowania jest stosunkowo dobry. **Zastrzega się jednak, aby przy możliwych robotach drogowych została zwrócona uwaga na jej nienaruszalność i zabezpieczenie przed kolizjami zdarzającymi się w ruchu drogowego.**

Kaplica cmentarna Druckich Lubeckich z 1914 roku, położona w obrębie „górnego” cmentarza, murowana na planie prostokąta z kryptą, pokryta dachem dwuspadowym poszytym dachówką ceramiczną, jest w stanie zaawansowanej destrukcji. Wewnątrz zaniedbana, wymaga pilnej interwencji budowlanej. **Pieczę nad kaplicą sprawuje miejscowa Parafia, której administrator winien wystąpić do właścicieli o zajęcie się obiektem lub za ich zgodą wykonać niezbędne prace remontowe w zakresie ustalonym ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.**

Na terenie cmentarzy znajduje się także znaczna ilość pomników nagrobnych, spośród, których pod opiekę konserwatorską **wytypowano 15**, które mają wartość artystyczną i historyczną. Niektóre z nich datują czas założenia obydwu cmentarzy n.p. płyta nagrobna ks. Tomasza Wrońskiego zmarłego w 1862 roku. Wszystkie z wytypowanych pomników cmentarnych zostały wykonane z piaskowcowego kamienia kunowskiego. Kamieniołomy w Kunowie a ściślej majstrowie kamieniarstwa tam zatrudnieni byli twórcami większości pomników oraz figur wotywnych w okolicy. Posługiwali się schematami polegającymi na wyciosaniu prostopadłościennego cokołu ze zróżnicowanymi detalami. Do zamawiającego należała inicjatywa dotycząca zwieńczenia cokołu. Stąd na Bałtowskich pomnikach pojawiają się n.p. pełno postaciowe rzeźby Matki Boskiej, ze zróżnicowaną atrybucją, Chrystusa dźwigającego krzyż, lub jedynie schematyczny krucyfiks. Są też pomniki nawiązujące do form neogotyckich. Spośród wytypowanych dziesięciu pomników cmentarnych na szczególną uwagę zasługuje nagrobek małżonków Nowakowskich ze sceną ceramiczną przedstawiającą Chrystusa prowadzonego na mękę.

Pomnik nagrobny Nowakowskich (koniec XIX w.) z ceramiczną aplikacją

Monumentalna forma pomnika wzbogacona jest aplikacją ceramiczną. Zachodzi domniemanie, że płaskorzeźba wykonana była w zakładach porcelany w Ćmielowie. Wskazuje na to wysoki poziom artystyczny wzorowany na sztuce włoskiego renesansu, a ściślej drzwiach do baptysterium we Florencji dziele Lorenza Ghibertiego. Kwestia datowania cmentarzy według najstarszych udokumentowanych pochówków dotyczy również cmentarza parafialnego w Pętkowicach Kolonii. Nagrobek Marianny Walczyk zmarłej 5 lutego 1932 roku wykonany w formie trójstopniowego monumentu (baza, cokół i stożkowy krucyfiks) powtarza schemat „kunowski” spotykany na innych nekropoliach w regionie (Denków, Wszechświęte, Kunów itp.). **Jako najstarszy podlega objęciem opieką konserwatorską poprzez wpis do ewidencji zabytków Gminy Bałtów.**

W podobnej konwencji wykonanych jest **18 wotywnych figur przydrożnych**, głównie z kamienia piaskowcowego lub wapiennego. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje sześć, w tym trzy podlegające szczególnej ochronie ze względu na osobliwą lokalną formę (otwarta kapliczka na kolumnie lub stożkowym cokole). W Bałtowie po generalnej rekonstrukcji oraz w Rudce Bałtowskiej i Wólce Bałtowskiej.

Kapliczka w Wólce Bałtowskiej

Kapliczka w Bałtowie

Kapliczka w Rudce Bałtowskiej

Przydrożna kaplica z Chrystusem Frasobliwym w Wólce Bałtowskiej jest dziełem miejscowych twórców z początków XIX w. Obiekt wymurowano z miejscowego surowca w postaci nieproporcjonalnej kolumny, wykuwając jedynie w wapieniu bazę i kapitel. Na nim umieszczono cztero-filarową otwartą kapliczkę nakrytą kamiennym daszkiem w kształcie spłaszczonego stożka. Wewnątrz drewniana rzeźba Chrystusa Frasobliwego. Drugi wariant tego typu wybudowano w Bałtowie u zbiegu dróg: wojewódzkiej nr 754 i gminnej nr 0681T. Na skutek złego fundamentowania kapliczce groziło zawalenie. Wójt Gminy podjął decyzję jej demontażu i budowy od podstaw według zaleceń konserwatorskich. W kapliczce w Bałtowie rzeźba Frasobliwego została wykuta w wapiennym „żelaziaku”. Według miejscowego podania wzniesiono ją w 1811 roku w podczas panującej tu epidemii.

Pozostałe trzy zasługują na wyróżnienie jako rodzaj typu. Są to: krucyfiks w Okole z tekstem inskrypcji brzmiącej: „*Na cześć i Chwałę Bogu Wszechmogącemu Włościanie(!) Wsi Okoła pamiątkę tę postawili d.4 maja 1896 r.*” Druga w tej samej miejscowości utrzymana w stylistyce neogotyckiej oraz w Skarbce (wotywa małżonków Szczerbińskich z 1903 r.) jako najbardziej rozpowszechniona forma z krucyfiksem a także w Skarbce Górnej z uwagi na znakomitą pełno postaciową rzeźbą Matki Boskiej Królowej stąpającej na kuli ziemskiej, datowaną na rok 1867. Według tradycji prawdopodobnie wotywa związana z Powstaniem Styczniowym (tekst wotywy nie czytelny).

Krucyfiks w Okole

Neogotycki krucyfiks w Okole

Matka Boska w Skarbce Górnej

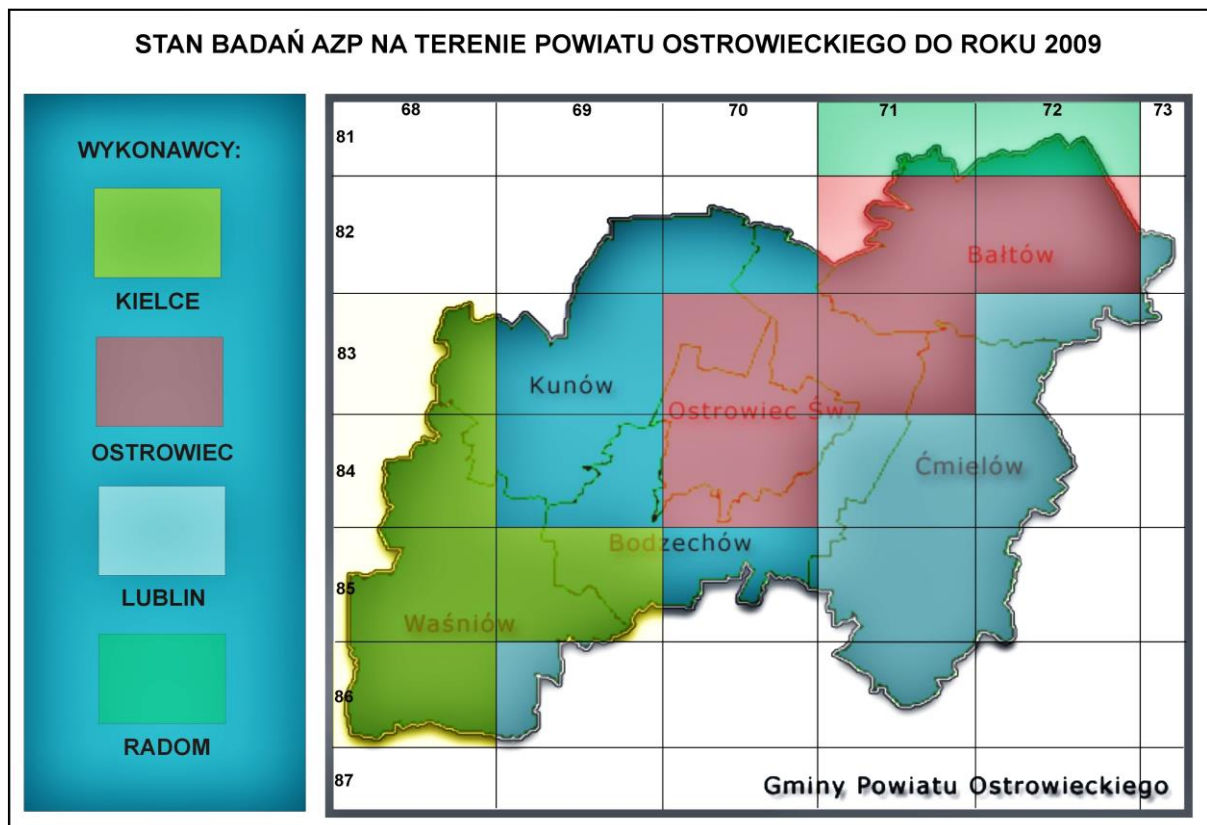
Pomniki i figury wotywnie „często łączono z wydarzeniami historycznymi. Stąd też zasługują na ochronę jako relikty kulturowych wartości duchowych społeczeństwa,.. Problematyką ich konserwacji może zająć się miejscowy samorząd.

8c. Zabytki archeologiczne i zasady ich ochrony.

Teren Gminy Bałtów należy do aktywniejszych pod względem stanowisk ilości archeologicznych, zidentyfikowanych w trakcie penetracji powierzchniowych. Stanowiska lokalizowane są na podstawie wiadomości pochodzących z różnych doraźnych źródeł i przypadkowych odkryć. Jednak przeważającą ilość informacji zebrano w planowych badaniach terenowych. Od 1978 roku realizowany jest i program „*Archeologicznego Zdjęcia Polski*” (AZP). W Województwie Świętokrzyskim, dysponentem

„Programu” jest Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach. Prace polegają na systematycznej penetracji połączonej z weryfikacją powierzchni stanowisk i obiektów już wcześniej znanych. Ich rezultaty pozwalają na rozpoznanie intensywności osadnictwa w kolejnych epokach..

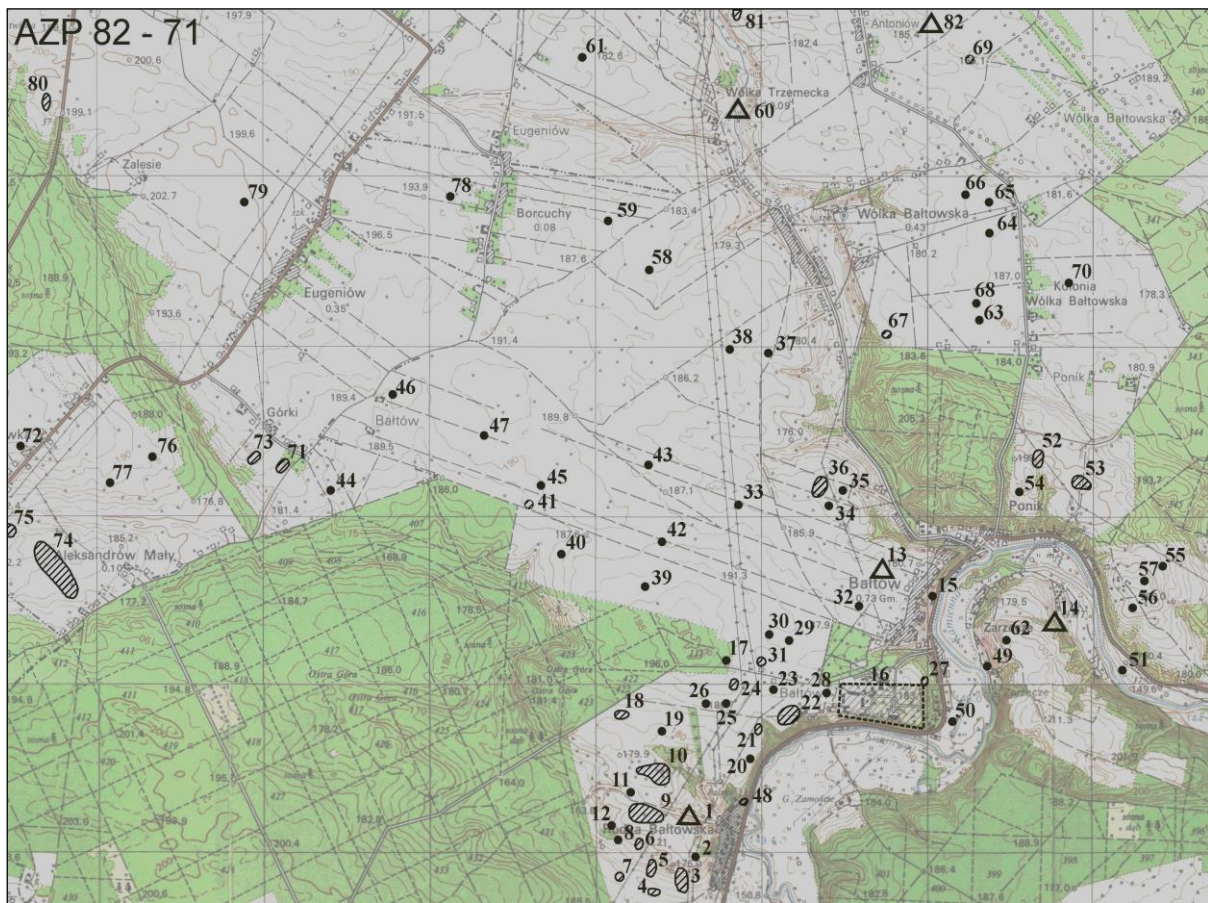
W podziale AZP Gmina Bałtów obejmuje sektory o wymiarach 5 x 8 km (40 km²) ponumerowane południkowo od 71 do 72 i równoleżnikowo 81, 82 i częściowo od południa 83 (wg poniższej mapy sektorowej Powiatu Ostrowieckiego), które należy czytać według współrzędnych, n.p. przełom Kamiennej w Bałtowie lokalizuje się na styku sektorów 71/83. Materiały z badań terenowych oraz sprawozdania przechowywane są w Urzędzie Ochrony Zabytków w Kielcach.

Kolorami oznaczono sektory penetrowane przez ośrodki naukowo-badawcze z niżej wymienionych miast.

- Barwą czerwono-brunatną oznaczono sektory badane przez Muzeum Historyczno – Archeologicznego w Ostrowcu Św.
- Barwą zieloną obejmującą północne rubieże Gminy Bałtów, sektory 71 i 72/ 81 badane były przez Muzeum Okręgowe w Radomiu.
- Barwą szarą, sektor 72/83 przypisany został badaczom UMCS w Lublinie (brak danych o wynikach badań).

Na terenie Gminy Bałtów zidentyfikowano następujące stanowiska archeologiczne w sektorze **AZP 82-71** naznaczone na poniższej mapie:

nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	chronologia
1	Rudka Bałtowska	15	obozowisko?	epoka kamienia
2	Rudka Bałtowska	16	punkt osadniczy	pradzieje
3	Rudka Bałtowska	17	punkt osadniczy miejsce wytopu żelaza	nowożytność
4	Rudka Bałtowska	18	punkt osadniczy miejsce wytopu żelaza	kultura pucharów lejkowatych lub amfor kulistych, pradzieje, nowożytność, XVIII w.
5	Rudka Bałtowska	19	punkt osadniczy miejsce wytopu żelaza	wczesny neolit okres wpływów rzymskich nowożytność
6	Rudka Bałtowska	20	punkt osadniczy, miejsce wytopu żelaza, osada	świderska, pradzieje, nowożytność
7	Rudka Bałtowska	21	punkt osadniczy, pracownia krzemieniarska? miejsce wytopu	wczesny neolit neolit/wczesna epoka brązu, nowożytność

			żelaza	
8	Rudka Bałtowska	22	obozowisko/osada	pradzieje
9	Rudka Bałtowska	23	obozowisko, miejsce wytopu żelaza, punkt osadniczy	świderska? nowożytność
10	Rudka Bałtowska	24	punkt osadniczy osada miejsce wytopu żelaza	pradzieje, nowożytność
11	Rudka Bałtowska	25	miejsce wytopu żelaza	okres wpływów rzymskich?
12	Rudka Bałtowska	26	punkt osadniczy miejsce wytopu żelaza	pradzieje nowożytność
13	Bałtów	1	obozowisko	paleolit
14	Bałtów	2	punkt osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
15	Bałtów	3	piec garncarski	XVII – XVIII w.
16	Bałtów	4	zespół pałacowo-parkowy	
17	Bałtów	5	punkt osadniczy	średniowiecze/nowożytność?
18	Bałtów	6	punkt osadniczy	pradzieje
19	Bałtów	7	punkt osadniczy	pradzieje
20	Bałtów	8	punkt osadniczy	pradzieje
21	Bałtów	9	miejsce wytopu żelaza	okres wpływów rzymskich
22	Bałtów	10	pracownia krzemieniarska	kultura mierzanowicka
23	Bałtów	11	punkt osadniczy	pradzieje
24	Bałtów	12	miejsce wytopu żelaza	nowożytność
25	Bałtów	13	punkt osadniczy	pradzieje
26	Bałtów	14	punkt osadniczy	wczesny neolit
27	Bałtów	15	osada?	średniowiecze/nowożytność?
28	Bałtów	16	punkt osadniczy	średniowiecze/nowożytność?
29	Bałtów	17	punkt osadniczy	pradzieje
30	Bałtów	18	śląd obróbki krzemienia	epoka kamienia
31	Bałtów	19	miejsce wytopu żelaza	nowożytność
32	Bałtów	20	punkt osadniczy	neolit
33	Bałtów	21	punkt osadniczy	pradzieje
34	Bałtów	22	śląd obróbki krzemienia	epoka kamienia
35	Bałtów	23	śląd wytopu żelaza	nowożytność
36	Bałtów	24	punkt osadniczy, osada	wczesny neolit, pradzieje, średniowiecze/nowożytność?
37	Wólka Bałtowska	1	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
38	Wólka Bałtowska	2	punkt osadniczy	schyłkowy paleolit
39	Bałtów	25	punkt osadniczy	pradzieje
40	Bałtów	26	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
41	Bałtów	27	osada	nowożytność
42	Bałtów	28	punkt osadniczy	pradzieje

43	Bałtów	29	punkt osadniczy	pradzieje
44	Dąbrówka	1	punkt osadniczy	kultura janisławicka/ ceramiki wstęgowej rytej
45	Bałtów	30	punkt osadniczy	epoka kamienia
46	Bałtów	31	punkt osadniczy	pradzieje
47	Bałtów	32	śląd obróbki krzemienia	neolit?
48	Rudka Bałtowska	27	pracownia krzemieniarska miejsce wytopu żelaza	neolit lub wczesna epoka brązu, przeworska
49	Bałtów	33	osada	średniowiecze/nowożytność?
50	Bałtów	34	punkt osadniczy	nowożytność
51	Bałtów	35	punkt osadniczy, śląd wytopu żelaza	okres wpływów rzymskich
52	Bałtów	36	osada śląd wytopu żelaza	kultura pucharów lejkowatych? nowożytność
53	Bałtów	37	osada	kultura pucharów lejkowatych?
54	Bałtów	38	punkt osadniczy	pradzieje
55	Bałtów	39	śląd wytopu żelaza	nowożytność
56	Bałtów	40	śląd wytopu żelaza, punkt osadniczy	nowożytność, pradzieje
57	Bałtów	41	punkt osadniczy	kultura pucharów lejkowatych?
58	Wólka Bałtowska	3	punkt osadniczy	pradzieje
59	Borcuchy	1	punkt osadniczy	pradzieje
60	Wólka Trzemecka	1	osada	neolit/ wczesny brąz wczesne średniowiecze/ nowożytność
61	Wólka Trzemecka	2	punkt osadniczy	kultura mierzanowicka
62	Bałtów	42	śląd wytopu żelaza	nowożytność?
63	Wólka Bałtowska	4	punkt osadniczy	środkowy paleolit?
64	Wólka Bałtowska	5	śląd obróbki krzemienia	epoka kamienia
65	Wólka Bałtowska	6	śląd obróbki krzemienia	epoka kamienia
66	Wólka Bałtowska	7	śląd obróbki krzemienia, punkt osadniczy	epoka kamienia pradzieje
67	Wólka Bałtowska	8	obozowisko	kultura świderska
68	Wólka Bałtowska	9	punkt osadniczy	pradzieje
69	Wólka Bałtowska	10	osada	neolit/wczesny brąz
70	Wólka Bałtowska	11	punkt osadniczy	pradzieje
71	Dąbrówka	2	osada	pradzieje
72	Dąbrówka	3	punkt osadniczy	pradzieje
73	Dąbrówka	4	punkt osadniczy	pradzieje
74	Aleksandrów Mały	1	miejsce wytopu żelaza (stanowisko dymarskie wiele piecowiskowe)	okres wpływów rzymskich

75	Dąbrówka	5	miejsce wytopu żelaza	okres wpływów rzymskich
76	Dąbrówka	6	śląd wytopu żelaza	okres wpływów rzymskich
77	Dąbrówka	7	punkt osadniczy	neolit?
78	Borcuchy	2	punkt osadniczy	pradzieje
79	Eugeniów	1	punkt osadniczy	neolit
80	Olechów	4	obozowisko punkt osadniczy	kultura magdaleńska? nowożytność
81	Antoniów	1	obozowisko	kultura schyłkowo magdaleńska
82	Antoniów	2	obozowisko	paleolit

Do najważniejszych wyników badań zaliczyć można:

- wykrycie skupiska stanowisk osadniczych i produkcyjnych z neolitu i wczesnego okresu epoki brązu, związanych najprawdopodobniej z „czapą lessową” i złożami krzemienia w okolicach Bałtowa.
- odkrycie kilku ciekawych stanowisk górno/schyłkowo paleolitycznych związanych z kulturą magdaleńską,
- lokalizację kolejnych stanowisk prahistorycznego hutnictwa na obszarze na północ i wschód od doliny Kamiennej
- zarejestrowanie dużego skupiska nowożytnych żużli dymarskich w okolicach Rudki Bałtowskiej, co potwierdza informacje historyczne o działających w okolicach Bałtowa piecach do wytopu żelaza.

Mapa AZP – sektor 82/72 obejmujący wschodnią część Gminy Bałtów.

Lista stanowisk w tym sektorze:

nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	chronologia
1	Skarbka Dolna	1	punkt osadniczy	neolit
2	Skarbka Dolna	2	osada, stanowisko dymarskie wielo piecowiskowe, punkt osadniczy	kultury naddunajskie, k. łużycka, k. przeworska, pradzieje, XII – XIII
3	Skarbka Dolna	3	punkt osadniczy	pradzieje
4	Skarbka Dolna	4	osada	pradzieje
5	Skarbka Dolna	5	punkt osadniczy	schyłkowy paleolit
6	Skarbka Górna	6	punkt osadniczy	mezolit, pradzieje
7	Skarbka Dolna	7	punkt osadniczy	pradzieje
8	Skarbka Dolna	8	punkt osadniczy	pradzieje
9	Skarbka Dolna	9	punkt osadniczy	pradzieje
10	Skarbka Dolna	10	osada, miejsce produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska
11	Skarbka Dolna	11	punkt osadniczy, miejsce produkcji dymarskiej, osada	k. mierzanowicka?, k. łużycka k. przeworska, pradzieje
12	Skarbka Dolna	12	punkt osadniczy	k. świderska lub janisławicka
13	Skarbka Dolna	13	punkt osadniczy, miejsce produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska
14	Skarbka Dolna	14	śląd produkcji dymarskiej	k. przeworska
15	Skarbka Dolna	15	punkt osadniczy	pradzieje
16	Skarbka Dolna	16	punkt osadniczy	pradzieje
17	Skarbka Dolna	17	punkt osadniczy	pradzieje
18	Skarbka Dolna	18	osada	k. pucharów lejkowatych lub wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, k. mierzanowicka
19	Skarbka Dolna	19	osada, śląd produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska
20	Skarbka Dolna	20	punkt osadniczy, śląd produkcji dymarskiej	pradzieje, okres wpływów rzymskich
21	Skarbka Dolna	21	śląd produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich
22	Skarbka Dolna	22	punkt osadniczy	pradzieje
23	Skarbka Dolna	23	punkt osadniczy	pradzieje
24	Skarbka Bidzińszczyzna	24	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych lub amfor kulistych
25	Skarbka	25	śląd produkcji	okres wpływów

	Bidzińszczyzna		dymarskiej	rzymskich
26	Skarbka Bidzińszczyzna	26	punkt osadniczy, miejsce produkcji dymarskiej, osada	k. lubelsko- wołyńskiej ceramiki malowanej, okres wpływów rzymskich, pradzieje
27	Skarbka Bidzińszczyzna	27	punkt osadniczy	pradzieje
29	Skarbka Bidzińszczyzna	29	punkt osadniczy	pradzieje
30	Skarbka Górna	30	punkt osadniczy, osada	późne średniowiecze?/XVI- XVII w., XVIII-XIX w.
31	Pętkowice	1	punkt osadniczy	neolit
32	Pętkowice	2	punkt osadniczy	neolit?, epoka brązu wczesna epoka żelaza
33	Pętkowice	3	punkt osadniczy, miejsce produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska
34	Pętkowice	4	punkt osadniczy	pradzieje
35	Pętkowice	5	punkt osadniczy	pradzieje
36	Pętkowice	6	punkt osadniczy	pradzieje, 1659 – 1668 r.
37	Pętkowice	7	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich
38	Pętkowice	8	punkt osadniczy	pradzieje
39	Pętkowice	9	punkt osadniczy	mezolit/ wczesny neolit, pradzieje
40	Pętkowice	10	punkt osadniczy	k. naddunajskie
41	Pętkowice	11	śląd produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich
42	Pętkowice	12	punkt osadniczy, osada	k. lubelsko- wołyńskiej ceramiki malowanej k. mierzanowicka
43	Pętkowice	13	punkt osadniczy	pradzieje
44	Pętkowice	14	osada, śląd produkcji dymarskiej	k. przeworska
45	Pętkowice	15	osada, śląd produkcji dymarskiej, punkt osadniczy	k. przeworska, XVIII-XIX w.
46	Pętkowice	16	osada	pradzieje
47	Pętkowice	17	osada, punkt osadniczy	późne średniowiecze, XVI-XVII w.
48	Pętkowice	18	osada, miejsce produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska

49	Pętkowice	19	punkt osadniczy	pradzieje
50	Pętkowice	20	osada, ślad produkcji dymarskiej	pradzieje, okres wpływów rzymskich
51	Pętkowice	21	punkt osadniczy	k. mierzanowicka?, pradzieje
52	Pętkowice	22	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	pradzieje, okres wpływów rzymskich
53	Pętkowice	23	punkt osadniczy	pradzieje
54	Pętkowice	24	ślad produkcji dymarskiej	k. przeworska
55	Pętkowice - Kolonia	25	osada, punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych, k. łużycka
56	Pętkowice	26	punkt osadniczy	nowożytność?
57	Pętkowice - Kolonia	27	punkt osadniczy	późne średniowiecze
58	Pętkowice – Kolonia	28	punkt osadniczy	późne średniowiecze
59	Pętkowice Kolonia	29	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska, późne średniowiecze
60	Pętkowice Kolonia	30	punkt osadniczy	pradzieje
61	Pętkowice – Kolonia	31	punkt osadniczy	pradzieje
62	Pętkowice – Kolonia	32	punkt osadniczy	pradzieje
63	Pętkowice Kolonia	33	osada	pradzieje
64	Pętkowice Kolonia	34	punkt osadniczy	neolit lub epoka brązu
65	Pętkowice Kolonia	35	punkt osadniczy	pradzieje
66	Pętkowice	36	punkt osadniczy, dymarski	k. przeworska, pradzieje
67	Pętkowice	37	punkt osadniczy	pradzieje
68	Pętkowice	38	punkt osadniczy	pradzieje
69	Wólka Pętkowska	1	osada	neolit
70	Wólka Pętkowska	2	osada	k. łużycka
71	Wólka Pętkowska	3	obozowisko/osada	paleolit
72	Wólka Pętkowska - Choiny	6	punkt osadniczy	pradzieje
73	Wólka Pętkowska - Choiny	7	punkt osadniczy	pradzieje

74	Wólka Pętkowska	8	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska, nowożytność
75	Wólka Pętkowska	9	punkt osadniczy	pradzieje
76	Wólka Pętkowska	10	punkt osadniczy	pradzieje
77	Wólka Pętkowska	11	punkt osadniczy	pradzieje
78	Okół	1	osada	neolit/ wczesna epoka brązu
79	Okół	2	osada	okres wpływów rzymskich?
80	Okół	3	osada	neolit, epoka brązu
81	Okół	4	osada	k. amfor kulistych
82	Okół	5	punkt osadniczy	neolit
83	Okół	6	osada	k. amfor kulistych?
84	Okół	7	osada	wczesna epoka brązu
85	Okół	8	osada	neolit
86	Okół	9	osada	neolit
87	Okół - Niziny	10	osada	k. pucharów lejkowatych lub amfor kulistych
88	Okół - Niziny	11	punkt osadniczy	pradzieje
89	Okół - Niziny	12	osada	pradzieje
90	Okół	13	osada, punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych, pradzieje, późne średniowiecze XVII-XVIII w.
91	Okół	14	osada, ślad produkcji dymarskiej	neolit/ wczesna epoka brązu, pradzieje, k. przeworska
92	Okół	15	punkt osadniczy	pradzieje
93	Okół	16	punkt osadniczy	pradzieje
94	Okół - Niziny	17	punkt osadniczy	pradzieje
95	Okół	18	osada, miejsce produkcji dymarskiej	pradzieje, k. przeworska, XVIII-XIX W.
96	Okół	19	punkt osadniczy	późne średniowiecze?
97	Okół	20	osada	k. wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, k. trzciniecka, pradzieje
98	Okół	21	punkt osadniczy	pradzieje
99	Okół	22	punkt osadniczy	pradzieje
100	Okół	23	punkt osadniczy	pradzieje
101	Okół	24	punkt osadniczy	pradzieje
102	Okół	25	obozowisko	mezolit
103	Okół	26	punkt osadniczy	pradzieje

105	Okół	28	ślad produkcji dymarskiej	k. przeworska
106	Okół	29	punkt osadniczy	pradzieje
107	Okół	30	punkt osadniczy	pradzieje
108	Okół	31	punkt osadniczy	środkowy/ górny paleolit
109	Okół	32	punkt osadniczy	pradzieje
110	Okół	33	punkt osadniczy	pradzieje
111	Michałów	1	punkt osadniczy	pradzieje/ wczesne średniowiecze?

W trakcie badań terenowych obszaru AZP 82-72 odkryto łącznie 111 stanowisk archeologicznych. Z kwerendy uzyskano 23 stanowiska, wszystkie bez dokładnych danych lokalizacyjnych.

Zgodnie z oczekiwaniami potwierdziły się założenia o gęstym osadnictwie pradziejowym w dolinie Kamiennej. Tutaj zarejestrowano bogate osadnictwo neolityczne kultury pucharów lejkowatych, wołyńsko-lubelskiej i ceramiki malowanej (stan. Skarbka 26/26, Pętkowice 12/42, Okół 20/97). Na stanowiskach Skarbka 2/2 i Skarbka 18/18 wystąpiły materiały datowane ogólnie na neolit naddunajski. W większości są to osady o powierzchni pow. 1 ha. Do młodszej epoki kamienia i wczesnej epoki brązu można też zaliczyć z całą pewnością większość punktów osadniczych ze znaleziskami krzemiennymi. Tak duże skupisko osadnictwa neolitycznego w rejonie o bardzo słabych glebach można tłumaczyć bliskością złóż krzemienia czekoladowego i pasiastego. W okresie późniejszym, niż wczesna epoka brązu i aż do okresu wpływów rzymskich osadnictwo uległo znacznemu osłabieniu (pojedyncze osady kultury trzcinieckiej i lużyckiej).

Sytuacja osadnicza uległa zmianie na przełomie er. Pojawia się liczne osadnictwo kultury przeworskiej. Na uwagę zasługują współistniejące z osadami stanowiska dymarskie związane z produkcją żelaza, które bazowały najprawdopodobniej na złożach rudy darniowej eksploatowanych z dna doliny Kamiennej. Zarejestrowano ich 24, przy czym najciekawsze wydają się duże, kilkuhektarowe stanowiska w rejonie Skarbki i Pętkowic (Skarbka 2/2, 11/11, Pętkowice 14/44, 15/45, 18/48). Obecność tych miejsc nad dolną Kamienną, pozwala poszerzyć zasięg występowania stanowisk żużla dymarskiego w kierunku północno – wschodnim. Nie można również wykluczyć, że mamy tu do czynienia z odosobnioną enklawą osadniczą, jakich kilka występuje na północ od Kamiennej.

Z okresu od średniowiecza do współczesności pochodzi kilkanaście stanowisk. Datowane są one głównie na wieki XVI – XIX, czyli na czasy po lokacji najstarszych miejscowości w obrębie badanego obszaru.

Wypada także zwrócić uwagę na odosobnione, ale ciekawe znaleziska ze starszej i środkowej epoki kamienia. Najstarsze z nich to zgrzebło wykonane z dużego odłupka z krzemienia czekoladowego, o silnie zeolizowanej powierzchni. Wstępnie można go datować na środkowy, lub górny paleolit. Znalezione zostało na krawędzi wysoczyzny, kilkadziesiąt metrów nad dnem doliny Kamiennej w Okole (stan. 31/108). Na schyłkowy paleolit można datować półtylczak i najprawdopodobniej wyeksploatowany rdzeń wiórowy ze Skarbki (stan. 5/5 i 12/12), zaś na mezolit rdzenie ze stanowisk 6/6 w Skarbce i 9/39 w Pętkowicach. Najciekawszym jednak stanowiskiem ze środkowej epoki kamienia jest obozowisko wydmowe odkryte na północny wschód od wsi Michałów (stan. Okół 25/102). Wynika z tego, iż teren obszaru AZP 82-72 był incydentalnie penetrowany przez grupy ludzi już u schyłku ostatniego zlodowacenia, a szczególnie w okresie mezolitu⁴⁰.

Z oczywistych przyczyn każde wykopalisko jest procesem niszczenia stanowiska archeologicznego, nawet gdy jest ono badane. Dlatego ważnym jest, aby w odpowiednim momencie o znalezisku, często przypadkowym, powiadamiać służbę konserwatorską. **W pierwszej kolejności należy powiadomić Urząd Gminy, który z kolei ma obowiązek poinformować bezpośrednio Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach tel. (0-41) 344-56-34, adres 25-009 Kielce ul. Zamkowa nr 5. Bezpośrednio może powiadomić Urząd także znalazca, co nie zwalnia go z obowiązku poinformowania Urzędu Gminy.**

⁴⁰ Materiały z badań terenowych AZP wykorzystano za zgodą badacza mgr Kamila Kaptura

Procedury postępowania związane ze znaleziskami archeologicznymi określa Art. 32 i Art. 33 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która m.in. mówi, że **...”przedmioty będące zabytkami archeologicznymi, odkrytymi, przypadkowo znalezionymi, albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa”...**

Jedynym upoważnionym organem decydującym i zezwalającym na wszczęcie terenowych badań archeologicznych dla Województwa Świętokrzyskiego jest Wojewódzki Konserwator Zabytków. Zatem **każdy zespół badawczy działający na terenie Gminy musi posiadać pisemne zezwolenie tego Urzędu na prowadzenie prac wykopaliskowych.** Według właściwości Urząd Gminy w Bałtowie ma prawo do kontrolowania legalności prowadzonych prac wykopaliskowych na swoim terenie. W przypadku nie posiadania przez badaczy stosownego zezwolenia, powiadamia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

8d. Charakterystyka krajobrazu kulturowego, rezerwy przyrody nieożywionej i ożywionej Gminy Bałtów.

Według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Art. 3 ust. 14) *„krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”.* Natomiast Art. 16 poz. 1 mówi, że *„Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”* W rozumieniu cytowanych przepisów **Gmina jest władna samodzielnie kreować parki kulturowe.**

W obrębie Gminy Bałtów kwalifikacje uznania za park kulturowy spełnia przełom rzeki Kamiennej na odcinku od wsi Rudka Bałtowska do wsi Pętkowice. Mamy tu bowiem do czynienia z podstawowymi promującymi kryteriami:

- potwierdzone stanowiska osadnicze od paleolitu po wczesne średniowiecze,
- ruralistyczny układ przestrzenny Bałtowa, Skarbki i Pętkowic w układzie ulicowym z zaakcentowanym centrum w Bałtowie (zbieg trzech szlaków komunikacyjnych)
- zabytki: zespół pałacowo – parkowy Druckich Lubeckich, kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Bolesnej, cmentarz, zespół dwu młynów wodnych, szkoła, zbór ariański w Pętkowicach i kilka typowych dla okolicy zabytków budownictwa wiejskiego,
- naturalny krajobraz przyrodniczy, zwłaszcza głęboko wcięta na ca 20 m dolina Kamiennej, odsłaniająca w zboczach wychodnie skał jurajskich stanowiące pomniki przyrody nieożywionej.
- dwa rezerwy przyrody ożywionej: „Ulów” i „Modrzewie”
- oraz główny komponent scalający wymienione walory, którym jest „Park Jurajski” z całym zasobem instrumentów dydaktycznych oraz infrastrukturą turystyczną.

Niżej reprodukowana mapa⁴¹ w zasadzie określa zasięg sugerowanego obszaru parku kulturowego, którego granice wymagają szczegółowego zdefiniowania, zwłaszcza, że w marketingowym obiegu funkcjonują pojęcia „Parku Jurajskiego”, co nie jest tożsame z prawną regulacją, o której mówi zapis wspomnianej wcześniej ustawy. Formalne powołanie „parku kulturowego” może zatem nastąpić na drodze uchwały Rady Gminy Bałtów⁴². Podejmując uchwałę winno się ją skorelować z dwoma ustawowymi dokumentami: „Natura 2000”⁴³ oraz Obszarem Chronionym Krajobrazu Doliny Kamiennej (OChKDK)⁴⁴ a zwłaszcza propozycją Państwowego Instytutu Geologicznego o powołaniu „Geoparku” pod nazwą „Dolina rzeki Kamiennej”⁴⁵ Inicjatywa tworzenia „geoparków” została podjęta przez UNESCO w 1997 roku. Przedstawiona wówczas idea ochrony litosfery w postaci programu geoparków uzupełniających listę miejsc Światowego Dziedzictwa, ma być modelowym przykładem dla stworzenia globalnej sieci geoparków UNESCO. Inicjatywa ta jest cenna dla promocji parku

⁴¹ Reprodukowana mapa jest suplementem mapy wydanej przez Powiat Ostrowieckie, Wyd. Agencja JP s. c. Kielce

⁴² Nie stwierdzono w internetowym zapisie BIP takiej uchwały.

⁴³ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (Dz. U. z dnia 30. maja 2005 r.)

⁴⁴ Rozporządzenie Nr 48/2002 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 23 lipca 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w woj. kieleckim. (Dz. Urz. Woj. Św. nr 108 z dnia 23.VII 2002 poz. 1275)

⁴⁵ Informacja w <http://www.pig.gov.pl>

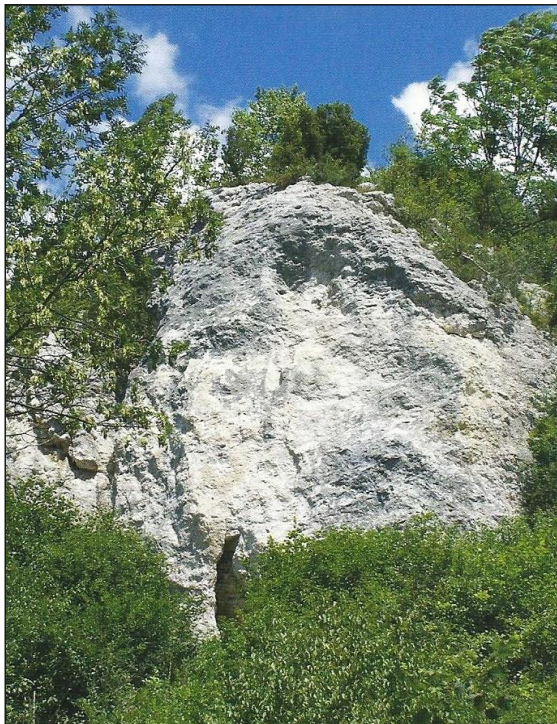
kulturowego w rejonie Bałtowa, bowiem otwiera bezpośrednią drogę do prestiżowego wpisu na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.

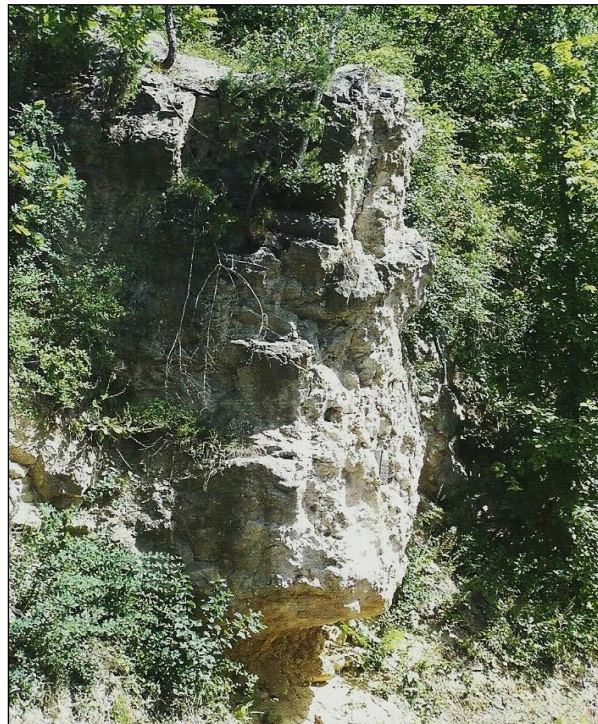
Poza substancją zabytkową architektury i budownictwa ruralistycznego wymienionych w poprzednich rozdziałach, elementami wyróżniającymi są okazy przyrody nieożywionej w postaci wapiennych wychodni skalnych, szczelin krasowych oraz fenomenu strumienia Wolanki, który w rejonie Bałtowa znika pod ziemią, aby w ostatniej sekwencji dołączyć do rzeki Kamiennej, stąd nazwa tej części Bałtowa zwana **Ponikiem**⁴⁶.

Przełom rzeki Kamiennej z malowniczymi wychodniami powstał w czasie zlodowacenia środkowopolskiego określonego w nauce „Riss”. Wówczas u czoła topniejącego lodowca powstała rynna wodna erodująca starsze struktury geologiczne, czyli wapienie okresu jurajskiego. W ten sposób powstało koryto późniejszej rzeki Kamiennej, oraz jej przełomy w rejonie, Podgrodzia, Rudy Kościelnej oraz Bałtowa. Wychodnie skalne w Bałtowie trafiły do legendy powiadającej, że nazwa jednej ze skał (wychodni) została nazwana „Czarcia Stopą” z powodu odkrycia na niej śladu drapieżnego allozaura. Kolejny trop roślinożernego stegozaura można oglądać w lessowym wąwozie zwanym w lokalnej klechdzie „Żydowskim Jarem”. Obiekty te są dziś atrakcją turystyczną przyobleczoną w legendę.

⁴⁶ Jan Kostecki „Krasowy strumień Wolanka w Bałtowie” *Przegląd Geologiczny* nr 2 z 1955 r.

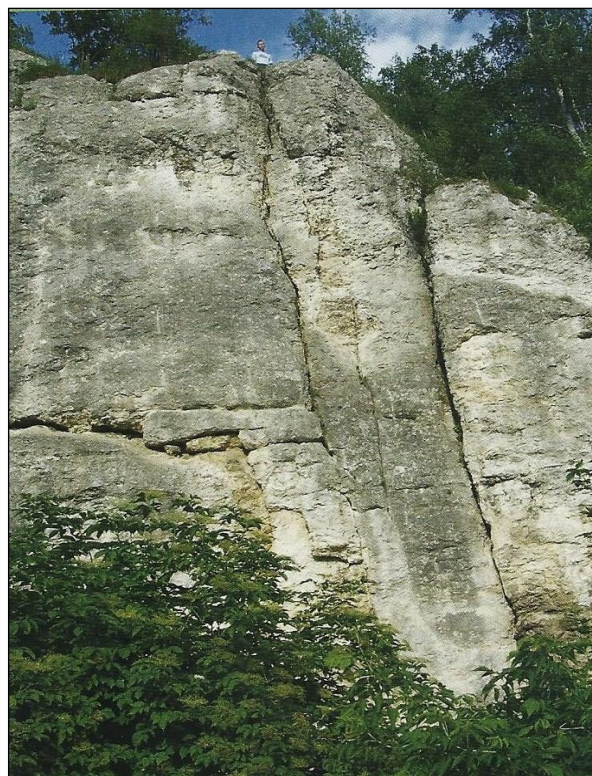
Bałtów „Skala Zarzecza”

Bałtów „Diabelska Stopa”

Bałtów „Żydowski Jar” (?)

Bałtów „Skala Nihilistów” (nazwa zwyczajowa)

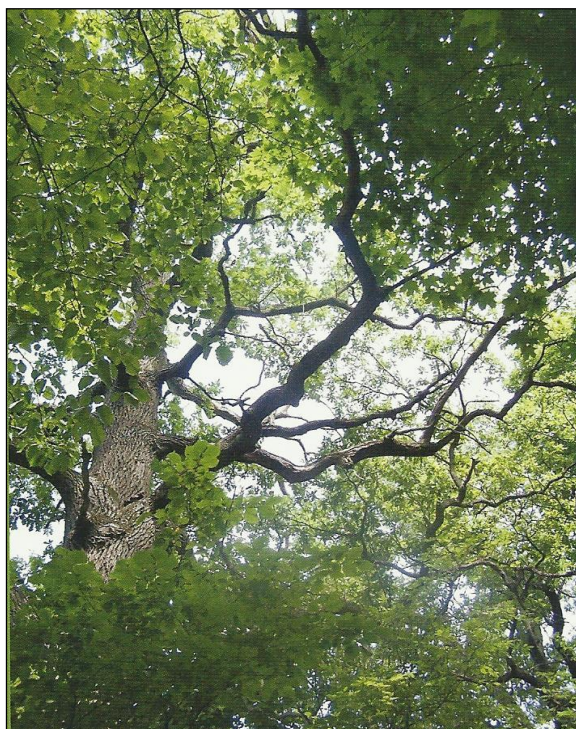
Pakiet osobliwości przyrodniczych uzupełniają dwa rezerваты:

1. Rezerwat przyrody „**Modrzewie**”⁴⁷ jako fragment zespołu leśnego o charakterze pierwotnym z udziałem modrzewia polskiego (*Larix polonica*) jest elementem OChKDK, numer ewidencyjny WKP:037, o powierzchni 5,08 ha. Należącym do zasobów Nadleśnictwa Ostrowiec Świętokrzyski. Występuje tu naturalny las dębowo – lipowy mający charakter grądu wysokiego z udziałem modrzewia. Wśród roślin naczyniowych występują gatunki obce dla flory polskiej jak daglezcja zielona (*Pseudotsuga menziesii*) i grochodrzew (*robinia pseudoacacia*) oraz rodzime jak jesion wyniosły, jawor, świerk, olszyna czarna i „dzika grusza” (*Pyrus communis*). Niektóre okazy modrzewia polskiego osiągają wiek 310 lat i wysokość do 30 m. Elementem krajobrazowym szczególnej wartości jest wąwóz lessowy przez który wiedzie droga gminna nr 0682T.

2. Rezerwat przyrody „**Ulów**”⁴⁸ o powierzchni 22,17 ha, nr ewidencyjny WKP:060 ujęty w OChKDK, jest w administracji Nadleśnictwa Ostrowiec Świętokrzyski w obrębie miejscowości Rudka Bałtowska, po obu stronach rzeki Kamiennej. Zwłaszcza po lewej zwany „Stróżniakiem” charakteryzuje się lesistą szatą roślinną od postaci świetlistej dąbrowy i muraw kserotermicznych po wilgotne łągi. Przedmiotem ochrony są rzadkie gatunki roślin jak fragmenty lasu grądowego z udziałem m.in. tojadu mołdawskiego (*Aconitum moldavicum*), porostów (*Melanelia fuliginosa*) zawilca wielokwiatowego (*Anemone silvestris*), wawrzynek wilczczyko (*Daphne mezereum*) zanokcica skalna (*Asplenium trichomanes*) i inne.

Rezerwat „Modrzewie” wąwóz lessowy

Rezerwat „Ulów” dąb szypułkowy⁴⁹

IX. Pomniki i Miejsca Pamięci Narodowej.

Na terenie Gminy Bałtów znajdują się cztery miejsca Pamięci Narodowej.

1. W spisie ewidencyjnym znajduje się jeden cmentarz wojenny w sąsiedztwie wsi **Lemierze**, w obrębie lasów administrowanych przez Nadleśnictwo Ostrowiec Św. Zlokalizowany na polanie o pow. 7 arów (działka nr 128/7). Jest otoczony kamiennym murem z bramką i dwoma bocznymi furtkami. Czas utworzenia cmentarza jest bliżej nie określony, prawdopodobnie na przełomie 1944/45 roku. Pochowanych na nim jest około 100 żołnierzy radzieckich oraz polskich partyzantów w dwu kwaterach,

⁴⁷ Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 13.X. 1971 r. (Mon. Pol., Nr 53 poz. 346)

⁴⁸ Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27.IX.1995 r. (Mon. Pol. Nr 33, poz. 409)

⁴⁹ Fotografie wykorzystano z „Katalogu walorów przyrodniczych Bałtowa i okolic” autorstwa Zbigniewa Tyczyńskiego

każda z nich składa się z dziesięciu rzędów w pięciu kolumnach, regularnie uporządkowanych. Groby wyodrębnione są cementowymi ramami i zaopatrzone w odlane z betonu krzyże. Na większości krzyży emaliowane tabliczki z napisem „*Żołnierz nieznany*”. W obrębie cmentarza znajduje się ponadto kilka współczesnych świeckich pochówków utrwalonych kamiennymi nagrobkami. Stan zachowania cmentarza dobry, po okresowej pielęgnacji. Nie stwierdzono śladów dewastacji.

Cmentarz wojenny kwatery lewa

Cmentarz wojenny kwatery prawa

2. We wsi Pętkowice, przy drodze wojewódzkiej nr 754 jest niewielkich gabarytów granitowy pomnik bez szczegółowej dedykacji, poświęcony pamięci mieszkańców wsi Pętkowice i okolicznych miejscowości z inskrypcją „*Miejsce uświęcone krwią zamordowanych przez okupanta hitlerowskiego w latach 1939 – 1945 członków ruchu oporu wraz z rodzinami. Cześć ich pamięci*” (brak daty wystawienia pomnika) W dniu 21. X 1943 roku hitlerowcy rozstrzelali 16 mieszkańców Pętkowic w tym 7 dzieci w wieku od 5 do 13 lat. 15 VI.1944 roku dokonano w tym miejscu egzekucji na dalszych trzech mieszkańcach tej wsi. Zwłoki ofiar pochowano na cmentarzu w Pętkowicach Kolonii.⁵⁰

3. W miejscowości Skarbka, przy drodze wojewódzkiej (poza pasem drogowym) na granitowym eratyku płyta z czarnego granitu z inskrypcją: „*Miejsce męczeńskiej śmierci mieszkańców wsi Skarbka Dolna 21.X.1943 r. o godz.19.00 zginęli z rąk okupanta hitlerowskiego Józef Krawczyk lat 22, Jan Siepietowski lat 17, Ksawery Jan Szczerbiński lat 21, Jan Tracz lat 32, Antoni Tracz lat 17, Stanisław Rokita lat 35. Cześć ich pamięci. (podpisano) Mieszkańcy Skarbki, Wójt Gminy Baltów Bogusław Mąka, Rada Gminy Baltów 2006 r.*”

4. W podobnej konwencji został wzniesiony pomnik w **Wólce Pętkowskiej**. Na granitowym eratyku tablica z inskrypcją z czarnego granitu, na niej napis „*Miejsce męczeńskiej śmierci Mieszkańców wsi Wólka Pętkowska Dnia 13. VII.1943r. z rąk okupanta hitlerowskiego zginęli; Julian Artwik lat 22, Tadeusz Artwik lat 22, Czesław Grombka lat 22, Władysław Kryj lat 24, Józef Młynek lat 22, Stanisław Młynek lat 32, Jan Walczyk lat 28. Cześć ich pamięci! Mieszkańcy wsi Wólka Pętkowska, Wójt i Rada Gmin Baltów. Wólka Pętkowska 2009 r.*”

Ponadto w „Przewodniku po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa lata 1939-1945” jest notatka, że we wsi Okół znajduje się płyta ku czci ofiar terroru. 2 oraz 22.VII. 1943 r. żandarmi hitlerowscy rozstrzelali (w przekazie ustnym spalili żywcem) 25 Polaków (w tym dzieci w wieku od 3 miesięcy do 8 lat) Na miejscu położono w 1964 roku płytę⁵¹. (Miejsce kaźni znajduje się w miejscowości Czekarzewice -teren Gminy Tarłów)

W myśl ustawy⁵² otoczenie opieką wymienionych pomników, jako miejsc martyrologii należą do elementów ochrony kulturowej.

⁵⁰ „Przewodnik po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa lata 1939-1945” wyd. Rada Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa, Warszawa 1988 . wydanie III rozszerzone (materiał zebrał gen. dyw. Czesław Czubyrt – Borkowski i pplk.. Jerzy Michasiewicz.

⁵¹ Autor „Programu...” nie odnalazł opisywanego miejsca ani płyty upamiętniającej. Mieszkańcy w wywiadzie nie umieli określić tego miejsca.

⁵² Ustawa z 21 stycznia 1988 r. o Radzie Ochrony Pamięci Wali i Męczeństwa (Dz. Ust. Nr 2 poz. 2 Art.3 pkt.1)

X. Szlaki turystyczne na terenie Gminy Bałtów.

Szlaki turystyczne przebiegające przez dolinę rzeki Kamiennej w Bałtowie i jego okolicach są jedną z najatrakcyjniejszych form edukacyjnych umożliwiających poznanie wszystkich walorów naturalnych i antropogenicznych regionu. Trasy zostały tak zaprojektowane, aby były dostosowane do możliwości przeciętnego turysty i zgodnie z jego wyborem. Większość szlaków wykracza poza terytorium Gminy Bałtów w celu wyeksponowania szerszego tła historycznego a także kulturowego i krajobrazowego terenów ościennych. Na uwagę zasługują trasy piesze i rowerowe w bezpośredniej okolicy Bałtowa, dzięki którym rozszerzony został pakiet atrakcji turystycznych „Parku Jurajskiego”. W tym rozumieniu „Park Jurajski” jest instrumentem inspirującym do bliższego poznania okolicy, a Bałtów stanowi „bazę wypadową”, której sprzyja dobrze funkcjonująca infrastruktura ruchu turystycznego, zwłaszcza agroturystyki i gastronomii itp.

1. Szlak pieszy im. Stanisława Jeżewskiego oznaczony kolorem niebieskim, o długości 80 km należy do najstarszych. Powstał z inicjatywy Koła Przewodników Oddziału PTTK w Ostrowcu Świętokrzyskim w 1991 roku. Jego trasa przebiega od Pętkowic, przez Bałtów, Magonie Krzemionki Opatowskie, Nową Dębową Wolę, Jeleniec (miejsce bitwy partyzanckiej 2.IV 1944 r.), Kaplicę (XV w.), Kunów, Nietulisko (walcownia z 1845 r.) Doły Biskupie (pozostałości papierni (koniec XIX w.), sanktuarium w Kałkowie, Grzegorzowice (rotunda romańska) Klasztor benedyktynów na Świętym Krzyżu (XI w.)

2. Ścieżka jurajska to pieszy szlak lokalny po zamykającej się trasie wokół Bałtowa (około 3,30 godz. marszu) poprowadzona jest przez najbardziej malownicze zakątki okolicy. Zaczyna się w miejscu zwanym Okręglica, następnie przez słynne bałtowskie wywierzyska (źródła), Smoczą jamę, przysiółek Zarzecze, kamieniołom wapienia, gdzie znajduje się jaskinia zwana „Szparą łomików” Następnie przez taras widokowy „Ugorek” (panorama doliny Kamiennej) i zabytkową leśniczówkę (II poł. XIX w.) szlak przechodzi przez rezerwat przyrodniczy „Ulów” z pomnikowymi dębami. Obok „górnej przystani” spławu traw wycieczkowych szlak doprowadza do zespołu pałacowo – parkowego Drucekich Lubeckich, a stamtąd ścieżką do kościoła p.w. Matki Boskiej Bolesnej (neobarok). Po minięciu zabytkowego cmentarza trasa kończy się w Okręglicy.

3. Szlaki rowerowe wokół Bałtowa:

- a/ Oznakowanie czerwone – zaczyna się w Bałtowie, Lemierze – Podgórze – Stoki Małe - Ruda Kościelna – Borownia – Smyków – Podgrodzie – Ćmielów Wióry – Ćmielów Rynek, kończy się w Brzostowej (długość 23 km)
- b/ Oznakowanie niebieskie - początek w Bałtowie - Antoniów – Trzemcha Górna – Wólka Trzemecka – Wólka Bałtowska, kończy się w Bałtowie (długość 12 km)
- c/ Oznakowanie żółte – zaczyna się w Bałtowie, Zamoście – Lemierze - Ulów – Kolonia Pętkowice – Skarbka Górna i Dolna – Bałtów (długość 17 km)
- d/ Szlak łącznikowy (czarny) Wólka Bałtowska – Kolonia Wólka Bałtowska (długość 1,2 km)

4. Szlak rowerowy im. Witolda Gombrowicza. Trasa zaczyna się w Jakubowicach - Przybysławice – Jasice – Mikułowice – Ćmielów – Krzczonowice – Trębanów – Małoszyce (miejsce urodzenia pisarza) – Grocholice – Bodzechów – Ostrowiec Św. (Muzeum Historyczno – Archeologiczne) – Mychów (grodzisko XI –XIII w.) Chocimów (dwór, miejsce urodzenia poety Mariana Ośniałowskiego) – Doły Biskupie – Bór Kunowski - Sarnówek (drewniany kościół) – **Wólka Bałtowska** – **Bałtów** – **Pętkowice** – Potoczek – Tarłów (barokowy kościół) – Czyżów Szlachecki (dwór XVIII w.) – Jakubowice (164 km)

5. Szlak rowerowy żółwia i dinozaura. Trasa łączy Bałtów z Kazimierzem Dolnym nad Wisłą. Zaczyna się w Bałtowie - Pętkowice – Potoczek – Tarłów – Zemborzyn – Solec n. Wisłą – Chotcza – Borowiec - Lucimia – Janowiec – dalej przeprawa promem do Kazimierza Dolnego. Nazwa szlaku wywodzi się z miejsca występowania żółwia błotnego w dolinie rzeki Zwolanki w ostoji rezerwatowej Borowiec oraz okolic Bałtowa, gdzie odnaleziono ślady gada jurajskiego „Allozaura”.

XI. Zabytki ruchome w zasobach instytucji, organizacji i związków wyznaniowych.

W świetle ustawy⁵³ do kategorii zabytków ruchomych zalicza się:

- dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,
- wytwory techniki, zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiały biblioteczne,
- instrumenty muzyczne
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

1. Na terenie Gminy Bałtów znamiona te spełnia kolekcja okazów paleontologicznych zgromadzonych w prywatnym muzeum działającym w ramach „Parku Jurajskiego”, zarządzanym przez Stowarzyszenie „Delta”. Kolekcję stworzył geolog Piotr Menducki gromadząc skamieniałości okresu jurajskiego, pochodzące z różnych stron świata. Są wśród nich okazy amonitów, belemnitów, koralowców, skamieniałych drzew itp. Ekspozycja urządzona jest w sposób profesjonalny i posiada pełną dokumentację naukową. Stan zabezpieczenia zbiorów ułożonych w estetycznych gablotach z fachowo sporządzonymi objaśnieniami jest wzorcowy.

Bałtów ekspozycja paleontologiczna
(fot. Zbigniew Tyczyński)

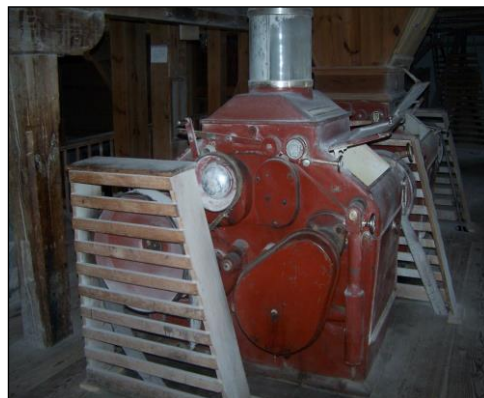
Ekspонат - skamieniałość amonita
(fot. Zbigniew Tyczyński)

2. Drugim segmentem zabytków ruchomych jest park maszynowy „południowego” młyna w Bałtowie, obecnie przejęty we władanie przez Stowarzyszenie „Delta”, które przygotowuje projekt ekspozycji muzealnej młynarstwa. Zawartość znajdujących się w młynie ruchomości ujęta jest w „Karcie ewidencyjnej” stanowiącej załącznik do niniejszego „Programu ...” Niżej reprodukowane fotografie pokazują jedynie niektóre urządzenia cyklu produkcyjnego, które stanowią integralną część wyposażenia młyna. Wyposażenie to **nie może być bez zgody Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach przenoszone, restaurowane i wypożyczane.**

⁵³ Ustawa z dn. 23 lipca 2003 r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 poz. 1568 Art. 6 poz. 2)

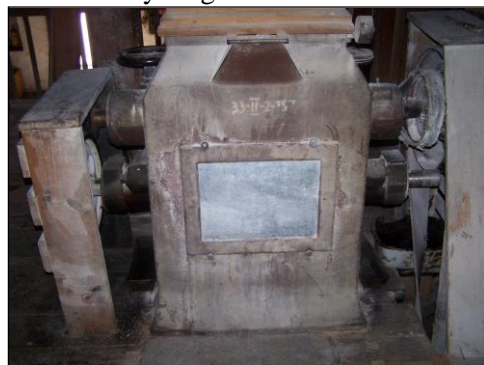
Jeden z dwu „koszy zasypowych”

Walcarka firmy Hugo Craffenius z Frankfurtu

Walcarka firmy Nagemy Muhlenban

Walcarka – producent nie określony

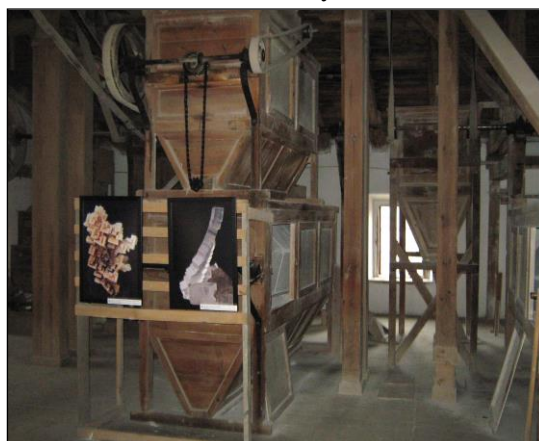
Łuszczarka

Elewatory

Agregat prądowoczy napęd turbiną wodną Francisa

Odsiewacz

3. Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Bolesnej w Białowie jest zespołem obiektów sztuki sakralnej, które łącznie tworzą integralną wartość zabytkową wkomponowaną we wnętrze świątyni. Dotyczy to trzech ołtarzy: dwu bocznych datowanych na poł. XVIII w. i ołtarza głównego, neobarokowego, wykonanego w 1908 r. z Piętą po środku, rzeźbami św. Stanisława i św. Wojciecha po bokach oraz obrazem św. Jana Nepomucena, w zwieńczeniu, ambony, renesansowej chrzcielnicy datowanej na połowę XVI w., żyrandoli oraz stali wykonanych po 1908 roku.

Neorokokowy ołtarz główny (1908 r.) Ołtarz boczny św. Józefa (XVIII w.) Ołtarz boczny Matki Boskiej Różańcowej (I poł. XVIII w.)

Ambona z XVIII w. odnowiona w 1908 r. Kamienna chrzcielnica z pocz. XVII w. Stalle w prezbiterium około 1908 r.

Wartość artystyczna przedstawionego podstawowego wyposażenia świątyni jest poprawnie zharmonizowana z jej neobarokową architekturą. Dotyczy to zwłaszcza ołtarza głównego wykonanego według wzorów zaczerpniętych z dwu bocznych ołtarzy datowanych na I poł. XVIII (przeniesionych z poprzedniej świątyni). Uwagę zwraca rzeźba Piety w niszy ołtarzowej, dwie figury: św. Wojciech i św. Stanisław oraz w zwieńczeniu obraz św. Jana Nepomucena namalowany w 1908 roku przez Rutkowskiego (?) formą nawiązujący do całości ołtarza. Ołtarze boczne, skomponowane

podobnie, w nich obrazy. W ołtarzu św. Józefa z XVIII w (?), zaś w ołtarzu Matki Boskiej Różańcowej został namalowany około 1908 roku przez Jana Grotta⁵⁴ Cennym obiektem jest kamienna chrzcielnica wykazująca cechy stylistyczne późnego renesansu. Poza tym kościół ozdobiony jest polichromiami postaci 12 apostołów rozmieszczonych na podziałowych pilastrach Stanowią trwały element wyposażenia kościoła.

Za stan zachowania i bezpieczeństwo wymienionych wyżej obiektów ruchomych w świątyni, prawnie odpowiada administracja parafii wobec władz kościelnych oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W pozostałych kościołach znajdujących się na terenie Gminy: p.w. św. Teresy w Pętkowicach i polsko – katolickim p.w. św. Franciszka z Asyżu w Okole nie stwierdzono obiektów ruchomych kwalifikujących się do obiektów zabytkowych.

XII. Kultura ludowa (zespoły artystyczne, reliktywne rękodzieło).

Środowisko etnograficzne Gminy Bałtów położone jest na pograniczu dwu regionów kulturowych. Ze względów formalnych (administracyjnych) należy do regionu świętokrzyskiego, lecz faktycznie jest w strefie przenikania subregionu radomsko – łżeckiego lub ściślej ujmując „kultury Puszczy Kozienickiej”. Świadczy o tym archetyp kulturowy widoczny w tradycyjnym budownictwie wiejskim, stroju, gwarze i obyczajach. Stąd jego jednoznaczne zdefiniowanie nastęrcza pewne trudności. Nośnikami etnograficznej tradycji kulturowej są miejscowe obyczaje powiązane z kalendarzem świąt kościelnych, ludowe zespoły artystyczne, koła gospodyń wiejskich oraz lokalne stowarzyszenia. Jednak ulegają one coraz silniejszemu wpływem współczesnej uniwersalizacji właściwie we wszystkich dziedzinach codziennego życia. Stąd niezbędnym jest opisanie zanikających już podstawowych reliktywów lokalnej odrębności kulturowej. We wcześniejszych rozdziałach zwrócono uwagę na szczątkowe już pozostałości budownictwa wiejskiego, które w procesie urbanizacji wsi już uległo zanikowi. Dawna chałupa, w zależności od zamożności gospodarza, była jedno lub wieloizbowa. Sień dzieliła ją na część mieszkalną z izbą i kuchnią, oraz na część gospodarczą z komorą i spichlerzem. Jedna z izb pełniła funkcje roboczą (izba „czarna”) zaś druga stanowiła pomieszczenie reprezentacyjne - izba „biała (n.p. Wólka Trzemecka nr 22, Skarbka Górna nr 4 i nr 15). Izba „czarna” zgodnie z przeznaczeniem wyposażona była w ławy, prosty stół, „wyra” (łóżka) lub skrzynie do spania wyłożone słomą. W zamożniejszych domach był kredens wykonywany przez miejscowych stolarzy. Sprzęty rozstawiano pod ścianami tak, aby środek izby był pusty. Izba „biała” pełniła funkcję reprezentacyjną. Ważnym jej elementem był „święty kąt”, czyli mały ołtarzyk, Krzyż lub figura Matki Boskiej, a także książeczka do nabożeństwa i różaniec. W izbie tej łóżka nakrywane dwiema tkaninami. Bezpośrednio na pościel kładziono lnianą białą kapę z koronkowym brzegiem, a dopiero na nią wełniany „dywan” w pasy o szerokości około 7 cm w kolorach czerwonym, zielonym lub granatowym. Każdy z pasów oddzielony był wąskim, najczęściej żółtym paseczkiem. Na to kładziono poduchy powleczone w białe poszewki wykończone falbanką lub koronką. Do wyposażenia należały także kufrы i skrzynie, w których przechowywano odzież świąteczną i dokumenty. Ubrania codzienne wieszano na żerdzi umocowanej pod sufitem w okolicy pieca. Na podłogę kładziono chodniki zwane pasiakami. U schyłku XIX w. skrzynie wyparły jednokolorowe kufrы z półokrągłymi wiekami i metalowymi okuciami na krawędziach.

W praktyce strój ludowy jest już tylko historią, ale z powodu zachowania jego reliktywnych wartości zasadnym jest jego opis.

Strój kobiecy składał się z koszuli, spódnicy (tzw. „sorc”), gorsetu, zapaski „przedsobnej i zapaski „nasobnej”. Koszule charakteryzowały się krojem „przyramkowym”, które przy szyi wykańczano prostym wykładanym kołnierzykiem, z przodu rozciętym. Brzeży kołnierzyka i mankietów nadgarstkowych ozdabiano wąską, marszczoną szydełkową koronką. Spódnicę szyto z tkanin w kolorach granatowym, bordowym, fioletowym lub zielonym, suto marszczonych, z przodu obszywano rzędami czarnych tasiemek lub szydełkową koronką. Gorsety szyto z produkowanych fabrycznie cienkich wełen w kolorach spódnic. Z przodu rozcinane i zapinane na małe guziki, dół miały wykańczany szeroką plisowaną falbaną. Dla ozdoby przy brzegach obszywano je czarnymi aksamitnymi tasiemkami. Charakteryzowały je dość głębokie dekolty. Zapaski „przedsobne” szyto z samodziałowych wełnianych tkanin, zawsze ciemnogramatowych, na niej rozłożone poziome różnokolorowe pasy im wyżej tym węższe. Zapaski „nasobne” zarzucano na ramiona, szyto je z samodziałowych tkanin wełnianych w kolorach ciemnogramatowych w wąskie symetrycznie

⁵⁴ Ks. Jan Wiśniewski – „Dekanat Łżecki” Radom 1911 r. str.5

rozmieszczone białe paseczki. Na głowach kobiety nosiły „szalinówki” – chusty z cienkiej wełny fabrycznej, drukowane w duże kolorowe kwiaty. Podczas świąt noszono korale ze szklanych paciorków rzadziej z bursztynu. Zimą kobiety wkładały kożuchy lub otulały się dużymi wełnianymi chustami.

Stroje ludowe z okolic Bałtowa
(Fot. z pracy Jana Chodzińskiego
„Kultura Ludowa Regionu Bałtowskiego”)

Strój męski - portki szyte z samodziałowej tkaniny wełnianej w kolorach ciemnogrnatowych. Miały długie proste i dość wąskie nogawki. Z przodu zapinane były na guzik. Nie miały kieszeni. Nogawki wpuszczano w cholewy czarnych skórzanych butów. Latem noszono spodnie uszyte z grubego lnianego płótna. Koszulki wytwarzano z cienkiego lnianego płótna o charakterystycznym kroju „przyramkowym”. Z przodu były rozcinane na 1/3 długości. Miały proste kołnierzyki i długie rękawy zbierane w mankietach. Potem koszulki wykańczano w rozcięciu listwami, czasem kolorowymi. Kamizelki z przodu szyte z samodziałowej tkaniny wełnianej, zaś „plecy” z kupowanej bawełny w kolorze czarnym. Kamizelki miały dekol w kształcie szpica, zapinano je na jeden guzik. W dni chłodne wkładano „palta” z samodziałowej wełny w kolorze czarnym, lub granatowym. Od spodu podszywano je lnianą podszewką. Krojem przypominały współczesne marynarki długie do kolan. Męskim nakryciem głowy była „maciejówka” czapka sukienka z daszkiem.

Przytoczony opis może okazać się przydatny w rekonstrukcjach niezbędnych n.p. dla zespołów folklorystycznych, a nawet niezbędny przy kompletowaniu izb etnograficznych.

Podobnie należy potraktować dialekt, zwłaszcza w inscenizowanych ludowych „pogwarkach” zespołów folklorystycznych, jako że powszechny poziom wykształcenia spowodował ich zupełny zanik. Stąd wypada zwrócić uwagę na stare formy językowe. W opisywanym regionie mamy bowiem do czynienia z tzw. „mazurzeniem” co oznacza, że wymowa głosek sz, ż, cz, dż brzmi jak s, z, c, dz, np. szyja- syja, żuto – zyto, czapka – copka. Ponadto występuje rezonans samogłosek nosowych np. ę, ą, np. będę – bede, rzucają – rzucajo. Ponadto gwarowym odpowiednikiem a, o, e, są ze względu na ich ścieśniającą wymowę – samogłoski o, u, i, np. chłopak – chłopok, słoma – słuma, kobieta – kobita.

Miejscowi kołodzieje na jarmarku
(Fot. z pracy Jana Chodzińskiego „Kultura Ludowa Regionu Bałtowskiego”)

Komponentem etnograficznej tradycji jest rękodzieło pielęgnowane w wielu jego formach: tkactwie z lokalnych surowców (len, wełna), koronkarstwie, wycinankach, „pająkarstwie” (wykonywanie ze ździebeł słomy i kolorowej bibuły, czyli ozdobnych „żyrandoli” podwieszanych niegdyś pod sufitem) kowalstwo, garncarstwo, wikliniarstwo, ciesiołka itp. Tego typu rękodzieła mogą stanowić atrakcyjny produkt pamiątkarski. Obecnie najżywotniejsze jest garncarstwo, z którego słyną okolice Bałtowa posiadające potwierdzone tradycje sięgające według źródeł czasów średniowiecza (n.p. odkrywka pieca garncarskiego z XVII w. na terenie „Parku Jurajskiego”)

Depozytariuszami kultywującymi ludową kulturę są Koła Gospodyń Wiejskich:

- dwa w Bałtowie a przy nich zespoły „Biesiada” i „Bałtowanie”,
- w Okole a przy nim zespół folklorystyczny „Okolanki”,
- w Maksymilianowie,
- w Rudce Bałtowskiej,
- w Wólce Bałtowskiej,
- w Michałowie,
- w Skarbce,
- w Lemierzach skupiające mieszkanki Ułowa i Wycinki.⁵⁵

Miejscami skupiającymi aktywność kulturalną są świetlice, których znaczenie inspiratorskie jest nadzwyczaj ważne. Tam bowiem skupia się praca folklorystycznych zespołów amatorskich i stamtąd wychodzą wszelkie inicjatywy kulturalne mieszkańców Gminy. Świetlice działają we wsiach Okół, Wólka Bałtowska Kolonia, Rudka Bałtowska, Lemierze, Antoniów i Kolonia Pętkowice. W Bałtowie działa Klub „Bałtek”.

Jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej w Bałtowie, Lemierzach, Antoniowie, Skarbce i Wólce Bałtowskiej oprócz swoich statutowych zadań zwalczania żywiołów, są inicjatorami wielu przedsięwzięć społecznych, bez których obraz życia społecznego Gminy byłby niepełny.

Ten społeczny potencjał jest jedną z najmocniejszych stron Gminy Bałtów.

W kwestii ochrony konserwatorskiej dotyczącej tradycji miejscowej kultury ludowej proponuje się następujące wskazania:

⁵⁵ Według informacji Pani Iwony Lis – dyrektor Gminnej Biblioteki Publicznej w Bałtowie

1. W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego zwrócić uwagę na planowanie przestrzenne wiosek aby zachowane zostały tradycyjne układy charakterystyczne dla konkretnej miejscowości (ulicówka, przysiółek, kolonia). Oznacza to unikanie zagęszczania planowanego budownictwa, określenie gabarytów i linii zabudowy budynków wznoszonych według nowoczesnych technologii i wewnętrznych funkcji.
2. W odniesieniu do budowli likwidowanych, których wartość historyczna jest nie kwestionowana (stare domy, stodoły i zabudowania gospodarcze itp.) wprowadzić obowiązek ich zadokumentowania przez projektantów nowych obiektów powstających na miejscu rozbieranych. Pomocną może być służba ochrony zabytków, którą należy informować o takich zdarzeniach.
3. Materialne pozostałości kultury ludowej (meble, sprzęty, narzędzia, ubiory, tkaniny, wycinanki, makatki, „pajaki” instrumenty muzyczne, obrazy wotywnie a nawet rodzinne portrety (np. ślubne, okolicznościowe itp.) można chronić podejmując inicjatywę tworzenia przy placówkach szkolnych lub świetlicach izb lokalnej tradycji ludowej. Proces kolekcjonowania będzie miał wychowawczy i edukacyjny wpływ na młodzież, której w ten sposób można uświadomić jej korzenie a także szacunek dla zabytków jako takich.
4. Baza społecznej aktywności miejscowych grup działania, w tym Kół Gospodyń Wiejskich, Drużyn Ochotniczych Straży Pożarnych oraz inicjatyw szkolnych, daje możliwości kontynuowania i rozwijania artystycznej działalności folklorystycznej. Przedsięwzięcia tego typu można podejmować nadając im sens lokalnej tradycji kulturalnej. Tym sposobem chroni się stare obyczaje, które odpowiednio rozpropagowane powodują zewnętrzne zainteresowanie przekładające się na wzrost atrakcyjności Gminy pod względem turystycznym.
5. Koła Gospodyń Wiejskich można inspirować do uprawiania tradycyjnego rękodziela wykorzystywanego przy okazjach imprez folklorystycznych, gotowania potraw według starych przepisów a także krzewienia gwarowego gawędziarstwa itp..

Segment kultury ludowej, w wyżej określonym szerokim zakresie, zabytkowa substancja obiektów chronionych, park kulturowy z całą infrastrukturą turystyczną, aspirującą do światowych standardów a także warunki fizjograficzne są mocną stroną Gminy Bałtów. W połączeniu z ościennymi atrakcjami turystycznymi dają wystarczający produkt promocyjny wspierający gospodarczą aktywność miejscowej społeczności.

XIII. Główne cele związane z opieką nad zabytkami Gminy Bałtów.

Wytyczne zawarte w „Programie...” mają za zadanie nakreślić szkielet działań ułatwiających uporządkować wewnętrzną politykę Gminy w obszarach:

- szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego,
- zachowania walorów krajobrazu kulturowego ułatwiającego wzmocnienie prestiżu Gminy jako gospodarza terenu,
- nadzoru nad stanem zachowania obiektów zabytkowych na terenie Gminy.
- zwiększenia świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączanie jej do różnych form aktywności.
- wspieranie inicjatyw społecznych w dążeniu do poprawy stanu zabytków (działalność społeczna zwłaszcza na bazie bardzo aktywnych miejscowych stowarzyszeń)
- pobudzenia zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji itp.

W nawiązaniu do powyższych tez przyjmuje się, że najważniejszymi celami „*Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w Gminie Bałtów na lata 2011 -2015*” są.

- **Konsekwentne i zgodne z założeniami przyjętymi w powyższym planie realizowanie przez władze Gminy Bałtów zadań dotyczących opieki nad zabytkami.**

- **Udzielanie pomocy w pozyskiwaniu i wykorzystaniu funduszy strukturalnych Unii Europejskiej przez prywatnych właścicieli i osoby dysponujące zabytkami.**
- **Podejmowanie działań zwiększających dalszą atrakcyjność obszaru Gminy dla potrzeb społecznych, turystycznych, zwłaszcza edukacyjnych.**
- **Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego poprzez wykorzystanie aktywności lokalnych Stowarzyszeń, osób prawnych i fizycznych.**
- **U powszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w oparciu o działające na terenie Gminy Stowarzyszenia, które zadania te mają wpisane do własnych zadań statutowych.**
- **Respektowanie wartości historycznych wiejskich układów przestrzennych.**
- **Uregulowanie stanu formalno – prawnego obiektów i obszarów zabytkowych.**
- **Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazowego przez ustanowienie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzennego.**
- **Dalsze kreowanie wizerunku Gminy w skali regionu, kraju i poza jego granicami łącząc je z poczuciem prestiżu miejscowej społeczności współtworzącej zasobność i popularność Gminy**
- **Skuteczne zahamowanie naturalnych procesów degradacji zabytków i wpływanie na poprawę stanu ich zachowania.**
- **Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych głównie w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych.**
- **Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej, w tym agroturystyki.**
- **Wspieranie lokalnej aktywności mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego.**
- **Utrzymywanie trwałej współpracy ze społecznymi i prywatnymi podmiotami na rzecz rozwoju Gminy w szerokim rozumieniu tego pojęcia.**

XIV. Społeczni opiekunowie zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w rozdziale 10 (art. 102 -107) ustanawia „*społecznego opiekuna nad zabytkami*”, którego status uprawnia do działań związanych z zachowaniem wartości zabytków, utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie, upowszechnianiem wiedzy o zabytkach, a także posiada zdolność prawną do pouczenia osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Społeczny opiekun nad zabytkami współdziała z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Starostą Powiatu Ostrowieckiego i Wójtem Gminy Bałtów w sprawach ochrony zabytków i opiece nad tymi zabytkami. Może być nim osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami. **Zadania społecznego opiekuna nad zabytkami może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej.**

Społecznego opiekuna nad zabytkami ustanawia, na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków **Starosta Powiatu Ostrowieckiego** (w odniesieniu do terytorium Powiatu Ostrowieckiego). Starosta może cofnąć uprawnienia społecznego opiekuna nad zabytkami w trybie jego ustanowienia, lub z własnej inicjatywy jeśli opiekun przestał spełniać wymagania przewidziane cytowaną ustawą. O cofnięciu uprawnienia Starosta powiadamia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach zaś w odniesieniu do Gminy Bałtów – Wójta Gminy.

Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów nad zabytkami i jest uprawniony do wydawania legitymacji osobie fizycznej i prawnej.

W trybie art. 106 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do kompetencji Starosty należą także występowanie na wniosek Wójta Gminy Bałtów (w odniesieniu do osób z terenu Gminy) do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z wnioskiem o przyznanie odznaki „**Za Opiekę nad Zabytkami**” osobom szczególnie wyróżniającym się w pełnieniu funkcji społecznego opiekuna nad zabytkami. Wnioski takie opiniuje Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach.

XV. Instrumenty finansowania programu opieki nad zabytkami.

Podstawowym dokumentem regulującym system finansowania opieki nad zabytkami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej jest *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* która w rozdziale 7 szczegółowo określa zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach. Zgodnie z ustawą opieka nad zabytkiem, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. W związku z często wysokimi kosztami konserwatorskich prac badawczych, projektowych i ostatecznie wykonawczych, ustawa umożliwia finansowanie prac przy zabytkach wpisanych do rejestru przez inne podmioty niż właściciel lub posiadacz zabytku, poprzez przyznawanie dotacji celowych pochodzących z różnych źródeł n.p.

- 1) *funduszy Unii Europejskiej związanych z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe*
- 2) *budżetu państwa.*
- 3) *Funduszu Kościelnego*
- 4) *Budżetu Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach*
- 5) *budżetu Samorządu Wojewódzkiego*
- 6) *budżetów organów powiatowych lub gminnych*

W związku z powyższym ważne jest propagowanie przez organ gminy informacji wśród właścicieli zabytków o różnych możliwościach dofinansowywania szeroko pojętych prac konserwatorskich prowadzonych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Na samym wstępie każdy właściciel lub posiadacz zabytku ubiegający się o pozyskanie środków na prace przy zabytkach powinien pamiętać o sformułowaniu rzeczywistych celów zamierzonych działań przy zabytku, aby wybrać odpowiedni program dofinansowania i przygotować prawidłowo wymagane dokumenty. Jednocześnie ubiegający się o dotacje beneficjent powinien pamiętać, że łączna wartość uzyskanych dotacji ze źródeł zewnętrznych nie może przekraczać 100% całkowitej wartości zadania. Dodatkowo powinien wiedzieć także, że środki z funduszy europejskich nie mogą być łączone ze środkami pochodzącymi z budżetu państwa i samorządów terytorialnych.

1 ŚRODKI Z FUNDUSZY EUROPEJSKICH

Finansowanie ochrony zabytków w Polsce odbywało się do 2014 r. przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Europejskiego Obszaru Gospodarczego w ramach:

a/. Funduszy strukturalnych, dystrybuowanych przez:

- Regionalne Programy Operacyjne
- Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko”
- Program Operacyjny „Kapitał Ludzki”
- Programy „ Europejskiej Współpracy Terytorialnej”

b/. Programów regionalnych, adresowanych do konkretnych regionów kraju

c/. Inicjatyw wspólnotowych

- Interreg
- Leader +

5. Mechanizm Finansowy EOG

- Program: Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego
- Program: Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa

W związku z tym, że powyższe programy, fundusze i mechanizmy realizowane w ramach środków pochodzących z Unii Europejskiej ulegają zakończeniu z końcem 2013 roku lub 2014 rokiem należy, więc oczekiwać na informacje dotyczące ich kontynuacji bądź powstania nowych programów w ramach nowych perspektyw budżetowych Unii na lata 2016-2020. Więcej informacji o finansowaniu zabytków ze środków unijnych udziela Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Informacje szczegółowe:	
Adres:	Strona internetowa:
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego-Departament Funduszy Europejskich ul. Krakowskie Przedmieście 15/17 00-071 Warszawa tel. +48 22 42 10 302, fax. +48 22 42 10 371	www.mkidn.gov.pl

2. ŚRODKI DOFINANSOWANIA Z BUDŻETU PAŃSTWA PROGRAMY MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie umożliwia dostęp do różnorodnych programów dofinansowujących działania na rzecz ochrony, opieki i promocji dóbr kultury między innymi pod hasłami programowymi:

- 1) Wydarzenia artystyczne,
- 2) Kolekcje,
- 3) Promocja literatury i czytelnictwa,
- 4) Edukacja,
- 5) Obserwatorium kultury,
- 6) Dziedzictwo kulturowe,
- 7) Rozwój infrastruktury kultury.

Programem bezpośrednio ukierunkowanych na ochronę dziedzictwa kulturowego jest: PROGRAM „DZIEDZICTWO KULTUROWE”, w ramach którego corocznie ogłaszanych jest pięć priorytetów:

PRIORYTET I OCHRONA ZABYTKÓW	
Rodzaje kwalifikujących się zadań	
	Prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
	Prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok założenia wniosku
Uprawnieni wnioskodawcy	
	- osoby fizyczne, - jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie
Poziom dofinansowania	
	50% - 100% kosztów kwalifikowanych, z godnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 tys. zł.
Termin i nabór wniosków	
	Termin, miejsce oraz sposób składania wniosków ogłaszany jest na stronie internetowej: http://www.mkidn.gov.pl
PRIORYTET III OCHRONA I CYFRYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Rodzaje kwalifikujących się zadań	
	zadania edukacyjne, w tym warsztaty, kursy i szkolenia dotyczące zagadnień kultury regionalnej
	zadania animacyjne wspomagające lokalne społeczności w twórczych działaniach, nawiązujących do miejscowych tradycji
	publikacje książkowe z zakresu kultury ludowej
	zadania dotyczące dokumentacji, archiwizacji, udostępniania i ochrony unikalnych zjawisk kultury ludowej, w tym sztuki i rękodzieła ludowego, gwary, muzyki, tańca, śpiewu, obrzędowości;

	zadania popularyzujące unikalne i żywe segmenty kultury ludowej, w tym konkursy, przeglądy, festiwale sztuki i rękodzieła ludowego
	zadania dotyczące ochrony architektury regionalnej
	zadania o charakterze artystycznym inspirowane, sztuką i twórczością ludową;
	zakupy obiektów oraz kolekcji dzieł sztuki ludowej w celu ich publicznego udostępnienia
	projekty badawcze i popularyzatorskie z zakres antropologii kulturowej, etnologii i etnografii
	Uprawnieni wnioskodawcy
	osoby fizyczne,
	jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie
	Poziom dofinansowania
	50% - 100% kosztów kwalifikowanych, z godnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 tys. zł.
	Termin i nabór wniosków
	Termin, miejsce oraz sposób składania wniosków ogłaszany jest na stronie internetowej: http://www.mkidn.gov.pl
PRIORYTET V OCHRONA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH	
Rodzaje kwalifikujących się zadań	
	ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcia Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych
	nieinwazyjne badania archeologiczne, niezwiązane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
	opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach badań zabytków
	Uprawnieni wnioskodawcy
	samorządowe instytucje kultury
	państwowe instytucje kultury
	organizacje pozarządowe
	publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie
	podmioty prowadzące działalność gospodarczą
	Poziom dofinansowania
	Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 40 000 zł.
	Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi: 200 000 zł
	Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania 85% środków kwalifikowanych
	Termin i nabór wniosków
	Termin, miejsce oraz sposób składania wniosków ogłaszany jest na stronie internetowej: http://www.mkidn.gov.pl

3. FUNDUSZ KOŚCIELNY

Fundusz Kościelny, którego dysponentem jest Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji stanowi formę dofinansowania o bardzo mocno zawężonym zakresie prac, jak również i liście beneficjentów mogących z niego skorzystać

FUNDUSZ KOŚCIELNY	
Rodzaje kwalifikujących się zadań	
	podstawowe prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy

	nieruchomych zabytkach sakralnych (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolacje, remonty i wymiany zniszczonej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.)
	Uprawnieni wnioskodawcy
	osoby prawne Kościoła katolickiego
	osoby prawne innych Kościołów i związków wyznaniowych, działających na podstawie ustaw o stosunku państwa do kościoła oraz związków wyznaniowych;
	osoby prawne Kościoła i związków wyznaniowych, wpisanych do rejestru Kościołów i związków wyznaniowych, o którym mowa w art. 30 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2005 r., nr 231, poz. 1965 r., z późn. zm.)
	Poziom dofinansowania
	środki przeznaczone na dotacje utrzymywane są na poziomie 8% całości budżetu funduszu
	Termin i nabór wniosków
	na dofinansowanie prac przyszłych, które zostały określone we wniosku

4. DOFINANSOWANIE WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami o dofinansowanie do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, można ubiegać się z funduszy Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Rodzaje kwalifikujących się zadań
prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji.
refundacja prac przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku.
Uprawnieni wnioskodawcy
osoby fizyczne,
jednostki samorządu terytorialnego
inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego
Poziom dofinansowania
dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych
dofinansowanie w wysokości do 100% może być udzielone jedynie w przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót, stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót
Termin i nabór wniosków
na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w danym roku – do dnia 28 lutego każdego roku
na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok założenia wniosku – do dnia 30 czerwca roku, w którym dofinansowanie ma być przyznane

5. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego (RPOWŚ)

Program ma charakter regionalny, w którego ramach mieszczą się zadania z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane w ramach osi priorytetowej **6c** -zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Priorytet inwestycyjny zakłada realizację inwestycji dotyczących wzmocnienia potencjału województwa w kontekście ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Województwo Świętokrzyskie jest regionem w którym w dziedzictwie kultury upatruje się istotny czynnik wpływający na rozwój społeczno gospodarczy jak również w zakresie budowania tożsamości kulturowej. Realizacja inwestycji w ramach PI 6c przyczyni się do zachowania dziedzictwa kulturowego, pobudzenia aktywności gospodarczej województwa oraz zwiększenia dostępu

mieszkańców regionu do dóbr kultury. Interwencja będzie skierowana na ochronę, promocję i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zabytków w celu poprawy stanu technicznego tych obiektów, dostosowania tych obiektów do funkcji turystycznych lub kulturowych oraz zwiększenia potencjału turystycznego regionu.

Beneficjenci: Jednostki samorządu terytorialnego, samorządowe wojewódzkie osoby prawne, instytucje kultury, instytucje ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego (w tym archiwum państwowe), ROT i lokalne organizacje turystyczne, organizacje pozarządowe posiadające osobowość prawną, związki i stowarzyszenia kościelne osoby prawne, przedsiębiorcy działający na terenie Województwa świętokrzyskiego, związki wyznaniowe oraz szkoły i uczelnie artystyczne. Poziom dofinansowania: Podstawowy poziom dofinansowania środkami RPOWŚ 2014-2020 dla projektu wynosi 85% kosztów kwalifikowanych. W przypadku, gdy wsparcie projektu stanowi pomoc publiczną, maksymalny poziom dofinansowania projektu wynika z odpowiednich przepisów, regulujących zasady udzielania pomocy publicznej.

7. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich w okresie 2014 – 2020 (PROW)

Program ma charakter ponadregionalny, w ramach którego zadania z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego mogą być wspierane w ramach osi priorytetowej „**odnowa miejscowości**”:

Na obszarach wiejskich znajdują się pojedyncze obiekty zabytkowe, zespoły pałacowo – ogrodowe, zespoły folwarczne, układy tradycyjnej zabudowy, które ulegają stopniowej degradacji, a w przypadku braku środków na ich renowację zostaną całkowicie utracone. Realizacja inwestycji z zakresu ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego przyczyni się do zachowania dziedzictwa kulturowego. Działanie przyczynia się do realizacji celu szczegółowego **6B – wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich**.

Realizacja działania ma stworzyć warunki dla rozwoju społeczno – ekonomicznego obszarów wiejskich i aktywizacji ludności wiejskiej przez pomoc przyznawaną na realizację projektów związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, w tym utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi.

- Projekt może być realizowany w miejscowościach gmin wiejskich albo miejsko-wiejskich z wyłączeniem miast powyżej 5.000 mieszkańców.
- Projekt objęty jest planem odnowy miejscowości, zgodnie ze strategią rozwoju gminy lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.
- Projekt nie ma charakteru komercyjnego..
- Projekt składany przez instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, został zaakceptowany przez tą jednostkę.

Pomoc ma formę zwrotu części kosztów kwalifikowanych projektu. **Maksymalna wysokość pomocy na realizację projektu w jednej miejscowości wynosi 500.000 zł w okresie realizacji programu.** Poziom pomocy wynosi maksymalnie 75 % kosztów kwalifikowanych projektu. Beneficjenci (jednostki samorządu terytorialnego i instytucje kultury) muszą mieć zapewniony wkład z krajowych środków publicznych w wysokości co najmniej 25 % kosztów kwalifikowanych projektu, pochodzących ze źródeł innych niż środki prowadzącego.

8. Oś priorytetowa 4 – „Leader”

Celem osi jest w pierwszej kolejności aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowę kapitału społecznego wsi, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami i ich waloryzacja. Pomocne w osiągnięciu celów osi są również projekty współpracy. „Leader” ma przyczynić się do aktywizacji społeczności wiejskiej poprzez włączenie partnerów społecznych i gospodarczych do planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw. Lokalne podejście wpływa na lepsze zdefiniowanie problemów obszaru i określenie sposobów ich rozwiązywania. „Leader” jest oddolnym partnerskim podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, realizowanym przez Lokalne Grupy Działania (LGD) polegającym na opracowywaniu przez lokalną społeczność wiejską – lokalnej strategii rozwoju (LSR) oraz realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe bądź historyczne a także wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Tworzy się w ten sposób partnerstwo „trójsektorowe”, czyli Lokalna Grupa Działania, która wybiera projekty, a ich realizacja przyczynia się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanych strategii.

Poziom wsparcia dla osi 3 wynosi 75 % : 25 %, a dla osi 4 80 % : 20 %.

9. Program operacyjny – „Rozwój inicjatyw lokalnych”

Celem jest wyrównywanie różnic w dostępie do kultury, pobudzanie kulturalnych inicjatyw lokalnych oraz stwarzanie na poziomie lokalnym warunków do rozwoju twórczości. Program wspiera nisko budżetowe zadania, których maksymalna wysokość wnioskowanej dotacji z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wynosi 25.000 zł. i obejmuje zakresy:

- upowszechnianie kultury poprzez realizację projektów animacyjnych, imprez i sezonowych działań artystycznych,
- edukację kulturalną poprzez warsztaty artystyczne, konkursy, plenery artystyczne, zajęcia terapeutyczne i resocjalizacyjne wykorzystujące techniki pracy kulturalnej,
- promocje twórczości poprzez wystawy, przeglądy, festiwale, koncerty, spotkania ze sztuką,
- ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego, w którym znajdują się zadania z zakresu dokumentowania zabytków, wykonywanie dokumentacji konserwatorskich oraz wykonywanie zadań konserwatorskich i architektonicznych,
- zakup strojów i instrumentów muzycznych, pod warunkiem, że koszt jednego instrumentu nie może przekraczać 3.500 zł.

XVI. PODSUMOWANIE

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2016 – 2020” został przygotowany w celu zwrócenia uwagi społeczności na kulturę, tradycje i zabytki Gminy Bałtów. Jednocześnie był powodem do dokonania weryfikacji i oceny substancji

zabytkowej oraz przekazania propozycji poprawy ich stanu a także zwiększenia atrakcyjności regionu poprzez wskazanie możliwości promocyjnych Gminy.

Proces osiągania celów wytyczonych w „Programie...” będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jego realizacji.

1. Przynajmniej raz na dwa lata monitoring gminnej ewidencji zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych.

2. Ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych.

3. Ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem.

4. Ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych.

5. Ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków.

6. Ocenę rozwoju bazy agroturystycznej.

7. Ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Wójta Gminy Bałtów po upływie 2 lat oraz będzie zakończona przedłożeniem sprawozdania Radzie Gminy.

Po przyjęciu przez Radę Gminy „Zaktualizowanego Programu...na lata 2016 -2020” w drodze uchwały, planowane będą działania bieżące:

- udostępnienie „Programu...” do publicznej wiadomości na stronie internetowej Urzędu Gminy Bałtów,

- sukcesywne aktualizowanie i uzupełnianie „Programu...” uwzględniające zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne,

- realizowanie „Programu...” będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp. Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane

- prowadzenie działalności informacyjnej, popularyzatorskiej przez Gminę i podległe jej jednostki.

Ostrowiec Św. dnia 11 maja 2016 roku

**Gminny Program Opieki nad Zabytkami
Gminy Baltów
Opracował mgr Wojciech Kotasiak**